

ΓΛΩΣΣΑ

περιοδική έκδοση γλωσσικής παιδείας

Μήγαρις έχω άλλο στο νου μου
πάρεξ ελευθερία και γλώσσα;
Δ. Σολωμός

Επιστοασία: Κ. Ν. Παπανικολάου

ΚΕΙΜΕΝΑ ΤΩΝ:

Κ.Ν.Π.

Φ. Κ. Βώρου

Μ. Δόικου

Γ. Μ. Ιγνατιάδη

Στ. Γ. Καλαϊτζόγλου

Παν. Παπαευαγγέλου

Ελ. Σκούρτου

Αλκ. Χιδίρογλου

ΣΥΝΤΑΚΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ: Γ. Χ. Σακελλαριάδης, Αλ. Ζερβού, Ηλ. Γ. Ματσαγγούρας, Ι. Ν. Μπασλής, Αν. Η. Σακελλαρίου, Άννα Ιορδανίδου

ΕΤΟΣ ΕΝΝΑΤΟ. **25**

ΑΘΗΝΑ ΧΕΙΜΩΝΑΣ 1991

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ 1 του περιοδικού ΝΕΑ ΠΑΙΔΕΙΑ

ΓΛΩΣΣΑ

περιοδική έκδοση γλωσσικής παιδείας

ΕΚΔΟΣΗ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗΣ ΕΝΩΣΗΣ «ΝΕΑ ΠΑΙΔΕΙΑ»

ΓΡΑΦΕΙΑ: ΣΟΛΩΝΟΣ 77, 10679 ΑΘΗΝΑ, τηλ. 3636007

ΣΥΝΔΡΟΜΗ: Εσωτερικού 800, Κύπρος 1.000

Εξωτερικού Ευρώπη 1.400, Άμερική 1.800

Τραπεζών, Νομικών προσώπων κτλ. 1.800

Τα κείμενα που έχουν υπογραφή εκφράζουν τις απόψεις των συγγραφέων.

Η επιλογή της ύλης γίνεται από επιτροπή.

Η *Γλώσσα*, όπως και η *Νέα Παιδεία*, δεν είναι κερδοσκοπική έκδοση.

Υπεύθυνος σύμφωνα με το νόμο: Κ. Ν. Παπανικολάου, Πατησίων 339Ε
Αθήνα

Για πληροφορίες: Τηλ. 3636007

Τρίτη και Πέμπτη 10-12 π.μ. και

Δευτέρα - Παρασκευή 5.30-8.30 μ.μ.

GLOSSA

Periodical review on linguistic problems

Address: Solonos 77, 10679 Athens, Greece

ΓΛΩΣΣΑ

περιοδική έκδοση γλωσσικής παιδείας

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

Κ.Ν.Π., Το Συμπέρασμα από το Σεμινάριο	σελ. 3
Φ. Κ. Βώρου, Γλωσσική παιδεία και γλωσσική κληρονομιά: οργανική σχέση ή «οργανική» νοσταλγία;	» 5
Μάρως Δόικου, Κλινική προσέγγιση της δυσλεξίας	» 12
Γ. Μ. Ιγνατιάδη, Η φωνητική ορθογραφία και η Νεοελληνική γλώσσα	» 23
Στ. Γ. Καλαϊτζόγλου, Ξενογλωσση εκπαίδευση και παραγω- γική διαδικασία	» 39
Παν. Παπαευαγγέλου-Βαρβαρούση, Η ποιητική λειτουργία στο στίχο	» 47
Ελ. Σκούρτου, Η δυναμική του προφορικού λόγου. Παράδειγμα: Οδύσσεια	» 57
Αλκ. Χιδίρογλου-Ζαχαριάδη, Διαφήμιση και στρατηγικές του Λόγου	» 64

ΤΟ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑ ΑΠΟ ΤΟ ΣΕΜΙΝΑΡΙΟ

Το συμπέρασμα από το πρόσφατο συνέδριο (23 και 24/11/90) για τη γλωσσική διδασκαλία στο δημοτικό, το Γυμνάσιο και το Λύκειο που οργάνωσε η ΓΛΩΣΣΑ είναι μάλλον απογοητευτικό γενικά. Άλλοι συνάδελφοι τόνισαν ότι οι πιο πολλοί εκπαιδευτικοί δεν έχουν διδαχτεί στα ανώτερα σχολεία όπου φοίτησαν Γλωσσολογία και επομένως διδάσκουν κάτι που ούτε το ξέρουν, ούτε το άκουσαν, αλλά αγωνίζονται να μάθουν μόνοι τους από τα βιβλία του καθηγητή ή του μαθητή ό,τι τους χρειάζεται, δηλ. να αυτομορφωθούν. Άλλοι πάλι λένε ότι τα βιβλία ερίναι φορτωμένα, δηλ. πολλή ύλη συσσωρευμένη στα κείμενα της Α' και Β' Λυκείου που δεν ανταποκρίνονται στο επίπεδο των μαθητών των τάξεων αυτών, άλλοι τέλος παραπονούνται για άλλες ελλείψεις.

Βέβαια τα παράπονα κι οι κατηγορίες είναι πολύ εύκολο να λέγονται, αφού πρόκειται για μια υποκειμενική κρίση που δεν ελέγχεται από τον καθένα. Υπάρχουν όμως τα αντικειμενικά λεγόμενα κριτήρια που μπορούν να χρησιμέψουν για μια πιο δίκαιη κρίση. Άκουσα λ.χ. ότι τα βιβλία αυτά είναι φορτωμένα με εικόνες, που οι πιο πολλές είναι άχρηστες, ενώ άλλοι παίνεψαν την πολύ προσεγμένη εικονογράφηση. Δυο ολότελα αντίθετες απόψεις που δε συναντιούνται πουθενά.

Πού θα βρούμε λοιπόν το χρυσό μέτρο για να συγκεράσουμε αυτές τις αντίθετες απόψεις; Ξαναγυρίζομε τώρα στο συνέδριο. Εισηγητές και για τις τρεις βαθμίδες της εκπαίδευσης (δηλ. Δημοτικό, Γυμνάσιο, Λύκειο), ήταν σχολικοί σύμβουλοι και φιλόλογοι που συνεργάστηκαν όλοι μαζί στη συγγραφή των βιβλίων, αξιόλογοι σε όλα και κάτοχοι του θέματος, όχι προχειρολόγοι κι αμέτοχοι. Έτσι το μάθημα αυτό ύστερα από δεκαετίες, απόχτησε το δικό του πρόγραμμα, τα βιβλία του και το ωράριό του. Αλλά δεν αποτελούν όλα αυτά σίγουρες κατακτήσεις, γιατί ακόμα η σύγκρουση της παράδοσης με τη νέα τακτική είναι στην ημερήσια διάταξη κι ο αγώνας συνεχίζεται για να καταλήξει σε μικρές νίκες του νέου που θα συντελέσουν στη συστηματική γνώση και κτήση της

γλώσσας της στη βελτίωση των εκπαιδευτικών πραγμάτων, αφού είναι γνωστό από παλιότερα ότι αυτή, δηλ. η γλώσσα, είναι θεμελιακό σημείο αναφοράς και προσπάθειας για το ανέβασμα του μορφωτικού επιπέδου των παιδιών. Ήταν και είναι στόχος της γλωσσικής διδασκαλίας η καλλιέργεια του γραφτού και του προφορικού λόγου, πράγμα που δεν αμφισβήτησε ποτέ κανένας. Έτσι και τώρα ο στόχος είναι ίδιος κι η προσπάθεια βαδίζει πάνω στις ίδιες γραμμές, χωρίς δολιχοδρομίες και τα παρόμοια.

Κ. Ν. Π.

Φ. Κ. Βώρου

ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΠΑΙΔΕΙΑ ΚΑΙ ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑ: ΟΡΓΑΝΙΚΗ ΣΧΕΣΗ Η «ΟΡΓΑΝΙΚΗ» ΝΟΣΤΑΛΓΙΑ;*

1. Η γλώσσα, στην προφορική και γραπτή μορφή της, είναι το πιο πλούσιο μέσο έκφρασης και επικοινωνίας των μελών κάθε κοινωνίας, στο βαθμό που αυτά οικειώνονται με τη γλώσσα της κοινωνίας τους. *Οικείωση* με τη γλώσσα ονομάζουμε —για την εξυπηρέτηση αυτού εδώ του άρθρου— τη γνώση κάποιου λεξιλογίου και την άνετη χρήση των γραμματικών μορφών και των συντακτικών δομών, στη σημερινή φάση εξέλιξης της γλώσσας. Νομίζω ότι αυτές είναι θέσεις γενικά αποδεκτές ακόμη και από κείνους που θα ήθελαν να αντικαταστήσουν τη «σημερινή φάση» με κάποια «διαχρονική» έκφραση. (Αυτή την αντίρρηση θα τη διερευνήσουμε παρακάτω).

Αλλά θα καταγράψουμε και κάποιες άλλες πτυχές (κάποτε αθέατες ή και κρυφές) του γλωσσικού φαινομένου:

α. Οι λέξεις παρουσιάζουν μια απέραντη ποικιλία *σημασιών*, που αποκαλύπτεται στη *χρήση* τους, όταν ο χρήστης συνειδητά τις επιδιώκει και ο ακροατής ή αναγνώστης τις κατανοεί. Παρακολουθούμε μια τέτοια ποικιλία στις ακόλουθες εκφράσεις-προτάσεις: ο κύριος Γιώργος είναι εδώ (λέει μόνος του ο καφετζής μπαίνοντας σ' ένα γραφείο πελατών του, για να ακούσει παραγγελίες)· ο κύριος διευθυντής έρχεται (ψιθυρίζει μια υπάλληλος στη διπλανή της, που την ώρα αυτή βιάφεται)· αυτός είναι ο κύριος συντελεστής της επιτυχίας μας (εξομολογείται ένας κυνηγός δείχνοντας το σκύλο του...)· εκείνος είναι ο κύριος μοχλός του κακού (αποφαινεται ο εισαγγελέας ύστερα από την ακροαματική διαδικασία)· ας αναπάψει ο Κύριος την ψυχή του (εύχεται ο αγαθός ιερέας που άκουσε ότι αποβίωσε κάποιος από το ποίμνιό του, βασανισμένος και αμαρτωλός...). Και λοιπά. Και λοιπά.

β. Μέσα από πολλές κοινές προτάσεις εκφράζονται ποικίλες *λογικές σχέσεις* που περνούν απαρατήρητες για όσους συγκεντρώνουν την προσοχή τους στους γραμματικούς τύπους ή τους συντακτικούς κανόνες. Μερικά δείγματα:

Το ισόπλευρο τρίγωνο είναι και ισογώνιο.

Το τρίγωνο είναι ευθύγραμμο σχήμα.

Πάρε πάνω απ' το γραφείο μου το κόκκινο βιβλίο.

Το πρώτο δείγμα είναι βεβαίωση κατηγορηματική ότι δυο σύνολα είναι ίσα: το δεύτερο βεβαιώνει ότι το ένα σύνολο (τρίγωνο) υπάγεται στο πλάτος του άλλου (τα τρίγωνα είναι μέρος των ευθυγράμμων). Στην πρώτη περίπτωση έχουμε λογική σχέση ισότητας, στη δεύτερη σχέση υπαγωγής. Η παραδοσιακή συντακτική ανάλυση ονομάζει υποκείμενα και κατηγορούμενα, χωρίς ούτε υπόνοια καν για τις λογικές σχέσεις που εκφράζονται μέσα από τα τυπικά στοιχεία. Ποιος είναι ο καλύτερος τρόπος ανάλυσης;

Ας δούμε το τρίτο παράδειγμα. Από ένα σωρό βιβλία κατευθύνω τον ακροατή να παραλάβει ένα συγκεκριμένο, διευκρινίζοντας ένα γνώρισμά του, που το απομονώνει εντελώς από τα άλλα: αυτή η λογική διεργασία επιτελείται με τη συνειδητή προσθήκη « το κόκκινο », που θα ήταν περιττή αν αυτό ήταν μόνο του πάνω στο γραφείο. Τέτοιο λογικό λειτουργικό ρόλο παίζει αυτή η προσθήκη. Τι αξία έχει αν, αντί γι' αυτή την ανάλυση, λέγαμε ότι « το κόκκινο » είναι επιθετικός προσδιορισμός; Ο λόγος μας θα έπαιρνε μόνο χροιά επιθετικότητας με τη σημασία που έχει πάρει σήμερα ο όρος επίθετο (επιθετικός, επίθεση).

Κλείνω αυτή την αναφορά στη λογική δομή και λειτουργία της γλώσσας με μια ενδιαφέρουσα ανακοίνωση: « Όποιος από τους αναγνώστες είναι φιλόλογος και έχει 25 χρόνια υπηρεσία και έχει φοιτήσει στο Γυμνάσιο Αηξουρίου κι έχει υπηρετήσει σ' αυτό είκοσι χρόνια μπορεί να πάρει ένα πολύτιμο δώρο, αν μου γράψει στη σημερινή, ελπίζω μόνιμη πια διεύθυνσή μου (οδό Δία 8, Πικέρμι Αττικής, τ.κ.) ». Φανταστείτε με πόση γλωσσική πλάνη φορτώνουμε το μαθητή μας αν του προσφέρουμε άφθονη παραδοσιακή συντακτική ανάλυση (συσσώρευση προσδιορισμών: φιλόλογος και... και... και) και δε φτάσουμε στη λογική επισήμανση ότι κάθε ιδιότητα (φιλόλογος κλπ.) περιορίζει το πλάτος του υποκειμένου, ώσπου το μηδενίζει. Δεν υπάρχει δικαιούχος για το δώρο. Κι αν υπάρξει, μπορεί να ανακαλύψει ότι δεν αξίζει το δώρο, αφού έχω κρατήσει για μένα την αρμοδιότητα να το χαρακτηρίσω « πολύτιμο » με το δικό μου κριτήριο.¹

Μια τρίτη σημαντική λειτουργία της γλώσσας είναι η αξιολόγηση, με μύριες αποχρώσεις, κάποτε λεπτότατες και δυσδιάκριτες. Ποια κλίμακα διαφορών ανάμεσα στα μέλη ενός συλλογικού σώματος βλέπει κάποιος κριτής που λέει: ανάμεσά τους εκδηλώνονται αραιά και που (ή συχνά ή καθημερινά) κάποιες διαφοροποιήσεις, τριβές, προστριβές, αντεγκλήσεις, έντονες αντιθέσεις, ανοιχτές συγκρούσεις: καμιά φορά φτάνουν σε αμοιβαίες ύβρεις και απειλές: και μια φορά χειροδίκησαν. Πόσο διαφέρουν οι ιδεολογικές θέσεις (και πολιτικές αξιολογήσεις) τριών ατόμων που διαλέγονται και χρησιμοποιούν διαδοχικά, με τρόπο διακριτικό (ή και προκλητικό ή απλά εμφανή) τις παρακάτω εκφράσεις: « τον καιρό του Εμφύλιου » ... « εννοείς τον καιρό του συμμοριτοπολέμου » ... « νομίζω εννοείτε την περίοδο 1946-49, τότε που ... »

2. Νομίζω όλοι συμφωνούμε ότι όλες αυτές οι πτυχές και μύριες παραπλή-

σιες εκφράσεις είναι ανάγκη να πλουτίζουν τη διδασκαλία τη γλωσσική στα χρόνια της σχολικής ζωής, ώστε οι νέοι να γίνονται γλωσσικά πλούσιοι ή έστω επαρκείς για την καθημερινή έκφρασή τους και την πολιτισμική επικοινωνία τους μέσα στο οικείο κοινωνικό περιβάλλον. Κάποιες διαφορές εγείρονται σχετικά με τον τρόπο γλωσσικής παιδείας, διαφορές εύλογες (λόγω της προσωπικής μας παιδείας και των εκπαιδευτικών — παιδαγωγικών μας αντιλήψεων, αλλά και εξαιτίας της εκπαιδευτικής πείρας μας ή κάποιων άλλων κινήτρων και εκτιμήσεων. Θα επιχειρήσω την παρουσίαση-αντιπαράθεση δυο βασικών κατευθύνσεων, όπως έχουν διαμορφωθεί τα τελευταία χρόνια. Θα δηλώσω με σαφήνεια την προτίμησή μου για τη μια κατεύθυνση, που τη θεωρώ μόνη σωστή, αλλά θα προσπαθήσω να είμαι αντικειμενικός παρουσιαστής και της άλλης. Ο αναγνώστης θα κρίνει αν τηρώ την υπόσχεσή μου.

Υπάρχουν εκείνοι που νομίζουν και υποστηρίζουν ότι σήμερα οι νέοι υστερούν σε γλωσσικό πλούτο, έχουν φτωχό λεξιλόγιο, περιορισμένες εκφράσεις ... γιατί δε διδάχτηκαν αρχαία γλώσσα στο γυμνάσιο. Αυτοί διαβλέπουν ότι η νεοελληνική γλώσσα διαρκώς φτωχαίνει, ξένες λέξεις εισβάλλουν ... καταποτιζόμαστε γλωσσικά.

Και προτείνουν ως μόνη οδό σωτηρίας την επαναφορά των αρχαίων ελληνικών από το πρωτότυπο στο πρόγραμμα του γυμνασίου, ώστε οι μαθητές να εθιστούν έγκαιρα στις δομές της γλώσσας και να αντλήσουν από την αρχαία πλούσια πηγή το αναγκαίο βασικό λεξιλόγιο. Η τελευταία εκδοχή εντοπίζει ειδικά την ανάγκη προσέγγισης των βασικών ριζών για ετυμολογικές οικογένειες λέξεων, ώστε οι νέοι να αποκτήσουν την αναγκαία λεξιλογική υποδομή από τον αρχαίο θησαυρό.

β. Όσοι διαφωνούν με αυτά (ως διαπιστώσεις και προτάσεις) αντιπαράθετουν τα δικά τους επιχειρήματα που συνοψίζονται στα ακόλουθα:

Είναι θέση αναπόδευκτη η γλωσσική φτώχεια των νέων, ειδικά όταν τονίζεται ως φαινόμενο τωρινό (άρα ως συνέπεια της μη διδασκαλίας της αρχαίας γλώσσας στο γυμνάσιο). Έχουμε έγκυρες επιστημάνσεις (από τους πρυτάνεις του Πανεπιστημίου της Αθήνας) που διαπιστώνουν γλωσσική ασυναρτησία των υποψήφιων φοιτητών, σε χρονικές στιγμές (1928, 1949-50, 1963-64)² που οι υποψήφιοι είχαν διδαχτεί έξι χρόνια άφθονα αρχαία, 7, 8, 9 ώρες τη βδομάδα. Άρα, αν διαπιστώνεται σήμερα γλωσσική φτώχεια, δεν οφείλεται στην απουσία των αρχαίων από το γυμνάσιο.

Η νεοελληνική δεν είναι φτωχότερη σε λεξιλόγιο· μπορεί να το διαπιστώσει όποιος συγκρίνει δυο λεξικά, της αρχαίας και της νέας. Άλλωστε δεν είναι σωστό να συγκρίνουμε το αρχαίο λεξικό (θησαυρό 15 τουλάχιστον αιώνων) με το λεξιλόγιο ενός σημερινού Έλληνα, έστω και ευπαίδευτου· αυτός είναι φορέας γλωσσικού πλούτου της γενιάς του, σύμφωνα και με τις προσωπικές δυνατότητές του. Όποιος θέλει να κάμει μια τίμια σύγκριση, ας πάρει δυο συγγραφείς που σώζεται ολόκληρο το έργο τους (π.χ. τον Πλάτωνα και τον Παπανούτσο,

ένα γίγαντα κι έναν απλά διακεκριμένο· νομίζω ότι ο γλωσσικός πλούτος του δεύτερου είναι ευδιάκριτα μεγαλύτερος).

3. Για να πλουτίζουμε διαρκώς τη γλώσσα μας με στοιχεία από τη γλωσσική κληρονομιά μας, για να βοηθάμε τους νέους να πλουτίζουν τη δική τους γλωσσική έκφραση και γλωσσική συνείδηση (βαθύτερη γνώση σημασιών, ιστορική πορεία της γλώσσας, σύνδεση γλώσσας και γενικότερης πολιτισμικής παράδοσης), μπορούμε να προσεγγίσουμε και να αξιοποιήσουμε τη γλωσσική κληρονομιά μας με άλλο τρόπο, παιδαγωγικά βατό και αποδοτικό. Μπορούμε μεις, η ώριμη γενιά;

α. Να κάνουμε σωστή γλωσσική διδασκαλία καθημερινά, με όλα τα μαθήματα, όχι μόνο με τα ειδικά βιβλία γλώσσας-έκφρασης-έκθεσης (που και μόνα τους αυτά αποτελούν απόκτημα).³

β. Γιατί είναι σωστό σε κάθε τομέα γνώσης-έκφρασης-επικοινωνίας οι διδάσκοντες να φροντίζουν για ταυτόχρονη μετάδοση του οικείου λεξιλογίου. Οι όροι *τήξη* και *πήξη* των σωμάτων μαθαίνονται σωστά και εύκολα μόνο στα πλαίσια της φυσιογνωσίας· γιατί εκεί εκφράζουν φυσικά φαινόμενα προς μελέτη· και η μαθησιακή διαδικασία αγκαλιάζει τα φαινόμενα και τη γλωσσική τους έκφραση. Ανάλογα μπορούν να γραφούν για τους όρους: *έδαφος* *προσχωσιγενές*, *μονοκύτταρος οργανισμός*, *άτομο*, *κυκλικό τμήμα*, *κυκλικός τομέας* κλπ. κλπ. Επίσης για λέξεις που χρησιμοποιούμε στις κοινωνικές επιστήμες, όπως στις περιπτώσεις: *πολλή δυστοκία* παρατηρήθηκε στη συγκρότηση *κεντρικής εξουσίας*, όταν δημιουργήθηκε Νεοελληνικό Κράτος (στην περίοδο του Καποδίστρια, 1828-31)

γ. Για τους όρους που η κατανόησή τους μπορεί να βοηθηθεί με την *ετυμολογική αναδρομή* στο παρελθόν τους (*τήξη* από το *τήχομαι*: *άτομο* από το *τέμνω*, *άρα* *άτμητο*· *πήξη* από το *πήγνυμι*, από όπου και *πάγος*, *πάγιος*, *ναυπηγός*· *δυστοκία* από το *τίκτω*, από όπου και *τόκος*, *τοκετός*, *πρωτότοκος* κλπ. κλπ.) η αναδρομή αυτή είναι πολλαπλά ωφέλιμη και συνήθως αποκαλυπτική και ευχάριστη. Επιπλέον, η ετυμολογική αναδρομή: πλουτίζει το λεξιλόγιο, ενδυναμώνει τη σημασιολογική αφετηρία, οικοδομεί με πραγματικά στοιχεία (και χρήσιμα) την ιστορία και τη συνείδηση της ιστορίας της γλώσσας, χωρίς καθόλου να διατηρήσει το γλωσσικό αίσθημα, χωρίς να φέρνει σύγχυση (γραμματικών μορφών, συντακτικών δομών, με τύπους όπως: *εν τη θαλάσση*, *επί της τραπέζης* κλπ.).

4. Με αυτές τις προϋποθέσεις: κερδίζουμε χρόνο και καλλιεργούμε ευχάριστη προσδοκία, για να προσφέρουμε στους νέους ως μορφωτικό αγαθό πολλά στοιχεία από το πολιτισμικό μας παρελθόν:

α. Ιστορία γενική του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού (και του βυζαντινού).

β. Ιστορία της αρχαίας ελληνικής τέχνης (και της βυζαντινής).

γ. Εκλεκτά κείμενα μεταφρασμένα, αρχαία (γιατί όχι και κάποια δείγματα βυζαντινά), ίσως και με ερμηνευτικά σχόλια και με κάποια δείγματα αρχαίου

λόγου στην αριστερή σελίδα, ώστε κάποτε οι νέοι να εθίζονται στη θέαση-ακρόαση γραμματικών τύπων παλαιών, από όπου κατάγονται αντίστοιχοι σημερινοί.

δ. Αποφθεγματικές προτάσεις από τον αρχαίο λόγο, που προσφέρονται για ανάλυση του περιεχομένου τους, κάποτε και απομνημόνευση της πρωτότυπης μορφής τους. Λογουχάρη: πάντα ρει (Ηράκλειτος): ελευθέρους αφήκε πάντας θεός, ουδένα δούλον η φύσις πεποίηκεν (Αλκιδάμας): διδαχή και φύσις παραπλήσιον εστί: και γαρ η διδαχή μεταρυσμοί την φύσιν μεταρυσμούσα δε φυσιοποιεί (Δημόκριτος): επειδή πάσαν κοινωνίαν ορώμεν αγαθού τινος ένεκεν συνεστηκυίαν ... (Αριστοτέλης). Αυτονόητο ότι ο λόγος επιλογής είναι το περιεχόμενο: κατά την ανάλυσή του απομνημονεύεται και ο λόγος ο πρωτότυπος, ο αρχαίος.

5. Δυο άλλα σημεία τριβής: επιχειρήματα αντίπαλων θέσεων:

α. Με τη «γλωσσική πενία» που παρατηρείται (κατά τη μία εκδοχή) φτωχαίνει γενικά η γλώσσα μας και διευκολύνεται η εισβολή ξένων λέξεων. Απάντηση: εισβολή ξένων λέξεων γινόταν και τις προηγούμενες δεκαετίες, όταν είχαμε άφθονη (στα προγράμματα) αρχαιομάθεια: τότε υιοθετήθηκαν πολυάριθμες λέξεις, όπως: τρακτέρ, ασανσέρ, καλοριφέρ κλπ. κλπ. Αυτή η εισβολή ακολουθεί την τεχνολογία και δεν αναχαιτίζεται παρά μόνο αν έχουμε ισχυρό γλωσσικό αίσθημα, με βάση την ομιλούμενη, ζωντανή δημοτική γλώσσα. Η ενάργεια του ξενικού όρου δεν αναχαιτίζεται με τη σύγχυση πολλών γραμματικών μορφών αλλά με καλλιεργημένη γλωσσική συνείδηση, που μπορεί να αντιπαραθέτει με άνεση και πειστικότητα όρους όπως: ελκυστήρας, ανυψωτήρας, αγωγός θερμότητας, χώρος στάθμευσης (parking place) κλπ. κλπ.

β. Με την προϊούσα «γλωσσική πενία» (αναπόδεικτη κατά τη δική μας άποψη) θα φτάσουμε στο σημείο να μη μπορεί η επόμενη γενιά να διαβάσει Παπαδιαμάντη. Απάντηση:

— Είναι μοιραίο, σ' όλες τις κοινωνίες, η παλαιότερη λογοτεχνία να λησμονιέται για ποικίλους λόγους, όχι μόνο γλωσσικούς, αλλά κυρίως γιατί αλλάζουν τα προβλήματα, τα διαφέροντα, οι εικόνες ζωής. Ποιοι διαβάζουν σήμερα Δροσίνη, Γρανίτσα, Αργύρη Εφταλιώτη, Ζαχ. Παπαντωνίου, που είναι πολύ πλησιέστεροι χρονικά, γλωσσικά;

— Αν ένα κείμενο είναι ιδιαίτερα δυνατό απέναντι στο χρόνο (ως περιεχόμενο), διευκολύνεται με υπομνηματισμό.

— Κι αν έχει πολύ απομακρυνθεί γλωσσικά αλλά είναι κλασικό ως λογοτεχνικό δημιούργημα, μεταφράζεται. Οι αρχαίες τραγωδίες ξανάζισαν στη νεοελληνική σκηνή, μόνο όταν μεταφράστηκαν.

Αφού υπάρχουν τόσοι δρόμοι πολιτισμικής επικοινωνίας, ποιος ο λόγος να θυσιάζουμε τη νέα γενιά, να την υποχρεώνουμε να γονατίζει κάτω από το βάρος των προγόνων; Θα μας αρνηθεί και ευκολότερα θα αναζητεί λύτρωση με το «φτιάχτηκα» ή το lifting ή το meeting ή καταφυγή στα ποικιλώνυμα clubs.

6. Υπολείπεται ένα ερώτημα:

Πότε θα έχουν οι νέοι τη δυνατότητα να δουν ως ανεξάρτητο αντικείμενο κάποιο αρχαίο κείμενο και να μάθουν κάποια στοιχεία γραμματικής και σύνταξης; Κάποια στιγμή (στη διάρκεια της δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης) μπορούν να διατεθούν δυο ώρες στο πρόγραμμα για αρχαίο κείμενο, όχι ως μορφωτικό αγαθό (ή γλωσσικό), αλλά ως αναγκαίο στάδιο για μια γνωριμία και ενδεχόμενη παραπέρα επιλογή. Το πλήρες νόημα της πρότασης αυτής είναι: Να δώσουμε σε όλο το μαθητικό πληθυσμό κάποια στιγμή (στη γ' γυμνασίου ή α' λυκείου) τη δυνατότητα γνωριμίας με την αρχαία γλώσσα απευθείας —ως χρέος προς την παράδοσή μας, όχι ως ενέργεια παιδαγωγικά σωστή για τη γλωσσική παιδεία— ώστε τα επόμενα 2 χρόνια να μπορούν να επιλέγουν και αρχαία ελληνικά ως μέρος του προγράμματός τους. Για τους υπόλοιπους θα υπάρχουν άλλες επιλογές: το υποχρεωτικό πρόγραμμά τους θα περιλαμβάνει αρχαία γραμματεία μεταφρασμένη (π.χ. Τα Πολιτικά του Αριστοτέλη σε νεοελληνική μετάφραση με σχόλια).

Συμπέρασμα:

α. Γλωσσική παιδεία πλούσια και γόνιμη, ως τη λογική και αξιολογική ανάλυση της γλώσσας γίνεται μόνο με τη σύγχρονη μορφή της γλώσσας.

β. Η πολιτισμική κληρονομιά ως μορφωτικό αγαθό διοχετεύεται με ποικίλους τρόπους θετικούς, χωρίς το αρνητικό στοιχείο γραμματικής-συντακτικής ανατομίας, που αποδειγμένα μας έβλαψε.

γ. Η αρχαία ελληνική γλώσσα ως επιλογή είναι πρόταση σεβαστή για 2 τάξεις του λυκείου, αφού θα έχει προηγηθεί κάποια γνωριμία διαμέσου του υποχρεωτικού προγράμματος.

Η πρόταση περιέχει μόνο θετικά στοιχεία και σεβασμό για την κληρονομιά μας.⁴

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

*Με το πρόβλημα αυτό έχω ασχοληθεί πολλές φορές, από ποικίλες αφορμές, συνήθως μέσα σε ατμόσφαιρα πολεμικής σύρραξης. Σήμερα νομίζω ότι πιο νηφάλιες σκέψεις μπορούν να διατυπωθούν. Γι' αυτό επανέρχομαι στο θέμα. Από τα προηγούμενα δημοσιεύματά μου θυμίζω τα δυο πιο περιεκτικά:

— *Εμείς και οι Αρχαίοι*, Αθήνα 1985.

— *Ο διάλογος που δεν έγινε για τα αρχαία* (περιοδικό «Επιστημονική Σκέψη», τεύχος 33, σελ. 80-89).

1. Φ. Κ. Βώρου, *Λογική και αξιολογική δομή της γλώσσας* (στο: *Δοκίμια για την Παιδεία*, Αθήνα 1977).
2. «Επιστημονική Σκέψη», τεύχος 33, σελ. 80-89, όπου έχουν παρατεθεί σχετικά αποσπάσματα και αναγράφονται ακριβείς παραπομπές.

3. Φ. Κ. Βώρου, *Η διδασκαλία της γλώσσας διαμέσου όλων των μαθημάτων* (περιοδικό «Εκπαιδευτικά», τεύχος 14).
4. Σε όλους εκείνους τους φίλους που για λόγους συγκινησιακούς μιλούν επίμονα και φορτικά για τις «ρίζες» μας επιθυμώ να θυμίσω κάποιες λεπτομέρειες φυσιογνωσίας:
 - Οι ρίζες ριζώνουν από την επιφάνεια του εδάφους προς το βάθος (από το παρόν προς το παρελθόν): τέτοια πορεία υποδείξαμε.
 - Οι ρίζες αποκλίνουν προς τις κατευθύνσεις που παρέχουν θρεπτικές ουσίες, όχι τυφλά και κατακόρυφα στην ξεραίλα (υποδείξαμε κείμενα με περιεχόμενο, όχι με κριτήριο τους γραμματικούς τύπους που υπηρετούν τη γλώσσα μόνο μια φορά).
 - Οι ρίζες δεν πηγαίνουν όλες στο ίδιο βάθος, αλλά όσο απαιτεί ο υπερκείμενος οργανισμός που υπηρετούν (μ' αυτό το πνεύμα υποδείξαμε: υποχρεωτικό πρόγραμμα γνωριμίας για όλους και πρόγραμμα «επιλογής» για όσους το προκρίνουν).

Μάρως Δόικου
Ψυχολόγου

ΚΛΙΝΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΗΣ ΔΥΣΛΕΞΙΑΣ

Εισαγωγή

Η εκμάθηση του γραπτού λόγου εξαρτάται από την ανάπτυξη και την παρέμβαση διαφόρων γνωστικών λειτουργιών καθώς και από την ψυχολογική κατάσταση και την κινητοποίηση του παιδιού πριν και κατά τα πρώτα χρόνια της σχολικής εκπαίδευσης. Κατά συνέπεια, η δυσλεξία μπορεί να οφείλεται τόσο σε διαταραχές νευροψυχολογικής φύσεως όσο και σε δυσμενείς κοινωνικοπολιτιστικές και/ή οικογενειακές συνθήκες και σε μια διαταραγμένη συναισθηματική ζωή.

Χωρίς να υποτιμούμε τη σημασία των άλλων αιτιολογικών παραγόντων της δυσλεξίας, θελήσαμε με τη μελέτη αυτή να ερευνήσουμε την ύπαρξη συναισθηματικών προβλημάτων στα δυσλεκτικά παιδιά και την επίδρασή τους στη δυσκολία μάθησης της ανάγνωσης και της γραφής.

Η έρευνά μας πραγματοποιήθηκε κατά το σχολικό έτος 1985-1986 σε 33 δυσλεκτικά παιδιά (26 αγόρια και 7 κορίτσια) ηλικίας 7 χρονών 6 μηνών έως 13 χρονών. Τα παιδιά αυτά εντοπίστηκαν σύμφωνα με την απόδοσή τους σε δοκιμασίες ανάγνωσης και γραφής μέσα σ' ένα αντιπροσωπευτικό δείγμα 368 μαθητών δημοτικών σχολείων του νομού Θεσσαλονίκης¹: Όλα παρουσίασαν ένα συνδυασμό και ένα μεγάλο αριθμό των λαθών που αποδίδονται στη δυσλεξία (αντικαταστάσεις γραμμάτων, παραλείψεις γραμμάτων και συλλαβών, αναγραμματισμοί κ.λ.π.)². Η νοημοσύνη τους κρίθηκε κανονική (Δ.Ν.: ανώτερος από 77 σύμφωνα με το W.I.S.C.-R)³ και η παρακολούθηση του σχολείου έγινε χωρίς αξιόλογες διακοπές. Η φυσιολογική τους ανάπτυξη ήταν κανονική. Ωστόσο σε 10 περιπτώσεις υπήρχε το προηγούμενο επιπλοκών κατά την προγεννητική, περιγεννητική και μεταγεννητική περίοδο, πράγμα που ενδέχεται να επέδρασε αρνητικά στη νευρολογική τους ανάπτυξη. Ένα ποσοστό 44,6% των παιδιών είχαν παρουσιάσει διαταραχές του προφορικού λόγου (καθυστέρηση ομιλίας, προβλήματα άρθρωσης) κατά την προσχολική ηλικία. Όσον αφορά το κοινωνικό-οικονομικό επίπεδο των οικογενειών των παιδιών, οι περισσότερες

προέρχονται από την εργατική τάξη (22 περιπτώσεις) ενώ οι υπόλοιπες από τη μεσαία τάξη.

Τα παραπάνω δεδομένα καθώς και οι πληροφορίες μας σχετικά με την ψυχολογική ανάπτυξη και τις ενδο-οικογενειακές σχέσεις των παιδιών προέκυψαν από το ιστορικό που πήραμε από τις μητέρες τους κατά τη διάρκεια μιας συνέντευξης στο σπίτι τους⁴. Προκειμένου να εξετάσουμε το ψυχικό δυναμικό των παιδιών και να ανακαλύψουμε τυχόν ανησυχητικά στοιχεία στην προσωπικότητά τους, δώσαμε στα παιδιά τα προβλητικά τέστ C.A.T. (μέχρι 10 χρονών) και T.A.T. και διεξήγαμε κλινικές συνεντεύξεις με 10 από αυτά.

Ψυχολογικές διαταραχές των δυσλεκτικών παιδιών κατά την προσχολική και σχολική ηλικία

Σύμφωνα με τις πληροφορίες που συλλέξαμε από το ιστορικό, 7 από τα παιδιά του δείγματός μας (23,3% των περιπτώσεων) παρουσίασαν νυχτερινή ενούρηση μετά τα 5 τους χρόνια. Σε τρεις περιπτώσεις το πρόβλημα ξεπεράστηκε αρκετά αργότερα χωρίς θεραπευτική παρέμβαση, ενώ στις υπόλοιπες εξακολουθεί να εμφανίζεται περιστασιακά⁵. Σε 7 περιπτώσεις μας αναφέρθηκε η ύπαρξη κάποιων διαταραχών στην πρόσληψη τροφής και συγκεκριμένα η απέχθεια ή άρνηση για ορισμένες τροφές και οι συχνοί εμετοί όταν το παιδί εξαναγκάζεται να φάει. 5 από τα παιδιά αυτά χρησιμοποιούσαν το μπιμπερό μέχρι προχωρημένη ηλικία. 14 παιδιά (46,6% των περιπτώσεων) παρουσίαζαν από μικρή ηλικία διαταραχές του ύπνου: επιάλτες, επιδρώσεις, ανάγκη για καθησυχασμό και αναζήτηση της παρουσίας των γονέων. Τέλος, 20 παιδιά (66,8%) εκδηλώνουν απλές φοβίες που έχουν συνήθως για αντικείμενό τους το σκοτάδι. Ωστόσο αρκετά συχνοί είναι και ο φόβος για τα ζώα καθώς και ο φόβος για την τιμωρία ή για κάποιο άτομο που την ενσαρκώνει (δάσκαλος, γονιός)⁶.

Οι παραπάνω διαταραχές υποδηλώνουν την ύπαρξη έντονου άγχους και μιας τάσης για παλινδρόμηση, τουλάχιστον σ' ένα σημαντικό αριθμό των δυσλεκτικών παιδιών. Η παλινδρόμηση πηγάζει κατά κύριο λόγο από το άγχος και τα συναισθήματα ενοχής που προκύπτουν από τις καταστρεπτικές φαντασιώσεις και τις σαδιστικές τάσεις του παιδιού προς το μητρικό σώμα και το περιεχόμενό του. Οι ασυνείδητοι φόβοι του παιδιού ότι έχει βλάψει το σώμα της μητέρας —και τον πατέρα ο οποίος φαντασιώνεται ως ενσωματωμένος σ' αυτό— υποκινεί τον φόβο της τιμωρίας από τους γονείς. Στην προσπάθειά του να τροποποιήσει τον φόβο του υπέρ εγώ, το παιδί καταφεύγει στο μηχανισμό της προβολής και μεταθέτει τον εσωτερικό κίνδυνο που προέρχεται από τις εσωτερικοποιημένες εικόνες των γονέων στον εξωτερικό κόσμο. Πράγμα που προκαλεί τις διαταραχές του ύπνου και τις φοβίες⁷. Το έντονο άγχος, ο φόβος του υπερεγώ και η ανάγκη απώθησης των επιθετικών ενορμήσεων και της

σεξουαλικής περιέργειας μπορούν επίσης να προκαλέσουν τη συσσώρευση της λιμπιντο σε πρωιμότερα στάδια της ψυχοσεξουαλικής ανάπτυξης και να οδηγήσουν το παιδί να υιοθετήσει προηγούμενες στάσεις και σχήματα συμπεριφοράς όπως η νυχτερινή ενούρηση⁸.

Οι ενδοψυχικές συγκρούσεις που αναφέραμε παραμένουν δυναμικές και είναι ικανές να επανενεργοποιηθούν κάτω από δυσάρεστες κοινωνικές και οικογενειακές συνθήκες που προκαλούν το αίσθημα της ματαίωσης (frustration) στο παιδί. Οι πληροφορίες μας σχετικά με την ατμόσφαιρα που επικρατεί στο οικογενειακό περιβάλλον των παιδιών του δείγματός μας, αποκάλυψαν την ύπαρξη ασυμφωνίας χαρακτήρων και σημαντικών διαφορών των γονέων σε 7 περιπτώσεις (23,3%). Σε άλλες 5 (16,6%) οι σχέσεις του ζευγαριού είναι σοβαρά διαταραγμένες (συχνοί καβγάδες, απόρριψη του/της συζύγου, προσωρινή διάσταση των γονέων (1 περίπτωση), χωρισμός (1 περίπτωση)). Αξίζει να σημειωθεί ότι αυτά τα 5 δυσλεκτικά παιδιά παρουσίαζαν μια σειρά από συναισθηματικές διαταραχές. Ο έντονος ανταγωνισμός ανάμεσα στους γονείς μπορεί να βιωθεί από το παιδί ως μία κατάσταση για την οποία είναι υπεύθυνο. Τα συναισθήματα ενοχής που ακολουθούν έρχονται σε σύγκρουση με την επιθετικότητα απέναντι στους γονείς και αυξάνουν το άγχος του παιδιού δυσχεραίνοντας έτσι τη διαδικασία της μάθησης.

Όσον αφορά στη στάση των γονέων απέναντι στα παιδιά, αυτή κρίθηκε ως καλοπροαίρετη και ενθαρρυντική μόνο σε 20% των περιπτώσεων. Οι περισσότεροι γονείς (26,6%) των παιδιών που εξετάσαμε είναι αυταρχικοί, τιμωρητικοί και φανερά απογοητευμένοι από τα παιδιά τους των οποίων τις ιδιαιτερότητες δυσκολεύονται να δεχτούν. 20% των γονέων θεωρήθηκαν υπερπροστατευτικοί και υπεραγχωτικοί ως προς την εξέλιξη των παιδιών τους. Ένας ίσος αριθμός γονέων εκδηλώνουν αδιαφορία για τις ανάγκες και τα προβλήματα των παιδιών και υιοθετούν τη στάση του «laissez faire» στην ανατροφή τους. Σε 13,3% των περιπτώσεων διακρίναμε μια ψυχρότητα και μια απόρριψη εκ μέρους των γονέων. Τέλος σε 15 περιπτώσεις μας αναφέρθηκε η παρουσία έντονης αντιζηλίας και ανταγωνισμού των δυσλεκτικών παιδιών προς τα αδέρφια τους — συναισθήματα που οφείλονται σε μεγάλο βαθμό στις συχνές συγκρίσεις των γονέων και συγγενών ανάμεσα στα δυσλεκτικά παιδιά και τα αδέρφια τους. Οι παραπάνω στάσεις εντείνουν το άγχος, τις ενοχές και την αβεβαιότητα των παιδιών και αναχαιτίζουν τη λύση των ενδοψυχικών τους συγκρούσεων. Πράγμα που διαιωνίζει τη συναισθηματική εξάρτηση του παιδιού και οδηγεί στη λιμπιντινική επένδυση του σχολείου και της μάθησης.

Στοιχεία της προσωπικότητας των δυσλεκτικών παιδιών

Τα δεδομένα των προβλητικών τεστ

Η ανάλυση των ιστοριών των παιδιών στα τεστ Τ.Α.Τ. και Σ.Α.Τ. αποκά-

λυψε κάποιες προβληματικές πλευρές της προσωπικότητάς τους. Σε 8 περιπτώσεις, τα παιδιά παρουσίασαν αναστολή και αυξανόμενο έλεγχο του υπερεγώ κατά τη διάρκεια των τεστ όπως διαφάνηκε από τη διστακτικότητά τους και από την έλλειψη πρωτοτυπίας και την ως επί το πλείστον στερεότυπη έκβαση των ιστοριών.

Η πλειοψηφία των δυσλεκτικών παιδιών παρουσίασε μια φτωχή εικόνα του εαυτού. Την χαρακτηρίζουν η παθητικότητα, η κατωτερότητα, η ανικανότητα και η μοναξιά. Σε 10 περιπτώσεις, διακρίναμε την παρουσία αρρώστιας ή σωματικής ατέλειας και την ανεπάρχεια των παιδιών να αντεπεξέλθουν στις απαιτήσεις του περιβάλλοντος που βιώνεται ως εχθρικό ή αδιάφορο. Μια βασική ανάγκη των παιδιών φαίνεται να είναι εκείνη της επιδοκιμασίας και της αυτονομίας. Η τελευταία επενδύεται περισσότερο ως μέσο διαφυγής από το δυσάρεστο περιβάλλον και το χαμηλό status των παιδιών μέσα στην οικογένεια και το σχολείο παρά ως μία κατάσταση που επιτρέπει την κοινωνική και συναισθηματική τους άνθηση. Οι γονεϊκές μορφές καθώς και κείνες των συνομηλίκων αποτελούν αντικείμενα έντονων επιθετικών ενορμήσεων οι οποίες ωστόσο συγκρούονται σ' ένα ιδιαίτερα αυστηρό υπερεγώ —εσαρκωμένο κατά κύριο λόγο στη μορφή του πατέρα. Οι πιο συχνοί τρόποι άμυνας είναι η απώθηση, η παλινδρόμηση και η ενδοβολή απ' όπου πηγάζει η ενδοστρέφεια, η παθητικότητα και η υποχωρητικότητα των δυσλεκτικών παιδιών στις απαιτήσεις των άλλων.

Στις περισσότερες περιπτώσεις, η μορφή της μητέρας παρουσιάζει αμφιθυμία: άλλοτε εμφανίζεται στοργική και προστατευτική και άλλοτε αυστηρή και αυταρχική. Επιπλέον, διακρίναμε μια χαρακτηριστική εξάρτηση των παιδιών από τη μητέρα. Σ' αυτό το σημείο αξίζει να σημειώσουμε το εύρημα της ύπαρξης στοματικών αναγκών σ' ένα σημαντικό αριθμό παιδιών (15). Τα παραπάνω δεδομένα ενισχύουν την υπόθεσή μας σχετικά με την παρουσία μιας τάσης παλινδρόμησης στα δυσλεκτικά παιδιά. Η πατρική μορφή υποβάλλει έντονα συναισθήματα επιθετικότητας. Ο ίδιος ο πατέρας εμφανίζεται αυστηρός, καταπιεστικός και επιθετικός. Η εικόνα αυτή καθώς και η απόκάλυψη του άγχους ευνουχισμού και τιμωρίας και του φόβου ότι θα καταβροχθιστούν στα περισσότερα παιδιά, μαρτυρούν τις ασυνείδητες ενοχές τους προς την πατρική μορφή και υποδηλώνουν την απουσία λύσης του Οιδιποδείου συμπλέγματος. Τέλος, τα αδέρφια βιώνονται ως ανταγωνιστές σ' ό,τι αφορά στην αγάπη και την επιδοκιμασία των γονέων. Οι αρετές και οι ικανότητες που τους χαρακτηρίζουν δημιουργούν στα δυσλεκτικά παιδιά συμπλέγματα κατωτερότητας και φόβους εγκατάλειψης και υπερφαλάγγισης.

Τα ευρήματά μας συγκλίνουν κατά πολύ με κείνα των Labag κ.ά. (1975). Με τη βοήθεια των προβλητικών τεστ Rorschach και T.A.T., οι ερευνητές αυτοί διαπίστωσαν την αναστολή των δυσλεκτικών παιδιών και την ύπαρξη μιας προβληματικής εικόνας του εαυτού. Αυτή είναι κατακερματισμένη και

ελλιπής και συγχέεται με κείνη της μητέρας η οποία παρουσιάζεται απορριπτική, αδιάφορη και διχασμένη σε καλή και κακή εικόνα. Παρά την εξάρτηση και αμφιθυμία που βρήκαμε να προκαλεί η μητρική μορφή, τα δεδομένα μας δεν αποκαλύπτουν μια τέτοια αποκλειστικότητα και συγχώνευση στη σχέση μητέρας-παιδιού. Από την άλλη πλευρά, η αδυναμία επίλυσης του Οιδιποδείου συμπλέγματος, οι φόβοι ευνουχισμού και καταβρόχθισης, το άγχος απόρριψης και η εμφάνιση της παθητικότητας και της παλινδρόμησης εντοπίστηκαν και από τους παραπάνω συγγραφείς⁹.

Τα ευρήματα των κλινικών συνεντεύξεων

Οι κλινικές συνεντεύξεις που είχαμε με 10 δυσλεκτικά παιδιά ήταν ημικατευθυντικές, και η ανάλυσή τους θεματική. Στην προσπάθειά μας να εμβαθύνουμε όσο το δυνατόν καλύτερα τις στάσεις και τα συναισθήματα των παιδιών, καταφύγαμε στον τρόπο της επανάληψης των λεγομένων τους (*style réiteratif*).

Παρά τις αναφορές των παιδιών στους δυσμενείς εξωτερικούς παράγοντες (δυσάρεστο οικογενειακό κλίμα, έλλειψη χρόνου, έλλειψη κατανόησης από τους δασκάλους), τα περισσότερα από αυτά αποδίδουν τις δυσκολίες τους στο γραπτό λόγο στην προσωπική τους ανικανότητα και στο προηγούμενο των διαταραχών της ομιλίας. Για τα παιδιά αυτά η εκμάθηση της ανάγνωσης και της γραφής αποτελεί το μοναδικό μέσο για επαγγελματική επιτυχία και κοινωνική ανάδειξη. Αυτή η επένδυση —υπαγορευμένη κατά κανόνα από τους γονείς— εντείνει την αποθάρρυνση και την απαισιοδοξία τους ως προς το επαγγελματικό τους μέλλον. Προσανατολίζονται σε χειρωνακτικά ή τεχνικά επαγγέλματα ή σε άλλα που εμπεριέχουν την άσκηση εξουσίας (αστυνομικός, στρατιωτικός) και που θα επιτρέπουν την εξιδανίκευση των επιθετικών τους τάσεων και το ξεπέραςμα του αισθήματος κατωτερότητας. Το τελευταίο βρίσκεται σε άμεση συσχέτιση με την απόρριψη που αντιμετωπίζουν τα παιδιά από τους συμμαθητές τους: η ετικέτα του κακού μαθητή φαίνεται να επηρεάζει αρνητικά όλες τις κοινωνικές τους σχέσεις και τους οδηγεί στην απομόνωση από τα παιχνίδια και τις συλλογικές δραστηριότητες. Τα περισσότερα παιδιά εξέφρασαν άμεσα ή έμμεσα την ανάγκη τους για πραγματικούς φίλους: υιοθετούν ωστόσο μια στάση παραίτησης, υποδούλωσης και παθητικότητας. Όσον αφορά στις σχέσεις τους με τους δασκάλους εμφανίζονται απογοητευμένα και εκδηλώνουν έναν έντονο φόβο για την τιμωρία, η οποία βιώνεται ως άδικη. Η εικόνα του δασκάλου είναι αρνητική και απειλητική και κατευθύνει τα παιδιά στην απόθεση της επιθετικότητάς τους προς αυτόν και στην υποταγή.

Είναι χαρακτηριστικό ότι τα περισσότερα παιδιά αναφέρθηκαν ελάχιστα και με ουδέτερο τρόπο στα πρόσωπα των γονέων τους και στις μεταξύ αυτών σχέσεις. Από αυτήν την ίδια την αναστολή και από τα λεγόμενά τους μπόρεσαμε να διακρίνουμε την αίσθηση αποδοκιμασίας εκ μέρους της οικογένειας που έχουν τα παιδιά και την ύπαρξη συναισθήματος αδυναμίας καταξίωσης και

ενοχών απέναντι στους γονείς. Αντίθετα, οι αναφορές στα αδέρφια ήταν συχνές. Η εμμονή των παιδιών στα αρνητικά χαρακτηριστικά των αδερφών τους και ο ενθουσιασμός τους για τους καβγάδες που έχουν μαζί τους, μαρτυρεί τον ανταγωνισμό προς αυτούς και την ανάγκη εξωτερικεύσής του μέσω παραδεδεγμένων τρόπων όπως τα παιχνίδια.

Εκτός από τα παραπάνω δεδομένα, οι κλινικές συνεντεύξεις ανέδειξαν τρία εντυπωσιακά, κατά τη γνώμη μας, στοιχεία με τα οποία θα ασχοληθούμε στη συνέχεια. Στην πλειοψηφία τους τα δυσλεκτικά παιδιά συνέδεσαν τη διαδικασία της ανάγνωσης με την ενέργεια του βλέμματος. Σύμφωνα με τα λόγια τους το βλέμμα αποτελεί μια συνθήκη έντονα εμπλεγμένη στην ανάγνωση και επιτρέπει την κατανόηση και την εκμάθηση του κειμένου. Ένα δεύτερο ενδιαφέρον στοιχείο που προέκυψε από τις συνεντεύξεις είναι η αναφορά των δυσλεκτικών παιδιών στην αδυναμία αποτύπωσης των μαθημάτων και στην κακή τους μνήμη στην καθημερινή ζωή. Τα κενά μνήμης ήταν συχνά και κατά τη διάρκεια της συνέντευξης και εμφανίζονταν όταν γινόταν λόγος για δυσάρεστα γεγονότα ή σκέψεις. Τέλος 8 από τα 10 παιδιά εξέφρασαν φόβους ότι ένα ατύχημα ή «κάποιο κακό» θα συμβεί στα ίδια ή στα αδέρφια τους.

Σκέψεις πάνω στην κλινική εικόνα της δυσλεξίας

Η εκμάθηση του γραπτού λόγου σε σχέση με τις φιλοσοφικές και φιλεπιστημονικές τάσεις του παιδιού

Η ιδιαίτερη επένδυση που φαίνεται να εκλαμβάνει το βλέμμα στα δυσλεκτικά παιδιά παραπέμπει κατά τη γνώμη μας στην ανάπτυξη των φιλοσοφικών (pulsions scortophiliques) και φιλεπιστημονικών (éπιστήμοφιλικές) ενορμήσεων και στην παιδική περιέργεια για τη σεξουαλικότητα. Η ενόρμηση του να βλέπει κανείς (pulsion de voir) αποτελεί ένα τρόπο εξιδανίκευσης της επιθυμίας για διερεύνηση και γνώση. (Abraham 1966)⁸. Το πρώτο αντικείμενο αυτών των ενορμήσεων είναι το μητρικό σώμα το οποίο αντιπροσωπεύει στο ασυνείδητο όλα τα επιθυμητά πράγματα που το παιδί θέλει να αποκτήσει. Συγχρόνως όμως το σώμα της μητέρας φαντασιώνεται να εμπεριέχει τον πατέρα και γίνεται γι' αυτόν το λόγο αντικείμενο μιας φαντασιωτικής καταβρόχθισης και καταστροφής δημιουργώντας έτσι στο παιδί συναισθήματα ενοχής και φόβο τιμωρίας. Όταν η εικόνα του κατεστραμμένου και κατά συνέπεια απειλητικού μητρικού σώματος υπερτερεί, το άγχος προκαλεί μια υπερβολική άμυνα εκ μέρους του παιδιού κατά των ίδιων του των σαδιστικών τάσεων και αποδυναμώνουν την επιθυμία του να εξερευνήσει και να αποκτήσει το περιεχόμενο του σώματος της μητέρας. Πράγμα που αναστέλλει το μηχανισμό της εξιδανίκευσης και παρεμποδίζει τη μετάθεση της ενέργειας των φιλοσοφικών και φιλεπιστημονικών τάσεων του παιδιού σε άλλα αντικείμενα γνώσης⁹.

Η συχνή αναφορά των παιδιών στο θέμα του βλέμματος, το δεδομένο της

ύπαρξης φοβιών και διαταραχών του ύπνου σε πολλά απ' αυτά καθώς και τα ευρήματα της διάσχισης τη εικόνας της μητέρας, της εξάρτησης απ' αυτήν και των φόβων τιμωρίας και καταβρόχθισης που αποκάλυψε η ανάλυση των προβλητικών τεστ, υποδηλώνουν την απουσία λύσης της σύγκρουσης των ενορμήσεων που κατευθύνονται προς τη μητρική μορφή στα δυσλεκτικά παιδιά. Οι διαταραχές του γραπτού λόγου μπορεί να αντανακλούν τη σύγκρουση ανάμεσα στην επιθυμία να βλέπουν και να γνωρίζουν και στις επιθετικές τάσεις που εμπλέκονται σ' αυτήν. Στο φανταστικό επίπεδο, το να βλέπει κανείς μπορεί να ταυτίζεται με την έννοια της καταστροφής και να διεγείρει το φόβο της τιμωρίας. Ο γραπτός λόγος αποτελεί ένα αντικείμενο που προτείνεται στην όραση και τη μάθηση και είναι πιθανόν να δέχεται μια επένδυση ανάλογη με κείνη του πρώτου αντικειμένου των φιλοσοφικών και φιλεπιστημονικών τάσεων δηλαδή του μητρικού σώματος. Έτσι, τα γράμματα και οι λέξεις αντιπροσωπεύουν στο ασυνείδητο γνώσεις που πρέπει να απωθηθούν. Οι διαταραχές της ανάγνωσης μπορούν λοιπόν να θεωρηθούν μία «εκδήλωση αντίστασης στο να βλέπει κανείς, να εξερευνά και να μαθαίνει»¹⁰. Επίσης μαρτυρούν την επιθυμία του παιδιού να δει και συγχρόνως το φόβο του ότι έχει δει κάτι απαγορευμένο και αποκαλύπτουν τις ενοχές που προέρχονται από τη φανταστική καταστροφή που διεξάγεται διαμέσου του βλέμματός.

Οι δυσκολίες στην ανάγνωση και στη γραφή συσχετίζονται και με το Οιδιπόδειο σύμπλεγμα και με την ανεπαρκή ταύτιση του ρόλου. Σύμφωνα με τον Freud οι τάσεις του παιδιού να δει και να μάθει αφορούν βασικά στα θέματα της σεξουαλικότητας και συνδέονται με τις φαντασιώσεις του σχετικά με την πρωταρχική σκηνή¹¹. Η σχολική φοίτηση που συμπίπτει με τη λανθάνουσα περίοδο ευνοεί την εξιδανίκευση του σεξουαλικού ενδιαφέροντος του παιδιού σε συμβολικές δραστηριότητες. Όταν οι επιθετικές ενορμήσεις προς την πατρική μορφή είναι έντονες —όπως διαπιστώσαμε να συμβαίνει στα δυσλεκτικά παιδιά— ο πατέρας βιώνεται ως ιδιαίτερα αυταρχικός και τιμωρητικός. Δεδομένου ότι η εκμάθηση του γραπτού λόγου οδηγεί στη γνώση της οποίας ο πατέρας θεωρείται βασικός αντιπρόσωπος, η μάθηση γίνεται αντικείμενο επένδυσης της επιθυμίας του παιδιού να εξισωθεί με τον πατέρα, προκειμένου να κερδίσει το θαυμασμό της μητέρας¹². Ωστόσο κάτι τέτοιο ενέχει το ζεπέρασμα της πατρικής μορφής και προκαλεί το φόβο του ευνουχισμού και της τιμωρίας γενικότερα και καθιστά το γραπτό λόγο ένα αγχωτικό αντικείμενο ικανό να ενεργοποιήσει την Οιδιπόδεια σύγκρουση.

Επιθετικότητα και ενοχές στα δυσλεκτικά παιδιά

Το άλυτο των παραπάνω ενδοψυχικών συγκρούσεων και η ύπαρξη μιας έντονης επιθετικότητας στα δυσλεκτικά παιδιά υποδηλώνεται και από τη συχνή τους αναφορά στο ενδεχόμενο κάποιου ατυχήματος που μπορεί να τους συμβεί. Αυτές οι αναφορές αποκαλύπτουν ένα ιδιαίτερα αυστηρό και έντονα

εσωτερικοποιημένο υπερεγώ. Η αυστηρότητα του υπερεγώ αντανακλά ως ένα βαθμό την επιθετικότητα του ίδιου του υποκειμένου, όπως αυτή προβάλλεται στο υπερεγώ. Οι επιθετικές ενορμήσεις του παιδιού κατευθύνονται προς τις ενσωματωμένες — σύμφωνα με τη φαντασίωση καταβρόχθισης του μητρικού σώματος — εικόνες των γονέων, των αντιπροσώπων του υπερεγώ¹⁵. Επίσης πηγάζουν από τα συναισθήματα ενοχής που συνδέονται με το Οιδιπόδειο σύμπλεγμα και την απώθηση των σεξουαλικών ενορμήσεων του παιδιού.

Μπορούμε λοιπόν να θεωρήσουμε ότι το πιθανό ατύχημα στο οποίο αναφέρθηκαν τα δυσλεκτικά παιδιά αντιπροσωπεύει στο ασυνείδητο την τιμωρία που ακολουθεί τις έντονες επιθετικές τάσεις του παιδιού. Εξάλλου, ο φόβος της τιμωρίας, το αυστηρό υπερεγώ, καθώς και η προσφυγή στο μηχανισμό απώθησης διαφάνηκαν και από τα προβλητικά τεστ: η ανεπάρκεια των ηρώων, η ενδοβολή και η χαρακτηριστική τους παθητικότητα και ενδοστρέφεια μαρτυρούν την παρουσία μιας τάσης αυτο-καταστροφής τουλάχιστον σε κάποιο σημαντικό αριθμό δυσλεκτικών παιδιών. Σύμφωνα με την Blanchard (1946) η ίδια η δυσλεξία αποτελεί ένα τρόπο αυτοτιμωρίας δεδομένου ότι προκαλεί την αρνητική κριτική και ικανοποιεί έτσι την ανάγκη για τιμωρία που προέρχεται από τις ενδοψυχικές συγκρούσεις¹⁶. Παράλληλα όμως μια τέτοια κατάσταση διαιωνίζει το αίσθημα ματαίωσης και το άγχος του παιδιού. Οι διαταραχές της ανάγνωσης μεταφράζουν μια μετάθεση των συναισθημάτων ενοχής που οφείλονται στην ίδια την επιθετικότητα του παιδιού σε μια κατάσταση πιο έκδηλη όπως η δυσκολία της εκμάθησης του γραπτού λόγου. Η τελευταία είναι ωστόσο όχι μόνο ένα μέσο αυτοτιμωρίας αλλά και μόνιμης τροφοδότησης των ενοχών του παιδιού και καλλιεργεί μ' αυτόν τον τρόπο την ανάγκη του για τιμωρία.

Όσον αφορά στις αναφορές των δυσλεκτικών παιδιών σχετικά με το «ακκό» που μπορεί να συμβεί σε κάποιο απ' τα αδέρφια τους, νομίζουμε ότι αυτές είναι ενδεικτικές της αντιζηλίας και της επιθετικότητας προς αυτά και της ανάγκης των παιδιών για την επιδοκίμασία και τη στοργή των γονέων — πρόνοια που συνήθως απολαμβάνουν τα αδέρφια τους.

Η δυσλεξία ως διαταραχή επικοινωνίας και κοινωνικοποίησης

Τα χενά μνήμης των δυσλεκτικών παιδιών όταν κατά τη διεξαγωγή των κλινικών συνεντεύξεων αναφέρθηκαν σε δυσάρεστα γεγονότα (σχολική αποτυχία, σχέσεις γονέων μεταξύ τους, στάση γονέων προς το παιδί) προδίδουν την ανάγκη απώθησης και το δυναμικό της αρνητικής επιρροής αυτών των καταστάσεων στη συναισθηματική ζωή του παιδιού. Σ' αυτά τα πλαίσια η δυσλεξία μπορεί να θεωρηθεί ως μία εκδήλωση παλινοδρόμησης που αποσκοπεί στη διατήρηση της προσοχής των γονέων ή, σε άλλες περιπτώσεις, ως ένα μέσο αντίδρασης στις απαιτήσεις του οικογενειακού περιβάλλοντος.

Από την άλλη πλευρά, η αναφορά των παιδιών στην αδυναμία τους να αποτυπώσουν τα μαθήματά τους παραπέμπει στην εμπλοκή του μηχανισμού

της απόθησης στη διαδικασία της μάθησης. Πράγμα που συσχετίζεται, κατά τη γνώμη μας, με τις παραστάσεις και τα συναισθήματα με τα οποία συνδέεται η μάθηση γενικότερα ή ορισμένα μαθήματα στο συμβολικό επίπεδο. Ο γραπτός λόγος μπορεί να επενδύεται ως αντιπροσωπεύων κάποιες γνώσεις ή φαντασιώσεις που είναι ικανές να ενεργοποιήσουν τις ενδοψυχικές συγκρούσεις του παιδιού και πρέπει κατά συνέπεια να απωθηθούν. Σύμφωνα μ' αυτή την οπτική η δυσλεξία μαρτυρεί μια αντίσταση στην ανάδυση δυσάρεστων συναισθημάτων και εκφράζει την ασυνείδητη άρνηση του παιδιού να μάθει να διαβάζει και να γράφει.

Η έννοια της μάθησης δεν περιορίζεται μόνο στην κατανόηση και τη γνώση αλλά ενέχει και την αποδοχή των γνώσεων και την συγκράτησή τους, προκειμένου να τις μεταβιβάσει κανείς στους άλλους. Η λειτουργική αυτή πλευρά της μάθησης αντικατοπτρίζεται σε μεγάλο βαθμό στο γραπτό λόγο, δεδομένου ότι αυτός αποτελεί ένα βασικό αντικείμενο που επιτρέπει την παραπέρα μάθηση και διευκολύνει την έκφραση του παιδιού ευνοώντας έτσι την κοινωνικοποίησή του. Μπορούμε λοιπόν να υποθέσουμε ότι η ασυνείδητη άρνηση των δυσλεκτικών παιδιών για μάθηση οφείλεται σε μια αρνητική επένδυση του γραπτού λόγου ως μέσου επικοινωνίας και κοινωνικής προσαρμογής και αντανακλά την άρνηση του παιδιού να μεγαλώσει. Ο γραπτός λόγος μπορεί να βιώνεται ως ένας «κώδικας που επιβάλλεται από τους άλλους» (Ajuriaguerra, 1972)¹⁷. Η εκμάθησή του προϋποθέτει την αποδοχή των ενήλικων εκ μέρους του παιδιού. Στην περίπτωση ύπαρξης δυσάρεστων οικογενειακών καταστάσεων και διαταραγμένης συναισθηματικής ζωής —όπως συμβαίνει σ' ένα σημαντικό αριθμό των παιδιών που εξετάσαμε— καλλιεργείται στο παιδί η απόρριψη του ενήλικα και όλων όσων αντιπροσωπεύει. Η διαδικασία της ταύτισης του ρόλου δυσχεραίνεται και οδηγεί στην άρνηση εκμάθησης του γραπτού λόγου. Τα ευρήματά μας σχετικά με την ένταση του Οιδιποδείου συμπλέγματος και την εξάρτηση των δυσλεκτικών παιδιών από τη μητρική μορφή ενισχύουν την παραπάνω ερμηνεία της διαταραχής της ανάγνωσης. Η εικόνα του αυταρχικού και τιμωρητικού πατέρα καλλιεργεί στο δυσλεκτικό παιδί την απόρριψη του ενήλικα και της κουλτούρας που ενσαρκώνει. Έτσι η δυσλεξία ανάγεται στο φόβο του παιδιού να ισοσκελίσει και να ξεπεράσει την πατρική μορφή και να ανεξαρτητοποιηθεί από την μητέρα εν όψει της κοινωνικοποίησής του.

Τα δεδομένα αυτής της έρευνας προέκυψαν από τη μελέτη ενός μικρού αριθμού παιδιών και δεν μπορούν να γενικευτούν στο σύνολο των δυσλεκτικών παιδιών. Θεωρούμε ωστόσο ότι αποτελούν σημαντικές ενδείξεις της προβληματικής συναισθηματικής κατάστασης των παιδιών αυτών και ότι επισημαίνουν την αναγκαιότητα μιας ψυχοθεραπευτικής προσέγγισης μέσα στα πλαίσια της επανεκπαίδευσής τους.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Προκειμένου να εξασφαλίσουμε την αντιπροσωπευτικότητα του αρχικού μας δείγματος επιλέξαμε τυχαία 9 δημοτικά σχολεία τηρώντας την αναλογία που υπάρχει ανάμεσα στον αριθμό των σχολείων του κέντρου της πόλης και σε κείνον των συνοικιών και της περιφέρειας (1:4:4).
2. Θεωρούμε ότι αυτά τα λάθη δεν χαρακτηρίζουν αποκλειστικά τη δυσλεξία. Μπορούν να εμφανίζονται προσωρινά και σε κανονικούς αναγνώστες κυρίως κατά τα πρώτα στάδια της εκμάθησης του γραπτού λόγου. Κατά συνέπεια, μόνο η υψηλή συχνότητά τους και η εμμονή τους παρά το πέρασμα της ηλικίας επιτρέπει την διάγνωση της δυσλεξίας (Frank, 1935· Hallgren, 1950· Mathis, 84).
3. Η υιοθέτηση του Δ. Ν.: 77 ως κατώτερου κριτηρίου κανονικής νοημοσύνης προτιμήθηκε λόγω της ανεπαρκούς προσαρμογής του WISC-R στον Ελληνικό πληθυσμό (Χαρίτου-Φατούρου 1984).
4. Τρεις μητέρες αρνήθηκαν να μας δεχτούν .
5. Ένα από αυτά τα παιδιά πάσχει από διαβήτη. Η ενούρηση εμφανίζεται και κατά τη διάρκεια της μέρας και είναι πολύ πιθανόν να οφείλεται σε οργανικούς παράγοντες.
6. Ορισμένα παιδιά έχουν υποστεί επανειλημμένα τις τιμωρίες και την απόρριψη των δασκάλων και των γονέων τους εξαιτίας της κακής σχολικής τους απόδοσης.
7. Klein Melanie, «Sur la théorie de l'angoisse et de la culpabilité», *Développements de la psychanalyse*, P.U.F., 1980, 254-274.
8. Heimann P., Isaacs S., «La régression», *Développements de la psychanalyse*, op. cit, 159-186.
9. Labar P., Arend-Dufrasne R., Mormont C., «La personnalité de l'enfant dyslexique», *Acta psychiatr. belg.*, 1975, 75, 117-132.
10. Abecassis J., «A propos du regard de l' enfant», *Enfance*, no. 3, 1979, 171-194.
11. Klein M. «Contribution à la théorie de l'inhibition intellectuelle», *Essais de psychanalyse*, Payot, 1982, 263-278.
12. Abrams J., «Emotional resistances to reading», *Journal of reading specialist*, 10 (4), 1971, 219-287.
13. Freud S., *Trois essais sur la théorie de la sexualité*, Folio, 1962, 87-94.
14. Cahn R., Mouton, Th., *Affectivité et troubles du langage écrit chez l' enfant et l' adolescent*, Privat, Paris, 1967, 76-85.
15. Klein M., Contribution à la théorie de l'inhibition intellectuelle» op. cit.
16. Blanchard Ph., «Psychoanalytic contributions to the problems of reading disabilities», *The psychoanal. study of the child*, vol II, 1946, 163-187.
17. C.R.E.S.A.S., *La dyslexie en question*, Arman Collin, 1972, 150-160.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Abecassis Janine, «A propos du regard de l'enfant-analyse des regards des enfants d'âge préscolaire à partir des recherches théoriques et d'observations dans les écoles maternelles», *Enfance*, Nos. 3-4, 1971, 171-194.
- Abrams Jules, «Emotional resistances to reading», *Journal of reading specialist*, 10 (4), 1971, 191-196.
- Blanchard Phyllis, «Psychoanalytic contributions to the problems of reading disabilities», *The psychoanalytic study of the child*, Vol. II, 1945, 163-187.
- Bovet-du-Bois N., «La dyslexie dans l'optique des moments féconds du développement de l'enfant», *Médecine et Hygiène*, No 1165, 33, 197, p. 1473-1476.

- Chan Raymond, Mouton Thérèse, *Affectivité et troubles du langage écrit chez l'enfant et l'adolescent*, Privat, Paris 1967.
- C.R.E.S.A.S., *La dyslexie en question*: actes de colloque sur les échecs et les difficultés d'apprentissage de la langue écrite Arman Collin, Paris, 1972.
- Freud Sigmund, *Trois essais sur la théorie de la sexualité*, Folio, Paris, 1962.
- Haritos - Fatouros Mary, «Research studies on testing in Greece: a review», *International review of applied psychology*, vol. 33 (3), Jul. 1984, 351-370.
- Henny R. «La dyslexie, sa pesée dans l'organisation de l'appareil psychique de l'enfant», *Medecine et Hygiène* No 1159, 3 Sept. 1975, 1201-1202.
- Klein Mélanie, Heimann Paula, Isaacs Susan, *Développements de la psychanalyse*, P.U.F., Paris, 1980.
- Klein Mélanie, *Essais de psychanalyse (1921-1945)*, Payot, Paris, 1982.
- Nahum-Monheit Liliane, *Une contribution à l'étude multifactorielle de la dyslexie d'évolution*, Thèse de Doctorat de 3e cycle, Strasbourg, 1985.
- Stratchley James, «Some unconscious factors in dyslexia», *Intern. Journal of Psychoanalysis*, Vol. XI, 1930, 325-331.

Γ. Μ. Ιγνατιάδη
δ.φ. Σχολικού συμβούλου

Η ΦΩΝΗΤΙΚΗ ΟΡΘΟΓΡΑΦΙΑ ΚΑΙ Η ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗ ΓΛΩΣΣΑ

(συνέχεια από το προηγούμενο)

3. Προβλήματα και συνέπειες από την εφαρμογή ορισμένου συστήματος γραφής

- α) του Ι. Βηλαρά και
- β) των Ελλήνων της Ρωσίας.

Θα εξετάσουμε το σύστημα φωνητικής γραφής α) του Ι. Βηλαρά και β) των Ελλήνων της Ρωσίας, γιατί έχουμε αρκετά κείμενα γραμμένα με τα δυο αυτά συστήματα φωνητικής γραφής. Έτσι μπορούμε πάνω σε συγκεκριμένα κείμενα να δούμε τα προβλήματα και τις δυσκολίες που δημιουργήθηκαν κατά την εφαρμογή τους και τις συνέπειες που προέκυψαν από την εφαρμογή τους:

α. Ποια ψηφία αποτελούν το φωνητικό αλφάβητο που χρησιμοποιεί ο καθένας.

β. Ποιες δυσκολίες παρουσιάζονται στη χρήση του συγκεκριμένου φωνητικού αλφαβήτου.

γ. Ποιες δυσκολίες, ποια προβλήματα δημιουργούνται στη φωνητική καταγραφή των φθόγγων.

δ. Συνέπειες της φωνητικής γραφής στη μορφολογία, τυπολογία και σημασιολογία των λέξεων.

ε. Ποια προβλήματα, ενδεχομένως, δημιουργούνται στη βασική λειτουργία του γραπτού λόγου, την επικοινωνία.

3.1. Το σύστημα φωνητικής γραφής του Γ. Βηλαρά

3.1.1. Το φωνητικό αλφάβητο που χρησιμοποιεί.

3.1.1.1. Ο Γ. Βηλαράς (βλ. σελ. 9 κ.ε.) χρησιμοποιεί το γράμμα η για το φθόγγο ι, ενώ το γράμμα ι το χρησιμοποιεί για τους διφθόγγους. Βέβαια με τον

τρόπο αυτό καταγράφονται οι αποχρώσεις των φθόγγων, όπως εκφωνούνται. Αλλά ενώ καθιερώνεται φωνητική γραφή, για να αποφύγουμε τους κανόνες γραφής, ήδη δημιουργείται ο πρώτος κανόνας ορθογραφίας, πότε πρέπει να χρησιμοποιούμε το γράμμα η και πότε το γράμμα ι. Γιατί πρέπει να σκεφτούμε, όταν γράφουμε, πότε έχουμε δίφθογγο κύριο ή καταχρηστικό, για να χρησιμοποιήσουμε το ψηφίο ι και πότε όχι.

3.1.1.2. Χρησιμοποιεί ως γράμμα το αντιοικονομικό για ένα σύστημα φωνητικής γραφής δίψηφο ου για το φθόγγο ου.

3.1.1.3. Το φωνητικό αλφάβητο του Βηλαρά δε διαφέρει ουσιαστικά από το αρχαίο ελληνικό αλφάβητο, γιατί καταργεί δυο γράμματα, το ω και υ και εισάγει ένα δίψηφο γράμμα, το ου. Για το λόγο αυτό, όπως θα δούμε πιο κάτω, το φωνητικό του αλφάβητο δεν επαρκεί για τη φωνητική καταγραφή των φθόγγων της νεοελληνικής γλώσσας.

3.1.2. Φωνητική καταγραφή των φθόγγων

3.1.2.1. Το δίψηφο σύμφωνο γκ καταγράφεται:

α. ως γκ π.χ. «όπου ανάγκαζε τον κόσμο να πηστεψουν εκείνα που τους ελεγε» (Προπύλαια, τ. Α, σελ. 178)

β. ως νκ π.χ. 1) «Πια ανάνκη μας βιαζή σ' αφτο; (Προπύλαια, Α, σελ. 178)

2) «... η οπηη καταγηνοντε μοναχα να σηκνηνονουν ο ενας τον αλον» (Προπύλαια, τ. Α, σελ. 198)

3) «Μια φορα ανανακαστηκα να το παθο» (Προπύλαια, Α, 202)

4) «Για τες αλες ενκλησες να σου σημησο μερηκα παραδηγματα» (Προπύλαια, Α, 199)

5) «Η Φρανκοκαλογερη» (Προπύλαια, Α, 211)

6) «Κε στρατηγος με το σπαθη στο χερη» (Προπύλαια, Α, 219)

γ. ως γγ π.χ. 1) «Ι γλόσα μας... επηρε κε ξενες φονες, τες οπηες για να τες γραψομε αναγγαζομαστε να ανταμονομε διο ή τρηα ψηφιά απο το αλφαβητο μας... Αφτες ηνε πεντε: ντ, γγ, μπ, τζ, ντζ, καθος στες λεξες... γγιονης» (Ποιήματα και Πεζά Ι, Βηλαρά, εν Ζακύνθω 1859, σελ. 16-17)

2) «Απορημενο

Σε αγρι αγγαθια» (οπ.π. σελ. 26)

3) «Εκφραζομε το μελοντα της ορηστηκης εγγλησης με το θελη ή θα...» (Προπύλαια Α, σελ. 199)

3.1.2.2. Το γγ καταγράφεται:

α. ως νγ π.χ. 1) «Μα πού τελος παντον η Συγγραφής; πού τα σηγγραματα μας» (Προπύλαια Α, σελ. 197)

2) «Ηγουν προς ημπορου να σηγγράψουν χορης κανονες, σε μια γλοσα; (Προπύλαια Α, 198)

β. ως γγγ π.χ. 1) «Ειναι αναγκη να ηποθεσομε με μια σημπαθικη ψηχοληγητη σηγγενια...» (Προπύλαια Α, 204)

2) «Μου παραγγέλης να σου σημαδεψο σε καμια γραφητζα μου τα σφαλ-

ματα» (Προπύλαια Α, 206)

3) «Κε δηφθονγγες πολές» (Προπύλαια Α, 212)

γ. ως γγ π.χ. 1) «Αγγεληκε Σοκρατη» (Ποιήματα και Πεζά τινά Ι. Βηλαρά, εν Ζακύνθω, 1859, σελ. 31)

2) «Ο σπουδεος εχη κε ασηγγρητα περησοτερες ηδεες» (Προπύλαια, Α, 198)

3) «Ερμηνεφτικη, Εβαγγεληκη» (Προπύλαια, Α 210)

4) «Η δηφθογγο ηνε φονη ακερια» (Ποιήματα και Πεζα, τινά Ι. Βηλαρά, εν Ζακύνθω 1859, σελ. 16)

3.1.2.3. Το δίψηφο μπ καταγράφεται:

α) ως μπ (b) π.χ. «Καθος στες λεξεις· μπαλα, μπαρουτη... Οσες φονες ληπον μπενονυ στη γλωσα μας...» (οπ.π. σελ. 17)

β) ως μπ (mb) π.χ. 1) Εση 'σε, που λαμπρενης» (οπ.π. 19)

2) «... Να βλαψης ημπορης...» (οπ.π. 23)

3) «... για να ακουμπησο...» (οπ.π. 26)

4) Εχο καμποσην ορα...» (οπ.π. 29)

γ) ως νπ π.χ. «κανποσες γνομες» (οπ.π. 36)

3.1.2.4. Το δίψηφο ντ καταγράφεται ως ντ π.χ.

1) «Τα πεντε απο αφτα ονομαζοντε φονηεντα, για τη προφέροντας τα κε μοναχα κανουν φονη ακερια» (οπ.π. 15)

2) «Πλιο φροντηδες δεν κατεχο» (οπ.π. 26)

3) «μου φενοντε σαν εκηνο το παραμηθη» (Προπύλαια, Α, 178)

4) «ενας απο τη σηντροφια εροτησε» (οπ.π. 214)

3.1.2.5. Το συμφωνικό σύμπλεγμα γχ καταγράφεται ως νχ π.χ.:

1) «τοσο μου σηνηχηζη τ' αφτιά» (οπ.π. 204)

2) «Αν εχης σκοπο να κανης ενα ενχηρηδιο» (οπ.π. 197)

3) «Μητε ο κερως μου το σηνηορναι...» (οπ.π. 196)

3.1.2.6. Το συμφωνικό σύμπλεγμα μφ καταγράφεται:

α. ως μφ π.χ. 1) «Τα δεκαεφτα ονομαζοντε σημφονα» (Πεζά και Ποιήματα Ι. Βηλαρά, εν Ζακύνθω 1859, σελ. 15)

2) «Κε κατατρεχουν οσους δεν τους σημφερη να μαρτηραν την αληθια» (Προπύλαια Α, 214)

β. ως νφ π.χ. «Τα σηνφονημενα στηχηα του φονου» (οπ.π. 205)

3.1.2.7. Το δίψηφο σύμφωνο τσ καταγράφεται:

α. ως τσ π.χ. «κε ετση καταστησαν τη γλωσα τους για το γενος δηπλοματηκα κληδια...» (οπ.π. 190)

β. ως τζ π.χ. 1) «Ετζη ζωγραφίζοντας στο χαρτη» (οπ.π. 205)

2) «Μου παραγγελης να σου σημαδεψο σε καμια γραφητζα μου τα σφαλματα οπου βρο» (οπ.π. 206)

3) «Γλυκοτζημπιουντε» (Πεζά και Ποιήματα Ι, Βηλαρά, εν Ζακύνθω, σελ. 25)

3.1.2.8. Το συμφωνικό σύμπλεγμα ντζ καταγράφεται ως ντζ π.χ. Φραντζεζή» (Προπύλαια Α, 211).

Παρατηρήσεις

Από τα παραπάνω παραδείγματα φωνητικής γραφής των φθόγγων μπορούμε να κάνουμε τις ακόλουθες παρατηρήσεις:

1. Φαίνεται ότι ο Βηλαράς δεν ασχολήθηκε συστηματικά ή δεν κατάληξε σε συγκεκριμένες αποφάσεις πώς πρέπει να καταγράφουμε τα δίψηφα σύμφωνα και διάφορα συμπλέγματα συμφώνων στο σύστημα φωνητικής γραφής που προτείνει. Γιατί το ίδιο δίψηφο σύμφωνο στην ίδια λέξη καταγράφεται με διαφορετικούς τρόπους.

π.χ. ανάγκασε αλλά και ανανκάστηκα
 ενκλήσες αλλά και εγγλήσης
 ανανκη αλλά και αναγγη
 καμποση αλλά και κανποσες
 διφθονγγος αλλά και διφθογγος κτλ.

2. Το δίψηφο σύμφωνο γκ καταγράφεται ως γκ (άρρινο) και νκ (ρινικό) μέσα στη λέξη και μερικές φορές μέσα στην ίδια λέξη. Περισσότερες φορές καταγράφεται ως ρινικό νκ. Δε βρήκαμε να καταγράφεται ως ρινικός φθόγγος ν-γγ (ν-g). Ακόμη μερικές λέξεις που η ιστορική ορθογραφία τους γράφει με το δίψηφο γκ ο Βηλαράς τους καταγράφει με το δίψηφο γγ (αγγάθια, ανάγγη, γγιόνης κτλ). Με το δίψηφο γγ ο Βηλαράς θέλει να καταγράφει διαφορετικό φθόγγο από το φθόγγο γκ;

3. Το δίψηφο γγ καταγράφεται ως νγ, νγγ και γγ μέσα στη λέξη. Πράγματι ο Βηλαράς, όταν καταγράφει με αυτόν τον τρόπο το δίψηφο γγ διαπιστώνει διαφορετικό τρόπο προφοράς του διψήφου γγ ή δεν έδωσε σημασία σ' αυτό το θέμα;

4. Το δίψηφο μπ καταγράφεται ως μπ (άρρινο) και στην αρχή και στο μέσο της λέξης. Δε βρήκαμε καταγραμμένο το φθόγγο μ-μπ (μ-b).

5. Το δίψηφο ντ καταγράφεται ως ντ (άρρινο) και μέσα στη λέξη. Δεν το βρήκαμε ως ρινικό ν-ντ (ν-d).

6. Το γχ καταγράφεται ως νχ.

7. Το μφ καταγράφεται ως μφ (χειλικό) και νφ (ρινικό). Κι εδώ η διαφορετική φωνητική καταγραφή γίνεται στην ίδια λέξη περίπου (σήμφωνα-σηνηφονημένα).

8. Το τσ ως τσ και ττζ. Κι εδώ υπάρχει διαφορετική καταγραφή του δίψηφου συμφώνου στην ίδια λέξη (έτση, έτζη)

9. Η ποικιλία συνδυασμού γραμμάτων, για να καταγραφούν οι φθόγγοι λέξεων που η παραδομένη ιστορική ορθογραφία τις γράφει με γκ ή γγ (γκ, νκ, γγ, νγ, νγγ) δείχνει αντίστοιχη ποικιλία φθόγγων; Αν ναι, τότε ποιο φθόγγο καταγράφει ο Βηλαράς, όταν χρησιμοποιεί το γκ ή το γγ ή το νγγ ή νγ;

10. Ότι ο Βηλαράς δεν καταγράφει ρινικούς φθόγγους ν-ɡ, ν-d, μ-b δείχνει ότι αυτός δεν πρόφερε ρινικά τα συμπλέγματα αυτά ή δε θέλησε να καταγράφει τους φθόγγους αυτούς ως ν-ντ, μ-μπ, ν-γγ, γιατί θα ήταν μια περίπλοκη γραφή;

11. Οι παραπάνω παρατηρήσεις αποδεικνύουν.

α. Πόσο προβληματική είναι η πιστή φωνητική καταγραφή των δίψηφων συμφώνων και γενικά των διαφόρων συνδυασμών συμφώνων σ' ένα σύστημα φωνητικής γραφής.

β) ότι υπάρχει κίνδυνος να δημιουργηθεί πολυμορφία λέξεων σε περιπτώσεις που σήμερα έχουμε μια μορφή λέξης, αφού τα δίψηφα σύμφωνα και συμφωνικά συμπλέγματα θα γράφονται από τον καθένα, όπως ακριβώς θα προφέρονται.

3.1.3. *Συνέπειες της φωνητικής γραφής στη μορφολογία και σημασιολογία των λέξεων*

3.1.3.1. Η εγκλιτική λέξη γράφεται με την προηγούμενη λέξη ως μια λέξη, γιατί οι δυο αυτές λέξεις προφέρονται τόσο στενά, ώστε να δίνουν την εντύπωση σ' αυτόν που τις προφέρει και τις γράφει ότι είναι μια λέξη. π.χ. α) Πηκραμου παθια β) Φερ' την κουπαμου πεδημου' (Ποιήματα και Πεζά τινά, Ι. Βηλαρά, εν Ζακύνθω 1859, σελ. 26 και 27). Το πράγμα αυτό δημιουργεί προβλήματα στη μορφολογία των λέξεων. Δηλαδή θα υπάρχει η λέξη πικρά και πικράμου, κούπα και κούπαμου, παιδί και παιδί μου;

3.1.3.2. Ο Ι. Βηλαράς για να καταγράψει πιστά τους φθόγγους της νεοελληνικής γλώσσας, χρησιμοποιεί το ψηφίο ι μαζί με τα φωνήεντα α, ε, ο, ου για να καταγράψει τους διφθόγγους. Εκτός όμως από τους διφθόγγους της νεοελληνικής δημοτικής υπάρχουν και άλλοι δίφθογοι στα διάφορα τοπικά ιδιώματα π.χ. στην Κέρκυρα. Αν όλες αυτές οι λέξεις με τους διφθόγγους καταγραφούν φωνητικά, τότε υπάρχει κίνδυνος να δημιουργηθούν μελλοντικά και νέες πολυμορφίες λέξεων κοντά σ' αυτές που ήδη υπάρχουν.

3.1.3.3. *Η απλοποίηση των δυο όμοιων συμφώνων*

α) «Απο πια γλοσα ή διάλεκτο το εδανήστηκαν η Ελογιμότητα σηγγραφης δεν ξερο» (Προτύλαια Α, 198).

β) «Εματοχρηστηκαν πολους δορησμουσ, οπου ηνε αληθνην εληνησημ (οπ.π. 184)

γ) «Κι αλη σαν του λογου σου, Σοκράτη, μπένουν σε παρομιες σημφορές» (Ποιήματα και Πεζά τινά, Ι. Βηλαρά, εν Ζακύνθω, 1859, σελ. 30)

δ) «Στ' αγγαθερό τραντάφηλο» (οπ.π. 30)

Η απλοποίηση των δυο όμοιων συμφώνων δημιουργεί δυο προβλήματα

α) Οι Κύπριοι και όσοι άλλοι Έλληνες προφέρουν τα δυο όμοια σύμφωνα θα πρέπει και να τα γράφουν, για να είναι η γραφή τους φωνητική. Τότε όμως θα έχουμε πάλι διπλομορφίες λέξεων και μάλιστα πολλές

β) χάνεται η ετυμολογική διαφάνεια των λέξεων αυτών με επιπτώσεις στη σημασιολογική τους κατανόηση.

3.1.3.4. *Εξομοίωση των ομόηχων, ομώνυμων λέξεων.*

α) «Πος ηρθες τετιαν ορα, Κρητονα, ή δεν ηνε τοσο πουρνο, κε πολη.» (Ποιήματα και Πεζά τινα, Ι. Βηλαρά, εν Ζακύνθω, 1859, σελ. 29)

β) «Κι αλη σαν του λόγου σου, Σοκράτη, μπενουν σε παρομιες σημοφορες» (οπ.π. 30)

γ) «Κ' εκνηη επενετη ηνε κη πατεραδες μας ακομα παραπανο» (οπ.π. 56) (εκείνοι ή εκείνη;)

δ) «Αλα κε πολες αναπαφες ηβραμαν της ψηγγης απο τους κοπους κατα νομου πανηγηρηζοντας με αγονες κε χρονικες θησιες (οπ.π. 58) (αγώνες ή άγονες;)

ε) Πος ενας νεος ηδε στο ηγορο τον ενα ομορφο κορητζη, κε τοσο πολη ομορφο, κε σε μια πολη τοσο ομορφη, οπου απο την πολη την ομορφια ζηπνησε» (Προπύλαια, 1, 178)

στ) «Η απεθαμένη ληπον λογιotaτη μας χορης αφτονομια, επηστημες κε τεχνες προσηλοθηκαν μοναχα στη γλοσα του Θουκηδηδη» (Προπύλαια, 180)

ζ) «Εγο παρατηρο να εκφραζομε το μελοντα της ορηστηκης εγγλησης με το θελα ή θα, κε οχη με το θελο καθος η λογιotaτη» (οπ.π. 199) (η λογιότατη: οι λογιότατοι (άνθρωποι) ή η λογιότατη (γλώσσα);)

η) Κε τουτο δα ηνε οπου δεν ηποφερετε κε οπου ανθρωπος φηλολογος λογηκος να το πηστεψη δεν ηνε βολετο» (οπ.π. 178)

Στο α' παράδειγμα το «πολη» είναι το επίρρημα πολύ. Στο ε' παράδειγμα υπάρχουν τρεις λέξεις που έχουν τον ίδιο τύπο «πολη», αλλά είναι τρεις διαφορετικές λέξεις: πολύ όμορφο, πόλη τόσο όμορφη, από την πολλή ομορφιά. Στο γ' παράδειγμα το «εκνηη επενετη» σε συνδυασμό με το «ηνε» που δε δηλώνει τον αριθμό δημιουργεί αμφιβολίες αν είναι εκείνοι ή εκείνη. Στο ζ' παράδειγμα η λέξη «λογιότατη» δημιουργεί αμφιβολίες αν είναι οι λογιότατοι (άνθρωποι) ή η λογιότατη (γλώσσα). Στο η' παράδειγμα υπάρχει αμφιβολία αν η λέξη «ηποφερετε» είναι η λέξη υποφέρετε ή υποφέρεται. Αυτή η μορφολογική εξομοίωση λέξεων ομόηχων με διαφορετική σημασία σε συνδυασμό μάλιστα με το ατονικό σύστημα, που χρησιμοποιεί ο Βηλαράς, δημιουργεί δυσκολίες στη σημασιολογική κατανόηση των λέξεων ακόμη κι όταν είναι ενταγμένες μέσα στο λόγο. Για να καταλάβουμε τη σημασία των ομώνυμων λέξεων μέσα στο λόγο, πρέπει να διαβάσουμε προσεκτικά το κείμενο, να προσέξουμε δηλαδή, ποια λέξη προσδιορίζει ή από ποια προσδιορίζεται η ομώνυμη λέξη.

Η μορφολογική εξομοίωση των ομώνυμων λέξεων έχει επιπτώσεις και στην τυπολογία των λέξεων, γιατί δεν μπορούμε ν' αναγνωρίσουμε τους διάφορους τύπους ομόηχων λέξεων ιδιαίτερα έξω από το λόγο π.χ. η λέξη «πολη» είναι η λέξη πολύ, πολλή, ή πολλοί;

3.1.3.5. *Η ετυμολογική διαφάνεια των λέξεων χάνεται.*

α) «άνθρωπος φηλόλογος» (Προπύλαια Α, 178)

β) «Φηλε ποληποθητε» (οπ.π. 192)

γ) «Αλα τη μας κοφτη τοσο καλοτηχε Κρητονα για τη γνομη τον πλιοτε-
ρον» (Ποιήματα και Πεζά, I, Βηλαρά, 1859, σελ. 32)

Όπου η ετυμολογική διαφάνεια των λέξεων είναι τόσο φανερή, ώστε να αποκαλύπτει τη σημασία της λέξης, όταν χάνεται έχει επιπτώσεις στη σημασιολογική αναγνώριση της λέξης.

3.1.4. Αρχαία ελληνική-νεοελληνική γλώσσα

α) «Κε τούτο δα ηνε οπου δεν ηποφερετε» (Προπύλαια, Α, 178)

β) «Έλαβα το γράμα σου σε γλώσα τετια...» (οπ.π. 178)

γ) «Με την ηδια μαρτηρηα της σνηθιας στη γλοσα μας εγο παρατηρο να εκφραζομε το μελοντα της ορηστηκης εγγλησης με το θελα ή θα (οπ.π. 199)

Στη νεοελληνική γλώσσα διατηρούνται από την αρχαία ελληνική γλώσσα αρκετές λέξεις αμετάβλητες στη μορφή, στον τύπο. π.χ. στο γ' παράδειγμα υπάρχουν εννιά τέτοιες λέξεις μέσα σε μια περίοδο λόγου (την ίδια μαρτυρία, της συνθήειας, εγώ, παρατηρώ, εκφράζομαι, τον μέλλοντα, της οριστικής έγκλισης).

Με τη φωνητική γραφή οι λέξεις αυτές θα έχουν διπλό τύπο, έναν για την αρχαία ελληνική γλώσσα κι έναν για τη νεοελληνική γλώσσα. Αυτό θα δημιουργήσει χάσμα ανάμεσα στην αρχαία ελληνική και στη νεοελληνική γλώσσα και προβλήματα στη μελέτη της αρχαίας ελληνικής γλώσσας.

3.2. Το σύστημα φωνητικής γραφής των Ελλήνων της Ρωσίας.

3.2.1. Το φωνητικό αλφάβητο που χρησιμοποίησαν οι Έλληνες της Ρωσίας.

3.2.1.1. Το φωνητικό αλφάβητο που χρησιμοποίησαν οι Έλληνες της Ρωσίας ήταν πιο απλό από το αλφάβητο του Βηλαρά, γιατί χρησιμοποίησαν:

α) είκοσι συνολικά γράμματα, ενώ ο Βηλαράς είκοσι τρία.

β) Για το φθόγγο ι μόνο το γράμμα ι, που είναι οικονομικό στη γραφή.

γ) Για το φθόγγο ου το γράμμα υ, που είναι οικονομικό στη γραφή.

δ) Τους συνδυασμούς συμφώνων κς και πς, για να καταγράφει τους αντίστοιχους φθόγγους. Τα γράμματα ξ και ψ δε χρησιμοποιήθηκαν.

ε) Για το φθόγγο σ μόνο το τελικό ς είτε είναι στην αρχή, είτε στο μέσο είτε στο τέλος της λέξης. Για το παχύ σ χρησιμοποίησε τα δυο ςς, που αποδίδουν βέβαια πιστά το φθόγγο, αλλά δημιουργούν κανόνα γραφής.

3.2.1.2. Και τα δυο φωνητικά αλφάβητα που χρησιμοποιήθηκαν, για να γραφεί η νεοελληνική γλώσσα, το αλφάβητο του Βηλαρά και των Ελλήνων της Ρωσίας, δεν έχουν το καθένα χωριστά, αλλά και τα δυο μαζί όλα τα ψηφία που είναι απαραίτητα, για να καταγραφούν φωνητικά όλοι οι φθόγγοι της νεοελληνικής γλώσσας π.χ.

α) Οι άρρινοι ή ρινικοί φθόγγοι μπ (b), ντ (d), γκ (g), ή μ-μπ (μ-b), ν-ντ (ν-d), ν-γκ (ν-g) όπως στις λέξεις μπαίνω, ντύνομαι, γκρεμός, αλλά αμπέλι, πέντε, αγκαλιά.

β) Οι ουρανοίκοι φθόγγοι λ, μ, ν, όπως π.χ. προφέρονται στις λέξεις: ελιά, ενιά, μιά.

γ) Οι ουρανοίκοι φθόγγοι κ, γ, γκ, χ, όπως προφέρονται στις λέξεις κυρία, γέρος, γκέμι, χήρα.

δ) Ο χειλοδοντικός φθόγγος μ, όπως προφέρεται στη λέξη αμφίβιος.

ε) Το παχύ σ, όπως προφέρεται σε ιδιώματα της νεοελληνικής.

στ) Οι μισόφωνοι φθόγγοι ι και ου που προφέρονται κάποτε σε λέξεις όπως μια, άκουα. Ο Βηλαράς για το μισόφωνο φθόγγο ι χρησιμοποιεί το γράμμα ι, ενώ για το φθόγγο ι το γράμμα η.

ζ) Ο υπερωϊκός φθόγγος ν, όπως προφέρεται στη λέξη άγγελος, αγκαλιά.

3.2.2. Φωνητική καταγραφή των διάφορων φθόγγων.

Τα δίψηφα σύμφωνα μπ, ντ, γκ, γγ²⁶ καταγράφονται με τον ακόλουθο τρόπο:

3.2.2.1. Το δίψηφο μπ καταγράφεται ως μπ, π.χ.

α) «Ο Γιανις εχι 4 κυμπια» (Αλφαβητάριο Α', σελ. 36)

β) «Δισκολεβετε να τα κυμποσι» (Αλφαβητάριο Α, 43)

γ) «κε τις ταγιζιμε κε με καλαμποκι» (Αλφαβητάριο Α, 43)

δ) «Τσιμποντας με τις μιτες τους» (Αναγνωστικό Β, 61)

ε) «Μπιγμένα βαθια ζτι γι» (Αναγνωστικό Β, 62)

3.2.2.2. Το δίψηφο ντ καταγράφεται ως ντ π.χ.

α) «Ο δάσκαλος μας ιπε να γραψι ο καθενας τις εντιποσες τυ» (Αναγνωστικό Β, 62)

β) «... κε λεγοντε σκιλοδοντα» (Αναγνωστικό Β, 69)

γ) «... πολλα πεδια ντραπίκανε» (Αναγνωστικό Β, 18)

δ) «Τα ασπρα ας ανικουμε ζεντονια μας παλι» (Αναγνωστικό Β, 42)

3.2.2.3. Το δίψηφο γκ καταγράφεται ως νκ π.χ.

α) ζεσι ανκαλια (Αναγνωστικό Β, 42)

β) «κσιλενια, ζιδερενια κανκελα ι φραχτι απο ανκαθοτους θαμνυς» (Αναγνωστικό Β, 63)

γ) Στο γιαλον οπισ μυνκριζνε (Αρχείον Πόντου, 38, 1983; σελ. 165)

3.2.2.4. Το δίψηφο γγ καταγράφεται ως νκ. π.χ.

α) «Ι δασκαλα παρανκιλε να φερυμε ζτα ζπιτια μας γλαστρες» (Αναγνωστικό Β, 61)

β) «Ακυτε γονκιζυν ζτο χομ' από κατο (Αναγνωστικό Β, 42)

γ) «Απανκελιες κε αζματα» (Αναγνωστικό Β, 35)

δ) «Ολοστρονκιλος» (Αρχείον Πόντου 38, 1983, σελ. 169)

ε) «Κοντος και ζτρονκιλοπροσοπος» (Αρχείον Πόντου, 38, 1983, 171)

Τα άλλα συμπλέγματα συμφώνων:

3.2.2.5. Το σύμπλεγμα μβ καταγράφεται ως β π.χ.

α) «Τι ζιβενι, όταν περνονε ανθρωπι (Αναγνωστικό Β, 61)

β) «Ο γιατρος μας σιβυλεπε ναμαστε παντα καθαρι» (οπ.π. 18)

γ) «Ινε δυνατο να σιβι ενα тетιο μεγάλο κακο, μια тетια ανιποτι σιφορα» (όπ.π. 57)

3.2.2.6. Το δίψηφο τζ καταγράφεται ως τς π.χ. «αλι βάλανε τσαμια στα παραθιρα» (οπ.π. 14)

3.2.2.7. Το σύμπλεγμα μπτ καταγράφεται ως μτ π.χ. «Πεμτι» (Αλφαβητάριο, 56)

3.2.2.8. Τα δυο όμοια σύμφωνα απλοποιούνται π.χ.

α) «κςερι τι ιπε ο πατυς;» (οπ.π. 20)

β) «Το όνιρο τυ Γιανι» (οπ.π. 36)

γ) «Όσο καλιεργυμε τι γι καλιτερα...» (οπ.π. 20)

3.2.2.9. Το παχύ σ καταγράφεται ως ςς π.χ.

α) «Πεζνε τα δαχτυλατ αμον ζινιςσα» (Αρχείον Πόντου, 38, 1983, 172)

β) «δίστομον μαςσερ εντοκαν...» (οπ.π. 174)

Από τα παραπάνω παραδείγματα παρατηρούμε:

1. Το δίψηφο σύμφωνο γκ καταγράφεται μέσα στη λέξη μόνον ως ρινικό και μάλιστα ως ρινικό νκ όχι ν-γκ. Με τον ίδιο τρόπο καταγράφεται και ο φθόγγος του διψήφου γγ.

2. Το δίψηφο σύμφωνο μπ καταγράφεται και στην αρχή και στο μέσο της λέξης ως μπ (μάλλον άρρινο). Δεν καταγράφεται πουθενά μέσα στη λέξη ως ρινικό μ-μπ (μ-b).

3. Το δίψηφο ντ καταγράφεται και μέσα στη λέξη ως ντ (άρρινο;). Δεν καταγράφεται πουθενά μέσα στη λέξη ως έρρινο ν-ντ (ν-d)

4. Το σύμπλεγμα μβ καταγράφεται μόνον ως φθόγγος β.

5. Το δίψηφο τζ καταγράφεται μόνον ως φθόγγος τς, γιατί, φαίνεται, έτσι το προφέρουν.

6. Το σύμπλεγμα μπτ καταγράφεται ως μτ.

Κι εδώ επισημαίνουμε τη δυσκολία στην πιστή καταγραφή των φθόγγων και τον κίνδυνο να δημιουργηθεί πολυμορφία λέξεων εκεί που σήμερα υπάρχει μια λέξη μόνο, γιατί τα διάφορα συμφωνικά συμπλέγματα και τα δίψηφα φωνήεντα θα καταγράφονται από τον καθένα διαφορετικά, όπως δηλ. προφέρονται.

3.2.3. Συνέπειες της φωνητικής γραφής στη μορφολογία και σημασιολογία των λέξεων.

3.2.3.1. Μορφολογία — τυπολογία λέξεων

3.2.3.1.1. α) «Τα κόσκινα γίνοντε απί τις τρίχες τις ουρας και τις χετις τυ» (Αναγνωστικό Β, 47)

β) «Ι αβλι τυ σπιτιυ μας» (Αλφαβητάριο, 43)

γ) «... Όταν φιλυμε τις γατες, τα σκιλια ί όταν αφινυμε αφτα τα ζοα...» (Αναγνωστικό Β, 19)

δ) «... ι σπορι αρχισαν να δίνυν βλασταρια (Αναγνωστικό Β, 61)

ε) «... Πος από τα δοντια διακρινετε ι νεα κοτα» (όπ.π. 21)

Παρατηρούμε ότι ομώνυμες λέξεις εξομοιώνονται μορφολογικά:

1. η γενική ενικού και η αιτιατική πληθυντικού του θηλυκού άρθρου π.χ. τις τρίχες — τις ουράς.

2. Η ονομαστική ενικού ονομάτων θηλυκού γένους και η ονομαστική πληθυντικού αριθμού ονομάτων αρσενικού γένους π.χ. ι αβλί (η αυλή) — ι μαγεμένοι (οι μαγεμένοι)

3. Το άρθρο θηλυκού γένους ονομαστικής ενικού, το άρθρο αρσενικού γένους ονομαστικής πληθυντικού και το διαζευκτικό ή π.χ. ι σπορι (οι), ι κότα (η), ι όταν φιλυμε (ή).

4. Το τρίτο ενικό πρόσωπο ρημάτων παθητικής φωνής και το β' πληθυντικό πρόσωπο ρημάτων ενεργητικής φωνής π.χ. «διακρινετε ι κοτα» — γνωρίζετε (εσείς).

Η μορφολογική αυτή εξομοίωση των λέξεων δημιουργεί προβλήματα στη περιγραφή των φαινομένων και στη σύνταξη λεξικού της νεοελληνικής γλώσσας.

3.2.3.1.2. Δυο λέξεις, που προφέρονται ως μια, γράφονται ως μια.

α) «Κ' ιταν αναναζμενος να περιπιτε κ' εμενα πυμυνα πολι μικρος ακομα» Αναγνωστικό Β, 44)

β) Ος πυν το ριδερο ζεστο» (όπ.π. 39)

γ) «Τελεφετα κε ζεμας» (όπ.π. 49)

δ) «για ναβρυνε τζακι, για ναβρυν φολια» (όπ.π. 42)

ε) «αποπυ φενότανε μοναχα τα ποδια τον διαβατον» (όπ.π. 43)

στ) «Τομαθε ι μιτέρα μυ κε μυκανε παρατιρισι (όπ.π. 24)

ζ) «Όταν πεθανε κλεανε ραν ναχασαν...» (όπ.π. 27)

Προβλήματα στη μορφολογία των λέξεων δημιουργεί και το γεγονός ότι δυο λέξεις γράφονται ως μια, γιατί προφέρονται ως μια π.χ. πυμυνα (που 'μουνα) πυν (που 'ναι), ναβρυν (να 'βρουν), αποπυ (απ' όπου), τομαθε (το 'μαθε), ναχασαν (να 'χασαν). Δηλαδή θα υπάρχει λέξη αποπυ, τόμαθε κτλ.;

3.2.3.2. Σημασιολογική, ετυμολογική διαφάνεια των λέξεων.

α) «Σίκο, Σιμα, ιπα, ρικο!» (Αλφαβητάριο, ΙΙ)

β) «Κι όταν η μουσι τις οπερας αρχισε το πενθιμο εμβατιριό τα δακρια...» (Αναγνωστικό Β, 57)

γ) «Το κράτος ρικστε τον τιρανον

εις ι γι τις εργατιας» (Αναγνωστικό Β, 38)

δ) «Ι τιχι τυ σκολιυ μας ινε απο πετρα» (Αλφαβητάριο 21)

ε) «Φιλογομινιτρες Σπιθες: Φιλολογιικι σιλογι από τα καλιτερα εργα τον Ελινον καλιτεχνον» (Αρχείον Ποντου, 38, 157)

στ) «... διχι τις ορες κε λεγετε οροδιχτις» (Αναγνωστικό Β, 15)

ζ) «Το παλιο κτιριο ιταν ετιμοροπο» (οπ.π. 13)

η) «Τον παλιο κοζμο ρε ριντριμια

ρικστε αλιπιτα πεδια» (όπ.π. 38)

Η μορφολογική εξομοίωση των ομώνυμων λέξεων δημιουργεί προβλήματα

και στην κατανόηση της σημασίας των λέξεων αυτών. Βέβαια οι δυσκολίες αυτές μέσα στη φράση δεν είναι μεγάλες. Χρειάζεται, όπως είπαμε, να δούμε ποια λέξη προσδιορίζει ή από ποια προσδιορίζεται η ομώνυμη λέξη, για να κατανοήσουμε τη σημασία της π.χ. ρυθμικό = σήκω ή σύκο μουσικό = οι μουσικοί ή η μουσική.

Ορισμένα προβλήματα, όχι σοβαρά, στην κατανόηση της σημασίας των λέξεων δημιουργεί και η απώλεια της ετυμολογικής διαφάνειας των λέξεων π.χ. φλογομινίτρες (φλογομηνύτρες), σιλογί (συλλογή), οροδίχτις (ωροδείχτης), αλίπιτα (αλύπητα). Πιο σοβαρά είναι τα προβλήματα που δημιουργούνται στον επιστήμονα που θέλει να μελετήσει την ετυμολογία των λέξεων.

4. Γενικές παρατηρήσεις, συμπεράσματα, προτάσεις

4.1. Η καθιέρωση σήμερα ενός συστήματος φωνητικής γραφής έχει αναμφισβήτητα ένα σοβαρό θετικό στοιχείο, λύνει με τρόπο αποτελεσματικό το ορθογραφικό πρόβλημα της νεοελληνικής γλώσσας, το πρόβλημα που πράγματι ταλαιπωρεί τον έλληνα μαθητή. Οπωσδήποτε όμως το πρόβλημα αυτό, που λύνει η φωνητική γραφή, δεν είναι το πιο σημαντικό στοιχείο του γενικότερου προβλήματος «νεοελληνική γλώσσα-γλωσσική διδασκαλία». Να δούμε όμως και ποια προβλήματα παράλληλα δημιουργεί.

4.2. Προβλήματα, συνέπειες από την καθιέρωση φωνητικής γραφής.

4.2.1. Ποιο φωνητικό αλφάβητο θα χρησιμοποιηθεί.

Τα συστήματα φωνητικής γραφής που εξετάσαμε, χρησιμοποιούν διαφορετικά ψηφία ως ένα βαθμό. Ο Γ. Βηλαράς χρησιμοποιεί 23 ψηφία και οι Έλληνες της Ρωσίας 20. Κι αν ακόμη όμως χρησιμοποιηθούν τα ψηφία, που προτείνουν και τα δυο συστήματα φωνητικής γραφής, δε θα έχουμε στη διάθεσή μας όλα τα ψηφία, που είναι απαραίτητα για να καταγραφούν όλοι οι φθόγγοι της ελληνικής γλώσσας, όπως παρατηρήσαμε (βλ. σελ. 31). Για το λόγο αυτό ο Μ. Φιλήντας προτείνει να χρησιμοποιηθούν 32 ψηφία, αν κάποτε καθιερωθεί φωνητική γραφή. Προτείνει π.χ. να χρησιμοποιηθούν παράλληλα με τα ελληνικά γράμματα και τα λατινικά γράμματα b, d, g για τους άρρινους φθόγγους μπ, ντ, γκ. Τα γράμματα j, k, x, για τους ουρανικούς φθόγγους γι, κι, χι. Το γράμμα η για το λαρυγγικό ν, το z για το φθόγγο τζ, το c για το φθόγγο τσ κτλ.²⁷

Εκτός από το Φιλήντα, που προτείνει να χρησιμοποιηθούν και λατινικά στοιχεία κοντά στα ελληνικά, ή το λατινικό αλφάβητο μόνο, άλλοι υποστήριξαν την άποψη ότι με την καθιέρωση της φωνητικής γραφής πρέπει να χρησιμοποιηθεί το λατινικό αλφάβητο στη θέση του ελληνικού οι 1) L. Russel στο περιοδικό *Libre* αριθ. 110-111 σελ. 836, 2) ο Κ. Προύσης στο «Μελέτη-Κριτική» I, 1932 σελ. 6-10, 3) ο Ν. Χατζηδάκις, *Δελτίο Εκπαιδευτικού Ομίλου* 3, 328. 4) Δημ. Γληνός, *περιοδικό Πρωτοπορία* τ. 1929 σσ. 76-77 5) Ι. Σιδέρης, *Πρωτοπορία* τ. 1930 σ. 7 6) Φ. Γιοφύλλης, *Πρωτοπορία* 1930 σσ. 70-73 7) Κ. Καρθαίος.

Άλλοι όμως πολέμησαν την ιδέα αυτή, όπως ο Ψυχάρης (Περιοδ. Πρωτοπορία 2, 1929, σελ. 10-102) και ο Μ. Τριανταφυλλίδης, (Το πρόβλημα της ορθογραφίας μας, Αθήνα, 1932 σελ. 55).

Δε θα εξετάσουμε τα επιχειρήματα εκείνων που υποστηρίζουν το λατινικό αλφάβητο, ότι δηλαδή θα αποκτήσουμε κοινό αλφάβητο με τους Ευρωπαίους, ότι αποφεύγουμε μ' αυτό τη μοιραία συσχέτιση των λέξεων με φωνητική γραφή με τις αντίστοιχες λέξεις της αρχαίας π.χ. πηδῶ-πίδο σημαία — simeα κτλ. Οπωσδήποτε αυτά τα πλεονεκτήματα δεν είναι τόσα και τόσο σημαντικά, ώστε να δεχτούμε το λατινικό αλφάβητο και να εγκαταλείψουμε το ελληνικό. Όμως από την άλλη μεριά είναι βέβαιο ότι τα γράμματα του ελληνικού αλφαβήτου δεν είναι αρκετά για να καταγράψουν φωνητικά όλους τους φθόγγους. Πρέπει, αν κάποτε στο μέλλον καθιερωθεί φωνητική γραφή, τα γράμματα του ελληνικού αλφαβήτου να ενισχυθούν με νέα ψηφία ή τα υπάρχοντα γράμματα να συμπληρωθούν με άλλα σημάδια ώστε να μπορούν να καταγράψουν και άλλους φθόγγους π.χ. λ' για το ουρανικό λ, το $\overline{\mu\pi}$ για το άρρινο μπ κτλ.²⁸

4.2.2. Φωνητική γραφή των φθόγγων.

4.2.2.1. Δεν είναι πάντα εύκολη η πιστή φωνητική γραφή όλων των φθόγγων. Περισσότερα προβλήματα παρουσιάζουν τα δίψηφα σύμφωνα, μπ, ντ, γκ, γγ, τσ, τζ οι διάφοροι συνδυασμοί συμφώνων, μφ, μβ, γχ τα ουρανικά σύμφωνα κ, γ, χ, λ, μ, ν, τα μισόφωνα ι, ου, το χειλόντιο μ, το υπερωικό ν κτλ. Αυτό διαπιστώθηκε από τη μελέτη κειμένων που έχουν γραφεί με τα δυο συστήματα φωνητικής γραφής, του Βηλαρά και των Ελλήνων της Ρωσίας (βλ. σελ. 28 και 33)

4.2.2.2. Αν όμως κατορθώσουμε να πετύχουμε πιστή φωνητική γραφή όλων των φθόγγων της νεοελληνικής γλώσσας, τότε δημιουργούνται άλλα προβλήματα:

α) θα δημιουργήσουμε κανόνες φωνητικής γραφής, π.χ. πότε έχουμε ρινικά και πότε άρρινα δίψηφα σύμφωνα ή άλλα συμφωνικά συμπλέγματα, πότε τα σύμφωνα κ, γ, χ, λ, ρ, ν, είναι ουρανικά ή υπερωικά κτλ.

β) Εφόσον ο καθένας θα γράφει τη λέξη, όπως την προσφέρει, θα δημιουργηθούν πολλές μορφές για την ίδια λέξη. Ο κίνδυνος αυτός να δημιουργηθεί πολυμορφία σε περιπτώσεις που έχουμε μια μορφή λέξης δημιουργεί νέα προβλήματα:

i) Η μορφολογία των λέξεων με την πάροδο του χρόνου θα μεταβληθεί επικίνδυνα, από τη συνεχή αύξηση της πολυμορφίας των λέξεων, αφού η ίδια λέξη θα γράφεται διαφορετικά από τόπο σε τόπο ανάλογα με τον τρόπο προφοράς της.

ii) Ποια από τις πολλές μορφές μιας λέξης θα καταγραφεί σε μια περιγραφική γραμματική ή σ' ένα λεξικό; μια μορφή και ποια; ή όλες οι μορφές; Αν θα συμβεί το δεύτερο, τότε θα δημιουργηθούν νέες δυσκολίες στη γλωσσική διδασκαλία, δυσκολίες που δεν υπάρχουν με το σημερινό ορθογραφικό καθεστώς.

Αντίθετα, αν υπάρχει μια μορφή λέξης, όπως γράφεται με την παραδομένη ιστορική ορθογραφία, είναι δυνατό βέβαια η μορφή αυτή να προφέρεται από τόπο σε τόπο με κάποια διαφορετική φωνητική απόχρωση, αλλά η λέξη θα είναι μια.

4.2.3. *Συνέπειες της φωνητικής γραφής στη μορφολογία-τυπολογία και σημασιολογία των λέξεων και γλώσσας γενικά.*

4.2.3.1. *Στη μορφολογία των λέξεων.*

Η φωνητική γραφή όπως είδαμε, ισοπεδώνει τις ομόηχες λέξεις, π.χ. η λύρα, η λίρα → λίρα, πολύ, πολλή, πολλοί → πολί, ο ψηλός, ο φιλός → ο φιλός, τις λέξεις, της λέξης → τις λεξίς, οι, η ή → ι κτλ. Αν μάλιστα επεκτείνουμε τη φωνητική γραφή και στην αρχαία ελληνική γλώσσα, τότε και οι περιπτώσεις αυτές και τα προβλήματα πολλαπλασιάζονται π.χ. ημείς, υμείς, ός, ώς, τα ατέλειωτα ι: ή, οί, ει, εϊ (ειμί), ή, ή, ή, οί κτλ.

Βέβαια υπάρχει ο αντίλογος ότι ήδη υπάρχουν πολλές λέξεις που, ενώ γράφονται με τα ίδια ψηφία, όμως έχουν σημασία διαφορετική π.χ. λόγος = ομιλία, λόγος = αιτία, καιρός = το χρονικό διάστημα, καιρός = ατμοσφαιρική κατάσταση, το θέατρο = το κτίριο, το θεατρικό έργο, το κοινό κτλ. Αυτό όμως δε σημαίνει ότι πρέπει να αυξήσουμε αυτές τις λέξεις, για να δημιουργήσουμε περισσότερα προβλήματα. Η ομοιόμορφη πάντως γραφή των ομώνυμων λέξεων δημιουργεί προβλήματα:

α) στη σύνταξη ενός λεξικού. Πώς θα καταχωρίζονται οι ομώνυμες λέξεις στο λεξικό; Ως διαφορετικές λέξεις ή ως μια λέξη με διαφορετικές σημασίες;

β) Στην περιγραφή των γραμματικών φαινομένων και μάλιστα στην κλίση ονομάτων και ρημάτων, γιατί, όπως παρατηρήσαμε, διαφορετικές πτώσεις ονομάτων και άρθρων και διαφορετικά πρόσωπα ρημάτων εξομοιώνονται π.χ. η καλή, οι καλοί, διακρίνετε-διακρίνεται κτλ. Προβλήματα στην περιγραφή των γραμματικών φαινομένων θα δημιουργήσουν και οι πολυμορφίες λέξεων που θα δημουργηθούν από τη φωνητική γραφή τις ίδιες λέξης με διαφορετικούς τρόπους ανάλογα με την προφορά.

4.2.3.2. *Στη σημασιολογία των λέξεων και της γλώσσας γενικά.*

Οι δυσκολίες που αντιμετωπίζουμε για να κατανοήσουμε τη διαφορετική σημασία των ομώνυμων λέξεων μέσα στο λόγο δεν είναι πολλές, αν γίνει μια προσεκτική ανάγνωση του κειμένου. Αν όμως δούμε τη λέξη έξω από τη φράση, μεμονωμένη, τότε τα προβλήματα αυξάνονται.

Ακόμη πρέπει να επισημάνουμε ότι με τη φωνητική γραφή χάνεται η ετυμολογική διαφάνεια των λέξεων. Και το πράγμα αυτό έχει ορισμένες φορές επιπτώσεις στην κατανόηση της σημασίας των λέξεων και στη σπουδή γενικότερα της σημασιολογίας της γλώσσας. Γιατί η ετυμολογία μιας λέξης, ιδιαίτερα όταν είναι εμφανής και αδιαφιλονίκητη, μας δίνει την πρώτη σημασία της λέξης και μας βοηθά να παρακολουθήσουμε καλύτερα τις μετέπειτα σημασιολογικές μεταβολές της λέξης. Πρέπει να προσθέσουμε ακόμη ότι η νεοελληνική

γλώσσα θα δημιουργεί νέες δικές της λέξεις με τη σύνθεση και την παραγωγή. Τι θα γίνει μ' αυτές τις λέξεις;

4.2.4. Σε ποια κείμενα θα εφαρμοστεί η φωνητική γραφή;

Αν καθιερωθεί ποτέ η φωνητική γραφή, θ' αρχίσει να εφαρμόζεται στα κείμενα, που θ' αρχίσουν να γράφονται από την ημέρα της καθιέρωσής της. Τι θα γίνει όμως με τα κείμενα της ελληνικής γλώσσας, που είναι ήδη γραμμένα με την ιστορική ορθογραφία; Θα αρχίσουμε βέβαια τη μεταγραφή τους σε φωνητικά γραφή, γιατί αυτό θα είναι αναγκαίο. Αλλά θα μεταγράψουμε με φωνητική γραφή μόνο τα κείμενα της νεοελληνικής γλώσσας; Αν ναι, τότε ποιο χρονικό όριο θα πάρουμε ως αφετηρία; ή θα κάνουμε επιλογή κειμένων που μας χρειάζονται; Αν όχι, τότε θα προχωρήσουμε και στα κείμενα της βυζαντινής εποχής, της κοινής και σ' όλα τα κείμενα της αρχαίας ελληνικής γραμματείας;

4.2.5. Προβλήματα στη σπουδή και μελέτη της ελληνικής γλώσσας.

Έτσι η καθιέρωση της φωνητικής γραφής σ' όλα τα κείμενα της ελληνικής γλώσσας, νεοελληνικής, βυζαντινής, κοινής, αρχαίας ελληνικής, θα δημιουργήσει δυσκολίες μεγάλες στη μελέτη της γλώσσας και του περιεχομένου παλιότερων έργων στη γλωσσική μορφή που γράφθηκαν.

Η καθιέρωση όμως της φωνητικής γραφής μόνο στα κείμενα της νεοελληνικής γραμματείας θα έχει άλλες συνέπειες: θα διασπάσει την ενότητα της ελληνικής γλώσσας. Γιατί η νεοελληνική γλώσσα δεν είναι μήτε αδερφή, μήτε ξαδέρφη, μήτε κόρη, μήτε εγγονή της αρχαίας, ώστε ν' αποκοπεί απ' αυτήν είναι η ίδια η αρχαία η ελληνική γλώσσα, που ως ζωντανός οργανισμός εξελίχτηκε φωνητικά, μορφολογικά, σημασιολογικά, συντακτικά και πήρε τη σημερινή μορφή. Η αρχαία ελληνική γλώσσα και η γλώσσα των μετέπειτα εποχών είναι ένας πολύτιμος γλωσσικός θησαυρός, που συνεχώς τροφοδοτεί και ενισχύει το λεξιλόγιο της νεοελληνικής γλώσσας. Αυτός ο γλωσσικός θησαυρός είναι περιουσία της νεοελληνικής γλώσσας. Θα στερήσουμε την νεοελληνική μας γλώσσα από το θησαυρό αυτό;

4.3. Η καθιέρωση φωνητικής γραφής. Απλοποίηση της ιστορικής ορθογραφίας. Προτάσεις.

4.3.1. Αυτά όλα τα προβλήματα και οι δυσκολίες που προκύπτουν από την καθιέρωση της φωνητικής γραφής μας αναγκάζουν να δεχθούμε ότι δεν μπορεί να καθιερωθεί φωνητική γραφή στην ελληνική γλώσσα χωρίς συνέπειες και θετικές βέβαια, αλλά και αρνητικές. Και δεν είναι μόνο οι ουσιαστικοί λόγοι, αλλά και οι ψυχολογικοί και οι κοινωνικοί. Για να καθιερωθεί η φωνητική γραφή, είναι απαραίτητο να ωριμάζει ως ιδέα και να γίνει αποδεκτή από το μεγαλύτερο μέρος του κοινωνικού συνόλου. Γιατί η καθιέρωση της φωνητικής γραφής από την κρατική εξουσία μπορεί να εξασφαλίσει την εφαρμογή της σε τομείς που ελέγχονται από το κράτος (εκπαίδευση, διοίκηση, δικαιοσύνη κτλ.),

δεν είναι όμως πιθανό ότι το ίδιο θα γίνει και στους άλλους τομείς, τη λογοτεχνία, την επιστήμη, τη δημοσιογραφία, την ιδιωτική ζωή. Επομένως μια τόσο σοβαρή απόφαση δεν μπορεί να ληφθεί χωρίς τη συναίνεση του μεγαλύτερου μέρους του κοινωνικού συνόλου. Και τέτοια συναίνεση σήμερα δε φαίνεται να υπάρχει.

4.3.2. Όλες οι παραπάνω διαπιστώσεις βέβαια δε μας υποχρεώνουν να ακολουθήσουμε πιστά την ιστορική αρχή και την αρχή του ετυμολογισμού. Μεταρρυθμίσεις και απλοποιήσεις στην ιστορική ορθογραφία μέχρι σήμερα έγιναν αρκετές. Υπάρχει όμως περιθώριο να γίνουν και άλλες. Μπορούν να γίνουν και άλλες απλοποιήσεις, ώστε να γίνει η ορθογραφία πιο απλή και ευκολομάθητη για το μαθητή. Το επιβάλλουν οι ανάγκες της εκπαίδευσης. Αλλά οι απλοποιήσεις αυτές πρέπει να γίνουν μέσα στο πλαίσιο της ιστορικής ορθογραφίας, της ιστορικής αρχής, γιατί η ιστορική ορθογραφία είναι η ζωή της γλώσσας μας, δείχνει την αδιάλειπτη συνέχεια και ενότητα της ελληνικής γλώσσας.

Έτσι είναι δυνατό να καθιερωθεί ένα σύστημα μερικής φωνητικής γραφής μέσα στο πλαίσιο της ιστορικής ορθογραφίας. Μπορεί να γράφονται όσο γίνεται πιο απλά και φωνητικά:

α) Όλες οι ξένες λέξεις και καταλήξεις.

β) Οι λέξεις της νεοελληνικής γλώσσας των οποίων η ετυμολογία είναι άγνωστη ή αμφισβητείται π.χ. κοιτάζω.

γ) Οι λέξεις της νεοελληνικής γλώσσας που δεν υπήρχαν στην αρχαία ελληνική γλώσσα ή που προέρχονται από αρχαίες ελληνικές λέξεις, αλλά έχουν μεταβληθεί μορφολογικά και φωνητικά τόσο, ώστε να μην είναι εμφανής η σχέση τους με αντίστοιχες λέξεις της αρχαίας ελληνικής γλώσσας π.χ. νιώθω, λιώνω κτλ.

Αντίθετα δεν μπορούμε να γράψουμε φωνητικά ούτε και να απλοποιήσουμε την ορθογραφία λέξεων που διατηρούν αμετάβλητη τη μορφή τους από την αρχαιότητα μέχρι σήμερα ή την άλλαξαν ελάχιστα, ώστε να είναι εμφανής η σχέση των δυο τύπων π.χ. γλώσσα, μοίρα, ωραίος, πυξίδα, αλυσίδα, γυναίκα κτλ.

Πέρα από τις σκέψεις αυτές το ορθογραφικό πρόβλημα της νεοελληνικής γλώσσας πρέπει να μελετηθεί συνολικά και προσεκτικά, ώστε να διαπιστωθούν ποια περιθώρια υπάρχουν ακόμη, για να απλοποιηθεί η ορθογραφία της νεοελληνικής γλώσσας πάντα μέσα στο πλαίσιο της ιστορικής αρχής.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

26. Βλ. Νεοελληνική Γραμματική, αναπροσαρμογή της μικρής Νεοελληνικής Γραμματικής του Μ. Τριανταφυλλίδη, Αθήνα 1985 σελ. 14-15.
27. Μ. Φιλήντα, Ορθογραφία, Δελτίο Εκπαιδευτικού Ομίλου τ. 8, 1920, σελ. 179-181 και τ. II, 1923, σελ. 215-230.
28. Δες Μ. Τριανταφυλλίδη, Νεοελληνική Γραμματική της δημοτικής, εν Αθήναις 1941, σελ. 9.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Αλφαβητάριο Ελληνικό με φωνητική ορθογραφία.
2. Αναγνωστικό Ελληνικό με φωνητική ορθογραφία, «Νέα Ζωή. Αναγνωστικό Β, τακτα». (Και τα δυο είναι σχολικά βιβλία των Ελλήνων της Ρωσίας που εκδόθηκαν στη Ρωσία μετά την επανάσταση του 1917).
3. Βηλαρά Ι., Ποιήματα και Πεζά τινά, εκδοθέντα μεν το πρώτον εν Κερκύρα, εκδίδονται δε νυν το δεύτερον δια δαπάνης Σεργίου Χ. Ραφτάνη, εν Ζακύνθω 1859.
4. Βηλαρά Ι. Η Φηλολογική Γραφές (ανεκδοτη γλωσσική μελέτη) ΠΡΟΠΥΛΑΙΑ, φιλολογική και επιστημονική έκδοση, Γ. Βλαχογιάννη τ. Α φυλλάδιο 4ο και 5ο, Αθήνα 1900-1908, σελ. 177-219.
5. Βηλαρά Ι. Άπαντα, επιμέλεια Γ. Α. Βαρβαρέτου, Αθήναι, 1935.
6. Βλαστού Π. Κριτικά Ταξίδια, Αθήναι 1932.
7. Βουτιεριδί Ηλ. Γραμματική της δημοτικής γλώσσας, Αθήνα 1932.
8. Γληνού Δ. Ορθογραφική απλοποίηση, Η Φωνή του Βιβλίου Ι, 1932, σελ. 220 και 4, 1932 σελ. 166-169.
9. Δελτίο Εκπαιδευτικού Ομίλου τ. 5, 1915, σελ. 15-22 άρθρα δασκάλων για την ορθογραφία.
10. Δημαρά Αλ., Η Εκπαίδευση από το 1833 ως το 1881, Ιστορία του Ελληνικού Έθνους τ. ΙΓ, Αθήναι 1977, σελ. 489.
11. Καρπόζηλου Απ. Ρωσο-ποντιακά, Αρχαίον Πόντου, τ. 38 Αθήναι 1983 σελ. 153-176.
12. Martinet Α., Στοιχεία γενικής γλωσσολογίας, μετ. Α. Χααραλαμπόπουλου, Θεσ/νίκη 1976.
13. Μέγα Α., Ιστορία του γλωσσικού ζητήματος μέρος Β, Αθήναι 1927.
14. Ροντάκη, Ρωμαίικη Γραμματική, Αθήνα 1903.
15. Τριανταφυλλίδη Μ., Το πρόβλημα της ορθογραφίας μας, Αθήνα 1932.
16. Τριανταφυλλίδη Μ. Η ορθογραφία μας, Αθήναι 1948.
17. Τριανταφυλλίδη Μ. Άπαντα τ. 7ος, Θεσ/νίκη 1965, σελ. 3-61, 78-83, 156-166 και σημειώσεις 88-149.
18. Τριανταφυλλίδη Μ., Νεοελληνική Γραμματική της δημοτικής εν Αθήναις 1941.
19. Φιλήντα Μ. Ορθογραφία, Δελτίο Εκπαιδευτικού Ομίλου 8, 1920 σελ. 179-181 και 11, 1923-24 σελ. 215-230 και
20. Μ. Φιλήντας, Δ. Γληνός, Γ. Σιδέρης, Φ. Γιοφύλλης, Ν. Χατζηδάκας, Κ. Προύσης, Κ. Καρθαίος, Γ. Μπενέκος, Φωνητική γραφή, Αθήνα 1980.
21. Χριστόπουλου Αθαν. α) Λυρικά εκδ. 1811. β) Ποιήματα εκδ. 1880.

Στ. Γ. Καλαϊτζόγλου

ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΚΑΙ ΠΑΡΑΓΩΓΙΚΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ

Ι. Οι βασικές αιτίες αυτής της εισήγησης εστιάζονται στον επείγοντα χαρακτήρα της αναδιάρθρωσης της οικονομίας μας ενόψει του 1992...

— στην, με καθυστέρηση πολλών ετών, εισαγωγή της Ξ.Γ. και στην Α/θμια Εκπ/ση της χώρας μας¹

— στην επαφή των μαθητών των Γυμνασίων και Λυκείων με τις νέες τεχνολογίες, καθώς και στην κινητικότητα που παρατηρείται στις διασχολικές ανταλλαγές μεταξύ των μαθητών των χωρών μελών της Ευρωπαϊκής Κοινότητας

— στην εισβολή των ξενόγλωσσων δορυφορικών τηλεοπτικών προγραμμάτων στα σπίτια μας, με την ποικιλία πολιτιστικής κι εμπορικής προσφοράς. Στην μ' αυτόν τον τρόπο προβολή ενός άλλου τρόπου ζωής, κάποιων καταναλωτικών προϊόντων, αλλά και χρήσιμων πληροφοριών —μέσω ειδικών καρτελλών στην τηλεόραση— για ταξίδια, τιμές εισιτηρίων, διαδρομές, μετοχές χρηματιστηρίων κ.ά. τόσο στον ευρωπαϊκό, όσο και στον παγκόσμιο χώρο

— στην όλο και αυξανόμενη εμφάνιση στον ελληνικό τύπο, ανακοινώσεων προσφοράς εργασίας και εμπορικών διαφημίσεων στα αγγλικά, γαλλικά, γερμανικά, και στον πυρετώδη κόσμο των μηνυμάτων με TELEEX και TELEFAX —[FAX]—

— στις κοσμογονικές αλλαγές που συντελούνται στις χώρες της Ανατολ. Ευρώπης, με συνέπεια να έχουμε ιστορικές ανακατατάξεις στον πολιτικοοικονομικό και πολιτιστικό τομέα. [Με επαναπροσδιορισμούς στόχων και αναδιάρθρωση της παραγωγής, του εξωτερικού εμπορίου και αναπροσανατολισμό στις προσεγγίσεις με άλλες χώρες].

Και φυσικά στην εγγενή αδυναμία συμμετοχής της ελληνικής κοινωνίας και του εκπαιδευτικού μας συστήματος στα τόσο σημαντικά Ευρωπαϊκά Κοινωνικά Προγράμματα που αποσκοπούν στην εναρμόνιση της παραγωγικής διαδικασίας στις χώρες-μέλη της ΕΟΚ, μέσω μιας κοινής πολιτικής.

II. — Αλλά ποια είναι σήμερα η κατάσταση της ξενόγλωσσας Εκπ/σης στη χώρα μας;

Ποια σχέση έχουν οι Ξ.Γ. με την παραγωγική διαδικασία και σε ποια Κοινωνικά Προγράμματα αυτές θεωρούνται *Sine qua non* — «εκ των ουκ άνευ»— για να συμμετάσχει κανείς σ' αυτά;

1. — Οι Έλληνες θεωρούμαστε λαός που έχει συνειδητοποιήσει τη σπουδαιότητα της γλωσσομάθειας, τόσο σαν στοιχεία μόρφωσης, όσο και σαν απαραίτητο προσόν για τη μελλοντική αποκατάσταση των νέων μας. Η έφεση αυτή του νεοέλληνα, είτε μιμητική, είτε πραγματική είναι, έχει δημιουργήσει το κοινωνικό φαινόμενο μιας προπαιδείας —τα φροντιστήρια Ξ.Γ.— που εμπορεύονται τη γλωσσομάθεια των Ελλήνων, παράλληλα με τη λεγόμενη «αωρεάν Παιδεία», που υποτίθεται ότι παρέχει το κράτος... Όμως η δομή της ελληνικής κοινωνίας έχει αλλάξει, εδώ και δεκαετίες, χωρίς το ίδιο να συμβεί και με το σχολείο, που παραμένει μονολιθικό κι αποξενωμένο από την κοινωνία και την πραγματικότητα.

Οι πολλαπλές απαιτήσεις που θέτει το κοινωνικό σύστημα είναι άγνωστες στο σχολείο και η διδασκαλία της Ξ.Γ. ακολουθεί τη μοίρα όλων των άλλων μαθημάτων! Σήμερα κανείς δεν θεωρεί την Ξ.Γ. σαν είδος «πολυτελείας» ή ένδειξη ανώτερης κοινωνικής τάξης —[«Το πιάνο και τα Γαλλικά της»]—όπως εθεωρείτο στο παρελθόν. Είναι η γλωσσομάθεια βασικότατο προσόν για πρόσβαση σε οποιονδήποτε τομέα της οικονομικής —και όχι μόνο— δραστηριότητας. Βέβαια με την εννεάχρονη υποχρεωτική εκπ/ση που θεσπίστηκε και στη χώρα μας, έχουμε μια ποσοτική παροχή γνώσεων σε βάρος της ποιοτικής. Έχουμε σωρεία αλλεπάλληλων πειραματισμών στην Παιδεία, αμφισβητήσεις αξιών και ιεραρχιών, στο όνομα του εκδημοκρατισμού της Παιδείας! Η ελληνική γλώσσα δεινοπαθεί —και όχι μόνο στα σχολεία!— Ποιος λοιπόν να μελετήσει ριζικά το θέμα Ξ.Γ.;

Σήμερα διδάσκονται στη Μ.Ε. τα αγγλικά ή τα γαλλικά,² χωρίς να υπάρχει ευχέρεια επιλογής επειδή μόνο ΜΙΑ γλώσσα θεωρείται σαν υποχρεωτική, κάτι που είναι ασυνήθιστο για τις άλλες ευρωπαϊκές χώρες. Σ' εκείνες οι μαθητές επιλέγουν την Ξ.Γ. την οποία όμως μαθαίνουν στο σχολείο!

Σ' εμάς υπάρχει διαμάχη μεταξύ Αγγλικών και Γαλλικών³ γιατί ποτέ δεν υπήρξε μια σωστή πολιτική, μια ορθολογική χωροταξική κατανομή της διδασκαλίας Ξ.Γ.. Η διδασκαλία τους αρέθηκε για δεκαετίες στη βούληση του εκάστοτε Δ/ντή Μ.Ε. ή ακόμη και των Γυμνασιάρχων-Λυκειαρχών! Έτσι υπάρχει μια κάποια αναλογία μεταξύ των καθηγητών Γαλλικής και Αγγλικής... Ένα 40% των μαθητών μας μαθαίνουν γαλλικά, ένα ελάχιστο ποσοστό —κλασικά Λύκεια— μαθαίνει και γερμανικά. Ιταλικά καθόλου!... Ρωσικά, γερμανικά, ιταλικά μπορεί κανείς να μάθει στα απογευματινά προαιρετικά μαθήματα των ΕΠΑ:

«Έτσι οι νέοι μας —όπως επεσήμανε κι ο καθηγητής Ρ. Ρηγόπουλος— ευ-

τυχώς μαθαίνουν κατά κανόνα τα στοιχεία μιας Ξ.Γ. Αυτό όμως γίνεται έξω από τα Λύκεια, σε ιδιωτικά φροντιστήρια. Ο κυριότερος ίσως λόγος που η Ξ.Γ. θεωρείται αναγκαία είναι ο εφοδιασμός των παιδιών με κάποια ικανότητα παρακολούθησης σπουδών στο εξωτερικό...», αν κι αυτό δεν είναι απόλυτο.

2. — Σήμερα η άριστη γνώση μιας ή και δύο Ξ.Γ. είναι το πρώτο που ζητάνε κυρίως στον ιδιωτικό τομέα: Επιχειρήσεις, Εμπόριο, Βιομηχανία, Τουριστικές απασχολήσεις, Αντιπροσωπείες, Ασφάλειες κ.α. — για τη λεγόμενη στελέχωση στον τριτογενή τομέα γενικά. Γιατί αυτή (η Ξ.Γ.) θεωρείται συντελεστής για τη σωστή επικοινωνία και τη λειτουργία της παραγωγικής διαδικασίας, μια και η ελληνική γλώσσα, δυστυχώς, είναι γλώσσα περιορισμένης εμβέλειας...

Στον τριτογενή τομέα, στην παροχή δηλαδή διαφόρων υπηρεσιών, απαιτείται συνήθως η αγγλική, η γαλλική ή η γερμανική με συμπληρωματικές τις ίδιες γλώσσες: «Η γνώση και δεύτερης Ξ.Γ. θα ληφθεί σοβαρά υπόψη, ως πρόσθετο προσόν», γράφουν οι ανακοινώσεις των αγγελιών στις εφημερίδες... Διαπιστώνουμε πως ο ρόλος κι η αποστολή του εκπ/κού μας συστήματος, δεν μελετήθηκε —τουλάχιστον όσο έπρεπε— σε συσχετισμό με τη διαδικασία της οικονομικής και κοινωνικής ανάπτυξης της χώρας μας. Κι είναι εύλογη η πικρία μας, όταν ακούμε φράσεις, όπως: «*Άλλα μαθαίνεις στο σχολείο κι άλλα σου χρειάζονται στη ζωή!*»

Όμως αυτή η αποκοπή απ' την πραγματικότητα, είναι και το δράμα της εκπαίδευσής μας. Η ανάγκη προσαρμογής των συστημάτων εκπ/σης —κι όχι μόνο του ελληνικού— είναι επιτακτικότερη τώρα που τα μέσα της κοινωνίας έχουν πολλαπλασιαστεί και τελειοποιηθεί. Αυτό έγινε αντιληπτό απ' τις ευρωπαϊκές επιχειρήσεις οι οποίες συμμετέχουν στα διάφορα Κοινοτικά Προγράμματα, ώστε να παρέχεται η δυνατότητα στους αυριανούς υπαλλήλους τους να είναι καλύτερα προετοιμασμένοι... Βέβαια οι ευρωπαϊκές επιχειρήσεις έχουν την ανάλογη υποδομή και οικονομική ευχέρεια να παρέχουν διευκολύνσεις στις επαφές τους με σχολεία και σπουδαστές των ΤΕΙ... Εμείς το μόνο που προσφέρουμε στους μαθητές και σπουδαστές μας είναι η θεωρητική κατάρτιση κι ελάχιστες επισκέψεις — όπου είναι δυνατές κι αυτές μέσω του ΣΕΠ, σε βιοτεχνίες ή βιομηχανικές μονάδες... Έτσι οι μαθητές μας αντιλαμβάνονται από νωρίς πως ό,τι μαθαίνουν στο σχολείο δεν έχει και πολύ σχέση με τον κόσμο εργασίας. Το ίδιο συμβαίνει και με την Ξ.Γ.. Κανείς ποτέ δε μίλησε για την οικονομική αξία της Εκπ/σης, για το οικονομικό κόστος της γλωσσομάθειας στην ελληνική οικογένεια. Γιατί η Παιδεία —η δημόσια— πάντοτε θεωρήθηκε [και θεωρείται] σαν μακροπρόθεσμο αγαθό, αντι-οικονομικό για το κράτος, αφού αυτό μόνο «πληρώνει» και ποτέ δεν «εισπράττει», όπως συμβαίνει με άλλους δημόσιους οργανισμούς. Δε μάθαμε ακόμη να επενδύουμε σε ανθρώπινο κεφάλαιο, γι' αυτό και τα ποσοστά που διαθέτουμε για την Παιδεία είναι απ' τα χαμηλότερα στην Ευρώπη...

Ειδικότερα στην Ξ.Γ. στόχος της διδασκαλίας της παραμένει η «περιγραφή» της γλώσσας με κάποια έμφαση την τελευταία δεκαετία στη λεγόμενη *Επικοινωνιακή Προσέγγιση*: μια μέθοδο που βασίζεται στην πρακτική διευκόλυνσης αλλοδαπών εργατών, φοιτητών, μεταναστών κλπ. Με μικροδιαλόγους και λεκτικές πράξεις επιδιώκεται η γρήγορη εκμάθηση της Ξ.Γ. Πάνω σ' αυτή τη φιλοσοφία γεννήθηκε ολόκληρη παιδαγωγική που αλλού ψαπέδωσε, αλλού όχι. Σήμερα τίθεται στη διάθεσή μας ειδική εκπ/κή τεχνολογία για την εκμάθηση Ξ.Γ. με P.C. και δισκέτες, βιντεοκασέτες, τηλεόραση-Πρόγραμμα «OLYMPUS» — μαγνητικούς πίνακες κ.α. Δίνεται βαρύτητα στα «αυθεντικά» κείμενα κι όχι σε κείμενα λογοτεχνίας! Ο καθηγητής λοιπόν αποβλέπει στο να διδάξει τρόπο μάθησης της Ξ.Γ. κι όχι το μηχανισμό της, τη δομή της. Η δε μητρική γλώσσα χρησιμοποιείται συχνότερα σε συσχετισμούς μεταξύ των δυο γλωσσών... Ίδανική μέθοδος είναι αυτή που χρησιμοποιεί ο κάθε καθηγητής. Υπάρχει όμως μια τάση «εκλεκτισμού» τελευταία, που θέλει συνδυασμό πολλών μεθόδων, με επιστροφή της κλασικής γραμματικής κλπ. Με μια κιμωλία, μ' ένα βιβλίο, — άχαρο συνήθως — και με μια νοοτροπία σχεδόν εχθρική απέναντι στο μάθημα, καλείται ο καθηγητής Ξ.Γ. να διδάξει, να μορφώσει τις νέες γενιές! Κι όμως στην εποχή μας το Marketing των Ξ.Γ. είναι «άγριο». Η επιβολή μιας Ξ.Γ. σημαίνει πολλά: από την οικονομική, μέχρι και την πολιτιστική (πλήρη) εξάρτηση μιας χώρας.⁴ Κι όπου η δημόσια εκπ/ση είναι υπόθεση εθνική — κι όχι κομματική — υπάρχει και μια σωστή πολιτική στις Ξ.Ε. Αυτή αποτελεί μέλημα της πολιτείας, μαθαίνεται στο σχολείο, όπου και σωστή υποδομή υπάρχει, και ώρες εξοικονομούνται για 2η Ξ.Γ. και συσχέτιση γίνεται με την παραγωγική διαδικασία. Στη χώρα μας η γλωσσομάθεια βεβαιώνεται από ξένα ιδρύματα: British Consul, Institut Français, Institut Goethe κλπ. Σ' αυτά μπορεί ακόμη να αποκτήσει κανείς εξειδικευμένες γνώσεις πάνω σε τομείς όπως το Εμπόριο, η Νομική, η Πληροφορική κλπ., εκτός της Λογοτεχνίας και των κοινωνικοοικονομικών-πολιτιστικών στοιχείων που αφορούν την ξένη χώρα. Υπάρχουν κι ορισμένα λεγόμενα «καλά» ιδιωτικά σχολεία απ' τα οποία κυρίως στελεχώνεται στις διευθυντικές θέσεις η δημόσια Δ/ση και οι Επιχειρήσεις. Ουσιαστικά είναι «η μόρφωση των μεσαίων στελεχών μιας κοινωνίας που καθορίζει και την ποιότητά της». Κι αυτά προέρχονται κυρίως από τη δημόσια εκπ/ση που χωλαίνει παντού, πόσο μάλλον στον τομέα Ξ.Γ.

3. — Η κατάσταση δεν είναι καθόλου ευοίωνη, παρ' όλες τις συστάσεις και τις οδηγίες της ΕΟΚ.⁵ Έχουν εκπονηθεί από τις Επιτροπές Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων Προγράμματα, που άλλα αποβλέπουν στην αύξηση της παραγωγικότητας στον πρωτογενή και δευτερογενή τομέα — όπως τα Flair, Eclair, Sprint, Brite/Euram κ.α. — ενώ άλλα αποσκοπούν σε διακρατικό επίπεδο στην έρευνα, την ανταλλαγή επιστημονικών πληροφοριών, την κίνηση επιστημονικού προσωπικού και τη σύνδεση μεταξύ Επιχειρήσεων και ΤΕΙ: Όπως τα Erasmus, Comett, Petra κ.α. Από εφέτος μπήκε σε εφαρμογή και το πρόγραμμα

Lingua, ειδικό για την ενίσχυση της διδασκαλίας των Ξ.Γ. στις χώρες-μέλη της ΕΟΚ. Υπάρχει ένας οργανισμός ερευνητικών προγραμμάτων, αλλά η χώρα μας πόσο είναι σε θέση να συμμετέχει σ' αυτά, όταν πριν 2-3 χρόνια ακόμη, ήμασταν, σαν κράτος, ... αντίθετοι σ' αυτά;

Σήμερα την προβολή, παρουσίαση κι εφαρμογή των Κοινοτικών Προγραμμάτων, έχουν το ΕΛΚΕΠΑ, ο ΕΟΜΜΕΧ, τα ΑΕΙ και τα ΤΕΙ, καθώς κι ο Βιομηχανικός και γενικά Επιχειρηματικός κόσμος. Όμως παντού απαραίτητη προϋπόθεση για τη συμμετοχή σ' αυτά είναι η γνώση μιας Ξ.Γ. Ελπίζουμε πως η εισαγωγή των Computers στην Εκπ/ση θα διευκολύνει τη σύνδεση σχολείου — παραγωγικής διαδικασίας. Θα βοηθήσει στην πληρέστερη κατάρτιση των διαφόρων αυριανών στελεχών...

Φυσικά απαιτείται γενναία χρηματοδότηση της Παιδείας και μια ισόρροπη προσαρμογή της με την ελληνική κοινωνία και τις προοπτικές της αγοράς μας.

III. — Τι θα μπορούσε να προτείνει κανείς μπροστά σε μια τέτοια κατάσταση της Παιδείας, όπου και οι τρεις βαθμίδες της υπολείπονται κατά πολύ απ' τις αντίστοιχες των Ευρωπαίων; Νομίζουμε πως —εκτός από τις προσωπικές μας εκτιμήσεις— το ευρωπαϊκό πρόγραμμα LINGUA, αν υιοθετηθεί κι απ' τη χώρα μας, ικανοποιεί πλήρως τις ανάγκες μας για τη διδασκαλία Ξ.Γ. Με την εγκαθίδρυση της ενιαίας εσωτερικής αγοράς —1992— θα επιδιωχθεί (τότε) αναπόφευκτα τόσο η ποσοτική, όσο κι η ποιοτική βελτίωση της εκμάθησης Ξ.Γ. σε όλες τις χώρες της Κοινότητας. Πρέπει λοιπόν,

1. Να ακολουθήσουμε και στον τομέα αυτό τις αποφάσεις της ΕΟΚ τις σχετικές με την προώθηση της γλωσσομάθειας και πιο συγκεκριμένα:

α. να ενθαρρυνθούν όλοι οι Έλληνες πολίτες στην εκμάθηση Ξ.Γ.

β. να υποστηριχθούν κι οι λιγότερο διαδεδομένες Ξ.Γ. της Ευρώπης⁶

γ. να εξετάζεται η Ξ.Γ. σαν ουσιαστικό προσόν για την απόκτηση Πτυχίου

δ. να ενισχυθούν οι εργοδότες κι οι επαγγελματικές οργανώσεις στην προσπάθειά τους για κατάρτιση των υπαλλήλων τους στις Ξ.Γ.

ε. να προωθηθούν οι καινοτομίες στις μεθόδους διδασκαλίας Ξ.Γ. και να γίνουν προσιτές σ' όλα τα σχολεία οι καινούριες τεχνολογίες επικοινωνίας.

2. Να δοθεί η δυνατότητα στους εν ενεργεία καθηγητές Ξ.Γ. να βελτιώσουν τις διδακτικές τους ικανότητες με μακρόχρονη παραμονή στη χώρα της οποίας διδάσκουν την Ξ.Γ. και να οργανώνονται πιο πολλά σεμινάρια.

3. Να αλληλοσυμπληρώνονται οι δραστηριότητες του προγράμματος LINGUA με τα ERASMUS, COMETT, DELTA, «Νεολαία για την Ευρώπη» και το Τρίτο Κοινό Πρόγραμμα Ανταλλαγής εργαζομένων νέων στην Κοινότητα.

4. Να χορηγούνται περισσότερες υποτροφίες για σπουδές Ξ.Γ.

5. Να καθιερωθεί η Ξ.Γ. σαν ουσιαστικό στοιχείο σ' όλους τους τομείς επαγγελματικής κατάρτισης.

6. Να υποστηριχθούν οι μέθοδοι αυτοδιδασκαλίας Ξ.Γ., ειδικότερα στους τομείς που αναφέρονται στην Τεχνολογία και τα διάφορα Επαγγέλματα.

7. Να καθιερωθεί επίσημα από το Κράτος Πιστοποιητικό Γλωσσομάθειας που να παρέχει τη δυνατότητα πρόσβασης παντού, σ' όλες τις οικονομικές δραστηριότητες.

8. Να υποστηριχθούν και να παρακινήθούν τα σχολεία να κάνουν ανταλλαγές, όχι μόνο για πολιτιστικούς λόγους, αλλά και για επαγγελματικούς...

Ειδικότερα για τη χώρα μας θα είχαμε να προτείνουμε τα εξής:

1. Να καθιερωθεί η διδασκαλία 2 Ξ.Γ. στα σχολεία εκ των οποίων η μία υποχρεωτική. Υποχρεωτική να είναι εκείνη με την οποία αρχίζει ο μαθητής από το Δημοτικό σχολείο. Η δεύτερη Ξ.Γ. ν' αρχίζει απαραίτητα απ' την Α' Γυμνασίου και να είναι της επιλογής του μαθητή.

2. Να γίνει χωροταξική κατανομή των διδασκομένων Ξ.Γ. ανάλογα με την υποδομή της περιοχής: όπου υπάρχουν μετανάστες από την Γερμανία, η γερμανική, σε εμπορικές και βιομηχανικές περιοχές, η αγγλική, στα αστικά κέντρα οι τρεις σημαντικότερες ευρωπαϊκές γλώσσες — αγγλική, γαλλική, γερμανική...

3. Να λαμβάνεται υπόψη το εξαγωγικό εμπόριο της περιοχής — κρασιά, ελιές, καπνά, φρούτα κλπ. — καθώς και η ζήτηση επαγγελματιών στην περιοχή.

4. Οι αδελφοποιήσεις πόλεων, σχολείων και περιοχών με αντίστοιχες ευρωπαϊκές περιοχές, είναι βασικό στοιχείο για την τόνωση της διδασκομένης Ξ.Γ.

5. Να αυξηθούν οι ώρες διδασκαλίας, να εκπονηθούν καινούρια αναλυτικά προγράμματα, να γίνουν καινούρια βιβλία ανάλογα με το τι θέλουμε να διδάξουμε στα παιδιά, πάντα με ένα Minimum πολιτιστικών στοιχείων και γραμματικών φαινομένων... Να αυξηθούν οι οργανικές θέσεις καθηγητών Ξ.Γ. και να διδάσκεται στο Δημοτικό μόνο από Πτυχιούχους Πανεπιστημίων. Να υπάρχει ειδική αίθουσα για τις Ξ.Γ. σε κάθε σχολείο πλήρως εξοπλισμένη.

6. Στα ΤΕΛ, όπου η διδασκαλία της Ξ.Γ. εξειδικεύεται, θα πρέπει να υπάρχουν και εξειδικευμένοι καθηγητές απ' τα Πανεπιστήμια κιάλας, που θα διδάσκουν την τεχνική ορολογία στους μαθητές.⁷

7. Ο θεσμός των αδιδάκτων να καταργηθεί, με πρόσθετη βοήθεια στο σχολείο.

8. Να μπου οι Ξ.Γ. μέσα στις Επιχειρήσεις, στους χώρους εργασίας και να ξεφύγει η διδασκαλία απ' το στερεότυπο δάσκαλος-μαθητής: ο καθηγητής να είναι κατευθυντήριο όργανο στη μάθηση και να καθοδηγείται από τις μαθησιακές ανάγκες των υπαλλήλων-μαθητών.

9. Να δημιουργηθούν ξενόγλωσσες Βιβλιοθήκες στα σχολεία και στους χώρους εργασίας, που να καλύπτουν τις ανάγκες, τόσο τις μορφωτικές, όσο και τις σχετικές με την ορολογία των νέων τεχνολογιών: Ρ.Σ., Προγράμματα κλπ.

IV. Επιτέλους η Ξ.Γ. ας πάρει τη σωστή της θέση στην κοινωνία μας, όχι μόνο σαν μορφωτικό αγαθό, αλλά και σαν όργανο σκέψης, κατανόησης, συνεννόησης και γενικότερα επικοινωνίας με τους άλλους ευρωπαϊκούς λαούς... Με τη γνώση της Ξ.Γ. θα αντιληφθούμε και τον πλούτο της δικής μας...

Παλιοί μαθητές μου, που δεν είχαν ιδιαίτερη επίδοση στην Ξ.Γ. μου λένε με πικρό χιούμορ: «— Για πολλά πράγματα που κάναμε στο σχολείο, σαν μαθητές, δε μετανιώσαμε κ. καθηγητά! Για το ότι όμως δεν μάθαμε μια Ξ.Γ. το μετανιώνουμε τώρα πολύ!...»

Στον 21ο αιώνα σίγουρα αμόρφωτοι δε θα 'ναι μόνο αυτοί που δεν ξέρουν να χειρίζονται τα Computers. Θα 'ναι κι αυτοί που δε θα γνωρίζουν Ξένες Γλώσσες. Αν σκεφθεί κανείς πως οι μελλοντικές γενιές για να επιβιώσουν θα χρειαστεί κατά τη διάρκεια της ζωής τους να ασκήσουν 3 με 4 διαφορετικά επαγγέλματα, η Ξ.Γ. κρίνεται οπωσδήποτε απαραίτητη. Ας ελπίσουμε ότι κι η χώρα μας θα μπορέσει να ανταποκριθεί στα μηνύματα των καιρών παρέχοντας μια σωστή ξενόγλωσση Εκπ/ση, ισάξια των άλλων ευρωπαϊκών χωρών, για το καλό όλων των πολιτών της αυριανής Ενωμένης Ευρώπης...

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Τα Δημοτικά Σχολεία στα οποία διδάσκεται σήμερα —1990— η Ξ.Γ., ανέρχονται σε 1280, με αναλογία (περίπου) καθηγητών Γαλλικής-Αγγλικής, 1/3.
2. Η Γαλλική γλώσσα παραμένει γιατί ήδη αποτελεί μια πραγματικότητα στην ελληνική κοινωνία. Θεωρείται απαραίτητη κυρίως, σε ορισμένα επαγγέλματα που έχουν σχέση με το δίκαιο, τη διοίκηση, τις ανθρωπιστικές επιστήμες, την κοινωνιολογία, την ιατρική και φαρμακευτική επιστήμη, τη γεωπονία και τις λεγόμενες πρακτικές επιστήμες. Η γαλλική γλώσσα «εξάγει» και πολιτισμό!
3. Σύμφωνα με το Νόμο 1566/85, άρθρο 14, οι προβλεπόμενες οργανικές θέσεις καθηγ. Ξ.Γ. για τη Μ.Ε. ήταν ΓΑΛΛΙΚΗΣ [ΠΕ5] = 1.376. ΑΓΓΛΙΚΗΣ [ΠΕ6] = 4.270. ΓΕΡΜΑΝΙΚΗΣ [ΠΕ7] = 14. ΙΤΑΛΙΚΗΣ = 0.
4. Η Γαλλόφωνη Κοινότητα [Francophonie] περιλαμβάνει το 8% του παγκόσμιου πληθυσμού, το 12% της παγκόσμιας παραγωγής και το 20% του διεθνούς εμπορίου.
Η Αγγλική γλώσσα μιλιέται απ' το 11% του παγκόσμιου πληθυσμού. Είναι όμως η πιο διαδεδομένη γλώσσα στις συναλλαγές των χωρών της Δύσης. Απ' το 1946, μαζί με τη Γαλλική, αποτελούν τις πρώτες επίσημες γλώσσες του Ο.Η.Ε. Φορέας σήμερα της Αγγλικής γλώσσας και του πολιτισμού της, είναι οι Η.Π.Α., η 1η παγκόσμια δύναμη. Το ακαθάριστο εθνικό προϊόν τους, αποτελεί το 30% στου κόσμου και ελέγχουν το 50% της παγκόσμιας βιομηχανικής παραγωγής.
Η Γερμανική γλώσσα εκπροσωπείται απ' τη 2η βιομηχανική δύναμη στον κόσμο, τη Δ.Γ., που είναι και η 4η παγκόσμια οικονομική δύναμη. Είναι η 2η στις εξαγωγές. Η γερμανική γλώσσα απαιτείται κυρίως στο εμπόριο, στον τουρισμό, στη βιομηχανία, στις θετικές επιστήμες (Φυσική, Χημεία, Ατομ. Φυσ., Βιολογία) καθώς και στις ανθρωπιστικές επιστήμες.
5. «Τα συμμετέχοντα κράτη —αναφέρεται στην τελική πράξη του Helsinki, 1975— εκφράζουν την πρόθεσή τους να ενεργοποιήσουν τον πλουραλισμό σε ό,τι αφορά την εκλογή των διδασκόμενων Ξ.Γ. στα διάφορα στάδια εκπ/σης και να λαμβάνουν σοβαρά υπόψη τις λιγότερο διαδεδομένες γλώσσες...»
6. Ο ΜΑΡΙΟ ΣΟΑΡΕΣ, Πρόεδρος της Πορτογαλίας, πρόσφατα δήλωσε επιγραμματικά πως «Η ΠΑΤΡΙΔΑ ΜΟΥ, ΕΙΝΑΙ Η ΓΛΩΣΣΑ ΜΟΥ», ενώ ο γάλλος Ακαδημαϊκός και Υπουργός Γαλλοφωνίας, ΑΛΑΙΝ ΝΤΕΚΩ, δήλωσε πως «Για να ζήσει ο γαλλικός πολιτισμός,

- πρέπει να ζήσουν — ταυτόχρονα — κι ο ισπανικός, κι ο ιταλικός κι ο ελληνικός κι ο δανέζικος».
7. Να περιλαμβάνονται στοιχεία όπως η αναζήτηση εργασίας, το εργατικό δίκαιο, δομή, οργάνωση και διεύθυνση μιας επιχείρησης, έννοια της παραγωγής, η θέση μιας επιχείρησης στην εθνική οικονομία και στον περιβάλλοντα χώρο και φυσικά η απαιτούμενη ορολογία. Όλα αυτά σε συνεργασία με τα Βιομηχανικά και Εμπορικά επιμελητήρια της χώρας καθώς και με τον ΣΕΒ, με την ευθύνη του Υπουργείου Παιδείας.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ — ΑΡΘΡΟΓΡΑΦΙΑ

Για τη διδασκαλία των Ξ.Γ.:

1. Ν. Γιαννακούλη, «Η Επικοινωνιακή Προσέγγιση στη διδασκαλία των Ξ.Γ.», ΛΟΓΟΣ και ΠΡΑΞΗ, τ. 37, σελ. 33-37.
2. Ευστ. Γ. Δημητρόπουλου, «Το μάθημα κι οι καθηγητές των Αγγλικών στην ΤΕΕ», ΝΕΑ ΠΑΙΔΕΙΑ, τ. 34, σελ. 68-73.
3. Καλ. Μιλτσακάκη, «Μελέτη της Ξ.Γ. στην Α/θμια Εκπ/ση, «ΣΥΓΧΡΟΝΗ ΕΠΟΧΗ», τ. 45, σελ. 42-44.
4. Στ. Γ. Καλαϊτζόγλου, «Ξενόγλωσση Παιδεία και Μέση Εκπ/ση», ΛΟΓΟΣ και ΠΡΑΞΗ, τ. 13-14, σελ. 61-70.
5. «Le français dans le monde», Ειδ. τεύχος Αυγ. Σεπτ. 1989 αφιερωμένο πάνω στις Νέες τεχνολογίες για την εκμάθηση των Ξ.Γ.
6. «Le français dans le monde», τ. 229 και «Bulletin de liaison» του I.F.A., τ. 20 σελ. 6-11, αναφερόμενα στην Ξ.Γ. στην Α/θμια Εκπ/ση.
7. Στ. Καλαϊτζόγλου, «Αρχαιογνωσία και Ξ.Γ.», ΕΛΕΥΘΕΡΟΤΥΠΙΑ, 4/9/1987.

Για την Εκπαίδευση και την Παραγωγή:

1. Κ. Βουκελάτου, «Εκπ/ση και Παραγωγή ή η διαιώνιση της Εξάρτησης», ΙΧΝΕΥΤΗΣ, τ. 24, σελ. 14-38.
2. Theod. W. Schultz, «Η Οικονομική αξία της Εκπαίδευσης», Εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1972, Εισαγωγή-Μετάφραση Γ. Φ. Κουτσουμάρη.
3. Ν. Κωνσταντέλου, «Η δυσκολία της επιλογής», ΤΑ ΝΕΑ, 21/2/1990.

Για το Πρόγραμμα «LINGUA»

1. «Επίσημη Εφημερίδα των Ευρωπαϊκών Κοινοτήτων», με αρ. L 239/24-32, της 16.8.89.
2. Δελτίο ΟΑΜΕ, τ. 612, Μάης 1989, σελ. 10-22.
3. «CONTACT», Περιοδ. Εκδ. Συνδ. Καθηγητών Γαλλ. Μ.Ε., τ. 24, σελ. 19-22.

* Η Εισήγηση αυτή έγινε στη Σύμη-Δωδεκανήσου, στο συνέδριο «ΕΚΠ/ΣΗ και ΠΑΡΑΓΩΓΗ» που οργανώθηκε απ' την Φ.Ε. Σύμης στα πλαίσια του Ευρωπαϊκού Προγράμματος «PETA», στις 19-20/4/1990. Το Συνέδριο αυτό ήταν συνέχεια του περσινού και διεξήχθη κάτω από άριστες συνθήκες οργάνωσης και διαδικασίας που αποτελούν υπόδειγμα για κάθε άλλο...

Παναγιώτας Παπαευαγγέλου-Βαρβαρούση

Η ΠΟΙΗΤΙΚΗ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ ΣΤΟ ΣΤΙΧΟ

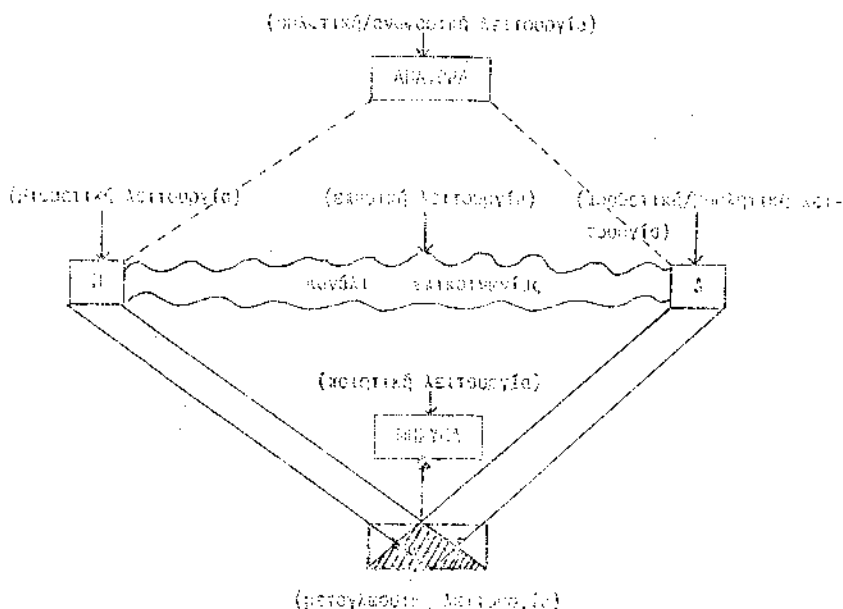
Η σύγχρονη Γλωσσολογία έχει στραφεί τελευταία στη μελέτη της γλώσσας του κειμένου ξεπερνώντας παλαιότερους φραγμούς που την περιόριζαν στην ανάλυση της πρότασης ως αντιπροσωπευτικής μέγιστης αναλύσιμης δομής. Καθήκον της είναι η αντιμετώπιση της γλώσσας όχι ως μονολιθικού συστήματος, αλλά ως ενός συστήματος πιο συνθετικού και δυναμικού αποτελούμενου από περισσότερα υποσυστήματα που αλληλοεξαρτώνται και επιτελούν το καθένα διαφορετική λειτουργία. Πρόκειται για ένα σύστημα με χαρακτήρα πρωτεύον, που εμφανίζεται δηλαδή με διαφορετικές μορφές, όπως ιδιόλεκτος, κοινωνική γλώσσα, μονόλογος, διάλογος, γραπτός/προφορικός λόγος, ευθύς/πλάγιος, λογοτεχνική γλώσσα κλπ.

Ειδικότερα η γλώσσα, όπως χρησιμοποιείται κυρίως στη λογοτεχνική επικοινωνία, αντιπροσωπεύει σήμερα μια από τις μεγαλύτερες «προκλήσεις» για τη Γλωσσολογία δεδομένου ότι μέσω της γλωσσικής ιδιομορφίας παρουσιάζονται λεπτότατοι συνδυασμοί περισσότερο ή λιγότερο φανεροί που ξεφεύγουν από την καθημερινή επικοινωνιακή χρήση του οργάνου.

Είναι γνωστό ότι η Ποιητική ως κλάδος της Γλωσσολογίας εξετάζει γενικά τη δημιουργική χρήση της γλώσσας, όπως αυτή εκδηλώνεται κυρίως σε ένα καλλιτεχνικό γλωσσικό μήνυμα και φυσικά όχι μόνο σ' αυτό, εφόσον η δημιουργικότητα χαρακτηρίζει κάθε ομιλητή και άρα κάθε είδος γλωσσικού μηνύματος. Η ιδιαιτερότητα έγκειται στην ύπαρξη της ποιητικής λειτουργίας ως κύριας λειτουργίας του λογοτεχνικού μηνύματος και ως δευτερεύουσας στα άλλα «καθημερινά» γλωσσικά μηνύματα.

Σύμφωνα με το επικοινωνιακό πρότυπο του Roman Jakobson κάθε όρος της επικοινωνιακής πράξης επιτελεί ορισμένη λειτουργία, παίζει δηλαδή ένα συγκεκριμένο ρόλο αναπτύσσοντας με τους άλλους όρους σχέσεις που ανάλογα με το σκοπό της επικοινωνίας κυριαρχούν ή όχι στο γλωσσικό μήνυμα.

Στο σχήμα που ακολουθεί διακρίνονται οι έξι γνωστές λειτουργίες που συνδέονται κατά ένα συναρτησιακό τρόπο (Βλ. σχήμα 1):

Οι λειτουργίες αυτές συνυπάρχουν στα γλωσσικά μηνύματα ανεξάρτητα από το είδος τους. Το χαρακτηριστικό στοιχείο στην περίπτωση αυτή όμως είναι ότι μια από αυτές κάθε φορά κυριαρχεί ενώ οι υπόλοιπες ως δευτερεύουσες ακολουθούν κλιμακωτά. Κατά το Jakobson (1963: 214) «η διαφοροποίηση των μηνυμάτων δεν έγκειται στη μονοπώληση της μιας ή της άλλης λειτουργίας, αλλά στη διαφορετική ιεράρχησή τους. Η δομή ενός γλωσσικού μηνύματος εξαρτάται πρώτα απ' όλα από τη δεσπόζουσα λειτουργία ...».

Η ποιητική λειτουργία που μας ενδιαφέρει φαίνεται έτσι ότι είναι η κύρια λειτουργία στο λογοτεχνικό μήνυμα εκφράζοντας την έντεχνη πλευρά του και προβάλλοντας το συγκινησιακό περιεχόμενο των γλωσσικών σημείων που το αποτελούν. Ταυτόχρονα όμως συνυπάρχει και με άλλες λειτουργίες, οι οποίες ταξινομούνται αναλόγως ιεραρχικά: η επική ποίηση π.χ. έχει έντονη τη δηλωτική/αναφορική λειτουργία με την αναφορά της στο γ' πρόσωπο. Αλλά και σε καθημερινές γλωσσικές δομές (π.χ. διαφήμιση, διάλογος κλπ.) ο ομιλητής συχνά ασυνείδητα επιλέγει στοιχεία που εξυπηρετούν καλύτερα το σκοπό του μηνύματός του. Στην περίπτωση αυτή διαφαίνεται έντονα η ποιητική λειτουργία με την υποσημείωση όμως ότι ενώ στη λογοτεχνική γλώσσα αποτελεί τον πυρήνα, στην επικοινωνιακή χρήση της γλώσσας παίζει βοηθητικό ρόλο.

Ποια όμως είναι τα στοιχεία εκείνα με τα οποία είναι δυνατό να αναγνωριστεί η Ποιητική Λειτουργία.

Η αρχή της ισοδυναμίας που εφαρμόζεται στους δυο βασικούς άξονες ταξινόμησης του γλωσσικού υλικού, τον άξονα των παραδειγματικών σχέσεων και τον άξονα των συνταγματικών σχέσεων, επιτρέπει την επιλογή (selection) και

τη σύνδεση (combinaison) αντίστοιχα. Η επιλογή γίνεται ανάμεσα σε ισοδύναμους όρους, γλωσσικά δηλ. στοιχεία που εναλλασσόμενα στο ίδιο γλωσσικό περιβάλλον έχουν τη δυνατότητα της υποκατάστασης. Η όλη διαδικασία βασίζεται σε σχέσεις ομοιότητας (similarite) και διαφοράς/αντίθεσης (oppositions) που αναπτύσσονται μεταξύ των γλωσσικών στοιχείων. Οι σχέσεις αυτές συνδέουν ή αποκλείουν τα σημασιολογικώς συγγενή (συνώνυμα, αντώνυμα κλπ.), τα σύνθετα και παράγωγα κάνοντας ακριβώς φανερή την αξία των στοιχείων αυτών, πράγμα σημαντικότατο για την παραγωγή ενός γλωσσικού μηνύματος, ιδίως λογοτεχνικού. Θα πρέπει επίσης να υπογραμμιστεί ότι το είδος των σχέσεων αυτών πρέπει να λαμβάνεται υπόψη σε όλη τους τη λεπτότητα και δυναμικότητα ώστε το μήνυμα να είναι αποτελεσματικό. Μ' άλλα λόγια παράγοντας εξίσου βασικός που επηρεάζει την α' ή β' επιλογή γλωσσικών στοιχείων και στη συνέχεια ο συνδυασμός τους σε πρόταση ή κείμενο είναι η προθετικότητα. Πρόκειται για το συγκεκριμένο σκοπό του δημιουργού που τον «αναγκάζει» να επεξεργάζεται τη γλώσσα, ενώ παράλληλα αυτή ακριβώς η επεξεργασία κατά το Mounin (1983: 162) καθορίζει και σε μεγάλο βαθμό το προσωπικό του ύφος (επιλογή ή αποκλεισμός ορισμένων ήχων, περισσότερο ή λιγότερο χρήση αποκλίσεων, ως πιο αποτελεσματικών, από τη συμβατική γλώσσα της κοινότητας σε όλα τα γλωσσικά επίπεδα, σχηματισμός νέων λέξεων κλπ.). Ενδεικτικό είναι στη θέση αυτή το απόσπασμα από τον «Τελευταίο Πειρασμό» του Καζαντζάκη:

«... Γαλάζια στεφάνια περίζωναν τα μάτια της ... και δυο μακριά ασημένια σκουλαρίκια καμπάνιζαν, μοναχικά στολίδια στ' αυτιά της»

Ο συγγραφέας θέλει εδώ να μεταδώσει ένα μήνυμα-περιγραφή δίνοντας την εικόνα ότι τα μάτια της είχαν μαύρους κύκλους γύρω-γύρω. Επιλέγει λοιπόν κατ' απόκλιση από το συμβατικό γλωσσικό κώδικα, αντί για το «κύκλους» που έτσι ή αλλιώς είναι συνήθης έκφραση του καθημερινού λόγου και δεν προκαλεί κάποια έκπληξη, τη λέξη «στεφάνια» ανάμεσα σε άλλα ισοδύναμα «κύκλος, γύρος, κρίκος, δαχτυλίδι ...», αντί για το «μαύρος» επιλέγει το «γαλάζιος/α» ανάμεσα στα «μελανά, σκούρα, μαύρα ...», στη θέση του ρήματος «έχω γύρω-γύρω, περικλείω, περιβάλλω ...» το ρήμα «περιζώνω» και δημιουργεί το προσωπικό του ύφος «γαλάζια στεφάνια περίζωναν τα μάτια της» κάνοντας ταυτόχρονα την πληροφόρηση του μηνύματος πιο υψηλή. Ένα άλλο παράδειγμα παρμένο από τα «Λόγια της Πλώρης» του Καρκαβίτσα είναι επίσης χαρακτηριστικό:

«Ο πατέρας μου —μύρο το κύμα που τον τύλιξε— ...»

Οι προθέσεις του δημιουργού είναι από τη μια να μιλήσει για τον πατέρα του που πνίγηκε και από την άλλη να παρουσιάσει την έντονη τρυφερότητα που αισθάνεται γι' αυτόν και το σεβασμό στη μνήμη του μέσα από μια συγκεκριμένη ευχή. Έτσι «ρυθμίζει» ανάλογα τις επιλογές και τη σύνθεση των στοιχείων που τελικά επιλέγει: για να αποφύγει την απότομη παρουσίαση ενός θανάτου

προσφιλέστατου προσώπου του επιλέγει από παράλληλα σημασιολογικά προς το ρήμα «πνίγομαι» στοιχεία, όπως «σκεπάζω, καλύπτω, κλίνω μέσα μου, τυλίγω ...». Επίσης αντί για τη λέξη «θάλασσα» επιλέγεται η λέξη «κύμα» ως επιμέρους στοιχείο της ανάμεσα στο «υγρό στοιχείο, υδρόσφαιρα, ανοιχτή θάλασσα, πόντος, πέλαγος ...». 'Όσο για τον προσδιορισμό «μύρο» τον χρησιμοποιεί αποκλίνοντας και πάλι από τη γλώσσα της κοινότητας που σε αντίστοιχες περιπτώσεις εκφράζει ευχές όπως «ας είναι ελαφρό το χώμα που τον σκεπάζει ...», εδώ «ας είναι μυρωμένη η θάλασσα που τον σκέπασε ...» (σ' αυτό βοηθεί και η στίξη, η χρήση διπλής παύλας), εκφράζοντας ταυτόχρονα μέσα από την επιλογή τα έντονα συναισθήματά του.

Διαδικασίες όπως η επιλογή ενός δομικού σχήματος αντί άλλων, συγκεκριμένων γλωσσικών σημείων ή και ήχων, ακόμα οι αποκλίσεις που όσο συχνότερες είναι τόσο πιο έντονη είναι η ποιητική λειτουργία, αναφέρονται σε όλα τα επίπεδα της γλώσσας. Ειδικότερα οι αποκλίσεις χαρακτηρίζουν και τους δυο άξονες, των παραδειγματικών αλλά και των συνταγματικών σχέσεων, και λειτουργούν ως δημιουργία νέων λέξεων ή πρωτότυπος συνδυασμός γλωσσικών στοιχείων του συμβατικού γλωσσικού κώδικα συμβάλλοντας γενικότερα «στην ανανέωση, συμπλήρωση ή μεταβολή του λεξικογραφικού θησαυρού της γλώσσας» (ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗΣ, 1983:52).

Με τις επιλογές/αποκλίσεις που πρέπει να θεωρηθούν ως η βάση της αποκαλούμενης *Ποιητικής Γραμματικής* έχει στενή συνάφεια και η *αδιαψευσμένη/μάταιη προσμονή* (Defeated expectance), η οποία τείνει πολλές φορές να γίνει και κανόνας υποχρεωτικός. Κατά τους Jakobson και Martinet (βλ. σχετικά Mounin, 1983: 160) η διαψευσμένη προσμονή λειτουργεί ως παρέκκλιση από το αναμενόμενο και δεν αφορά μόνο στο μέτρο, δεν αντιπροσωπεύει δηλαδή μια διαδικασία της μορφής μόνο, αλλά εφαρμόζεται και στην επιλογή συγκεκριμένου γλωσσικού σημείου ή δομής που σύμφωνα με το περιβάλλον δεν είναι αναμενόμενη. Είναι μ' άλλα λόγια η «πρωτότυπη επιλογή γλωσσικών στοιχείων που προορίζονται να ανεβάσουν το πληροφοριακό περιεχόμενο του μηνύματος» (Mounin, 1983: 160) και απ' αυτή την άποψη συνδέεται σαφώς με την πληροφόρηση: «αυξάνεται η πληροφόρηση ενός μηνύματος κάθε φορά που η /γλωσσική/ μονάδα ... είναι περισσότερο ή λιγότερο ... απροσδόκητη» (Mounin, 1983: 161). Επομένως η διαψευσμένη προσμονή στηρίζεται σε καθαρά ψυχολογική βάση, εξυπηρετεί «την ικανοποίηση που στον άνθρωπο συνδέεται με το αίσθημα του απρόσμενου που αναβλύζει από το αναμενόμενο. Το ένα είναι αδιανόητο να υπάρξει χωρίς το αντίθετό του, όπως το κακό δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς το καλό» (Jakobson, 1963: 228).

Η *σύζευξη* (contiguïte) τόσο στη σημασία, όσο και στη συγκεκριμένη θέση μέσα σε ένα εκφώνημα αντιπροσωπεύει τη σύνθεση, την άλλη διάσταση της ισοδυναμίας. Ειδικότερα στην ποίηση η ισοδυναμία χρησιμοποιείται για να δομήσει μια ακολουθία μέσω μηχανισμών όπως το μέτρο, η ομοιοκαταληξία, ο

ρυθμός, η παρονομασία/παρήχηση, η επανάληψη μιας έννοιας με ισοδύναμες εκφράσεις, η παράθεση δυο εικόνων ή γεγονότων, η μετωνυμία και η μεταφορά, η παραβολή, η παρομοίωση, ένα δηλαδή γενικότερο φαινόμενο βασισμένο στις ομοιότητες/αντιθέσεις, τον *Παραλληλισμό* στη μορφή, τη σημασία ή και στα δυο.

Πιο συγκεκριμένα, το μέτρο του στίχου εκτός του ότι αποτελεί μια επαναλαμβανόμενη ηχητική δομή, περιέχει οπωσδήποτε μια ή περισσότερες δυαδικές αντιθέσεις βασιζόμενες στην *εναλλαγή κορυφών και κλιτύων* που σχηματικά αποδίδεται ως εξής: Το σχήμα αυτό που εμφανίζεται σε όλες τις μορφές μέτρων με εξαίρεση τους ελεύθερους ίσως στίχους που ακολουθούν συνδυασμούς παύσεων και επιτονισμού, χρησιμοποιεί τη συλλαβή ως μονάδα μέτρησης και δείχνει ότι η αντίθεση αναφέρεται σε μια και μόνη συλλαβή: ο πυρήνας της, το *συλλαβικό φώνημα*, που αποτελεί την κορυφή αντιτίθεται στα *μη συλλαβικά φωνήματα* που αποτελούν τις κλιτείες (Jakobson, 1963: 223, 227).

Ειδικότερα παρατηρούνται οι εξής στιχουργικές αντιθέσεις:

(α) η *συλλαβική στιχουργική* βασίζεται στην αντίθεση συλλαβικών — μη συλλαβικών φωνημάτων. Ο αριθμός των συλλαβικών φωνημάτων σε μια συγκεκριμένη ενότητα που μπορεί να είναι ο στίχος ή να ξεπερνάει τα όριά του, είναι σταθερός, ενώ τα μη συλλαβικά φωνήματα δεν ακολουθούν την αρχή αυτή εκτός και αν το ίδιο το γλωσσικό σύστημα περιορίζει τον αριθμό τους για να αποφεύγει τη χασμωδία. Σ' αυτό το είδος στιχουργικής αντίθεσης άλλοτε τα γραμματικά όρια συμπίπτουν με το μέτρο ανά στίχο, άλλοτε οι συλλαβές χωρίζονται σε προεξέχουσες και μη. Τούτο σημαίνει ότι και το μέτρο λειτουργεί σε δυο επίπεδα: όρια λέξεων από τη μια μεριά και παύσεις συντακτικές από την άλλη.

(β) η *τονική στιχουργική* στηρίζεται στην αντίθεση τονισμένων (εξέχουσες) και ατόνων (μη εξέχουσες) συλλαβών, όπου η ισχυρή θέση περιέχει πάντα μια συλλαβή, ενώ η ασθενής μια ή περισσότερες. Ως τόνος στην περίπτωση αυτή μπορεί να θεωρηθεί είτε ο συντακτικός (κύριος τόνος πρότασης/εκφωνήματος), είτε ο τόνος της λέξης

(γ) η *ποσοτική ή προσωδιακή στιχουργική*. Εδώ κυριαρχεί η αντίθεση βραχέων (εξέχουσες) VS μακρών (μη εξέχουσες) συλλαβών. Π.χ. το αρχαίο ελληνικό μέτρο που ακολουθεί την προσωδία

(δ) η *τονηματική στιχουργική αντίθεση* μπορεί να θεωρηθεί ότι εφαρμόζεται στις γλώσσες με μουσικό τονισμό, όπου ο τόνος έχει διαφοροποιητική αξία, λειτουργεί δηλ. για να διαφοροποιήσει σημασιολογικά κατά τα άλλα όμοιες φωνητικά λέξεις, όπως συμβαίνει στην κινεζική γλώσσα

Υπάρχει επίσης και ένα άλλο είδος αντίθεσης που συμπληρώνει τις παραπάνω κατηγορίες, η *συλλαβοτονική στιχουργική αντίθεση* που συνδυάζει συλλαβική και τονική αντίθεση και έχει πλήρη εφαρμογή στο ποίημα του Σολωμού «*Εις Μοναχήν*»:

Από τον θρόνο τ' Ἄπλαστου
 οι Ἀγγέλοι εκατεβήκαν
 και μέσ' του μοσχολίβανου
 το σύγγεφον εμπήκαν
 να ιδούν που το κοράσιον
 κινάει στην εκκλήσιά

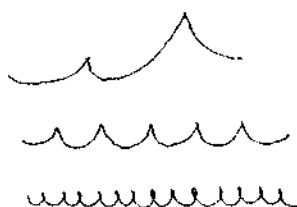
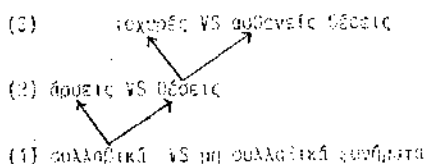
Καθένας απ' αυτούς τους στίχους αποτελείται από τρία διαδοχικά στρώματα που το ένα τίθεται πάνω στο άλλο. Δηλαδή:

(3) χωρισμός των θέσεων σε ισχυρές και ασθενείς (ισχυρές είναι αυτές που τονίζονται περισσότερο, ασθενείς αυτές που τονίζονται λιγότερο)

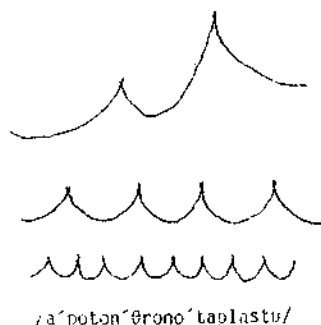
(2) χωρισμός των συλλαβικών σε άρσεις και θέσεις

(1) εναλλαγή συλλαβικών — μη συλλαβικών φωνημάτων

Σχηματικά τα στρώματα αυτά εκφράζονται από τις εξής παραστάσεις:

Εφαρμόζοντας το παραπάνω σχήμα σε έναν στίχο από το παραπάνω ποίημα προβάλλει η παρακάτω παράσταση:

Όλες αυτές οι διαδικασίες συνθέτουν ένα θεωρητικό υπόβαθρο πάνω στο οποίο βασίζεται η δομή κάθε στίχου και το οποίο έχει ως πυρήνα την ποιητική λειτουργία. Στην πραγματικότητα πρόκειται για έναν πολύσημο μηχανισμό που δεν περιορίζεται μόνο στο φωνητικό επίπεδο, αλλά επεκτείνεται και στα άλλα. Λαμβάνει δηλαδή υπόψη ακόμα και υπερτεμαχιακά φαινόμενα, όπως ο επιτονισμός που βρίσκεται σε συναρτησιακή σχέση με την ποιητική λειτουργία.

Ο επιτονισμός, δηλαδή η κύμανση της φωνής κατά την απαγγελία που εκφράζεται ως παύση, αποφυγή ή διατήρηση διασκελισμών, επιτελεί ορισμένη λειτουργία στο μέτρο και στα πλαίσια αυτά έχει μεγάλη σημασία για το ρυθμό. Αλλά είναι εξίσου σημαντικός και για το ίδιο το περιεχόμενο του ποιήματος, δεδομένου ότι η ποίηση γενικά χαρακτηρίζεται από αμφισημία και κάθε νέα απαγγελία δημιουργεί και μια νέα όψη του ποιητικού έργου.

Στους στίχους του Μαβίλη από την «Καλιπάτεια»:

Αρχόντισσα ροδίτισσα πώς μπήκες;
Γυναίκες διώχνει μια συνήθεια αρχαία
εδώθε. — Έχω έν' ανήφι τον Ευκλέα ...,

ο επιτονισμός οδηγεί ανάλογα σε αποφυγή του διασκελισμού με την ταύτισή του με τη συντακτική παύση ή όχι («αρχαία // εδώθε» ή «αρχαία εδώθε // »). Το φαινόμενο του διασκελισμού και η στενή του συνάφεια με το νόημα είναι περισσότερο σαφές στους παρακάτω στίχους του Παλαμά από την «Αγορά» (συλλογή «Ασάλευτη Ζωή»):

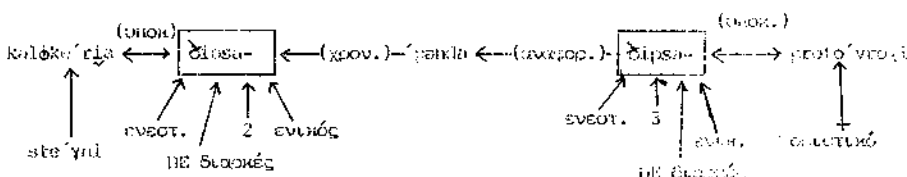
Πάντα διψάς —όπως διψάει το πρωτοβρόχι
στεγνή καλοκαιριά— το βλογημένο σπίτι
και μια κρυφή ζωή σα δέηση ερημίτη,
αγάπης κι αρνησιιάς ζωούλα σε μια κόχη

Αν η φωνή σταματήσει στο «πρωτοβρόχι» (τήρηση διασκελισμού) ή στην «ακαλοκαιριά» (αποφυγή διασκελισμού) μεταβάλλεται και το νόημα του στίχου. Στην α' περίπτωση η «στεγνή καλοκαιριά» λειτουργεί προσωποποιημένη ως ο δέκτης των λόγων του ομιλητή (υποκείμενο του «διψάς»). Στη β' περίπτωση η «ακαλοκαιριά» λειτουργεί ως αντικείμενο του ρήματος «διψάει», με υποκείμενο το «πρωτοβρόχι». Παραστατικά οι σχέσεις των στοιχείων στη μια και στην άλλη περίπτωση συμβολίζονται σύμφωνα με τις αρχές της Λειτουργικής Γλωσσολογίας με το παρακάτω σχήμα 2:

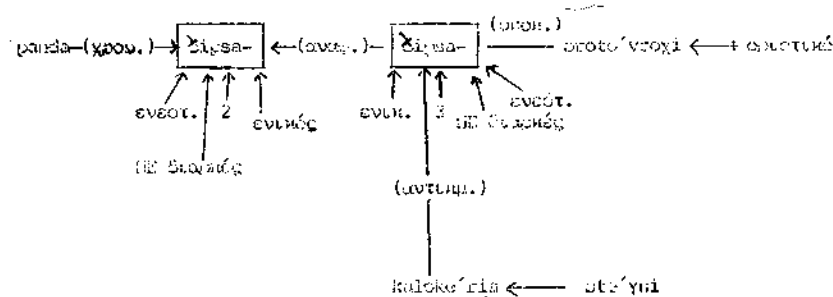
Θα ήταν όμως σφάλμα η μελέτη του στίχου να σταθεί μόνο στο φωνητικό επίπεδο και να μην καλύψει και το νόημά του. Άλλωστε θα πρέπει να δεχθούμε ότι η ποιητική λειτουργία δεν αναφέρεται μόνο στη μορφή ενός λογοτεχνικού κειμένου, αλλά και στο περιεχόμενό του, ούτε μπορεί κανείς να κάνει σαφή διάκριση σημασίας-μορφής όταν ασχολείται με την ποιητική λειτουργία: ίσως ορισμένοι από τους μηχανισμούς της να στηρίζονται στο φωνητικό επίπεδο, δε στερούνται όμως σημασίας. Σχετικά μ' αυτό θα πρέπει να επικαλεστούμε τα

Εχθρη 2

1η περίπτωση

2η περίπτωση

λόγια του Σεφέρη που δηλώνουν κατηγορηματικά ότι η ποιητική γλώσσα δε χαρακτηρίζεται από θολά σχήματα, όπου εμπλέκονται ακαθόριστα φωνητικά και σημασιολογικά στοιχεία. Αντίθετα, τα δυο επίπεδα συνυπάρχουν σε τρόπο ώστε το ένα να ενισχύει ολοκάθαρα το άλλο: «Η μουσική του στίχου είναι πολύ περισσότερο αποτέλεσμα του συνδυασμού του συναισθηματικού βάρους των λέξεων, παρά τα εξωτερικά ηχητικά συμπλέγματα των συλλαβών» (ΣΕΦΕΡΗΣ, 1974: 188).

Η ομοιοκαταληξία πρώτα-πρώτα ακολουθεί κατηγοριοποιήσεις εξαρτώμενες από φωνητικά κριτήρια, π.χ. «εβουβάθη-βάθη» / ενύναθι - ναθι / : αντηχητική ομοιοκαταληξία

«κρίνει-κρίνοι» / 'krini-'krini / : ομόηχη ομοιοκαταληξία

«με τάξη-μετάξι» / métaksi - métaksi / : σύνθετη ομοιοκαταληξία

Αλλά δεν είναι μόνο αυτά. Υπάρχουν τα μορφολογικά κριτήρια, π.χ. το ομοιοτέλευτον όπου εμφανίζεται το ίδιο επίθημα:

'Αστοχα πράγματα και κινδυνώδη / ... 'οδι/

οι έπαινοι για των Ελλήνων τα ιδεώδη / ... 'οδι/

τα γραμματικά κριτήρια, αν δηλ. η ομοιοκαταληξία αναφέρεται σε λέξεις της ίδιας γραμματικής κατηγορίας ή διαφορετικής, π.χ. στο ποίημα του Καρυωτάκη «Ιδανικοί Αυτόχειρες» :

Στέχονται στο παράθυρο, κοιτάνε
τα δέντρα, τα πουλιά, πέρα τη φύση
τους μαρμαράδες που σφυροκοπάνε
τον ήλιο που για πάντα θέλει δύσει,

όπου τα «κοιτάνε-σφυροκοπάνε» ανήκουν στην ίδια γραμματική κατηγορία, ενώ αντίθετα τα «φύση-δύσει» σε διαφορετική.

Αλλά και τα σημασιολογικά κριτήρια εμπλέκονται στη διαδικασία της ομοιοκαταληξίας μέσω των μεταφορών και των μετωνυμιών ή και των σημασιολογικών αντιθέσεων, π.χ. αχτίδα - ελπίδα, θεός - ουρανός, νυχτιά - καταχνιά, σκλαβιά VS ελευθεριά. Ειδικότερα στη μετωνυμική συνεκδοχή, η οποία συχνά εμπλέκεται με το συμβολισμό και τη μεταφορά, εφόσον στην ποίηση τίποτε δεν είναι απόλυτο ούτε υπάρχει από μόνο του, η συνεκδοχική σχέση κάνει ακόμα πιο έντονες τις σημασιολογικές αντιθέσεις ή ομοιότητες. Χαρακτηριστικός είναι ο στίχος:

- Τι 'ν ο αχός που γίνεται και ταραχή μεγάλη;
- Μήνα βουβάλια σφάζονται, μήνα θεριά μαλώνουν;
- Κι ουδέ βουβάλια σφάζονται κι ουδέ θεριά μαλώνουν
ο Μπουκουβάλας πολεμά με χίλιους πεντακόσιους

Εδώ παρατηρείται ότι στους στίχους 2 και 3 έχουμε παραλληλισμό αντιθετικό «μήνα ... μήνα // ουδέ ... ουδέ», ενώ ο γενναίος πολεμιστής και οι σύντροφοί του συνδέονται μεταφορικά με τα «βουβάλια» και τα «θεριά» και αυτά με τη σειρά τους με το θόρυβο (αχός-ταραχή) που κάνουν κατά τη σφαγή τους. Η μετωνυμία υπάρχει ανάμεσα στον πολεμιστή στη μάχη και τον αχό. Δηλαδή αντί εξαρχής να παρουσιαστεί ο πολεμιστής με τους συντρόφους στη μάχη δηλώνεται ο θόρυβος της μάχης.

Τα σύμβολα στην ποίηση επίσης παίζουν λειτουργικά σπουδαίο ρόλο. Ένα στοιχείο π.χ. μπορεί να εκπροσωπεί τον εαυτό του, μπορεί όμως να συμβολίσει και ένα άλλο στοιχείο του ποιήματος με το οποίο βρίσκεται σε σχέση χρονικής ακολουθίας. Επί παραδείγματι στη δημοτική ποίηση το νερό της πηγής συνδέεται συχνά με την κόρη και το σταμνί που πηγαίνει να το γεμίσει νερό, συμβολίζοντας έτσι τη δροσιά της νεότητας, ή πάλι το δέντρο όπου σκαρφαλώνει κάποιος ενδεχομένως συμβολίζει την πορεία του ανθρώπου στη ζωή (π.χ. «Απόκοπος» του Μπεργαδή).

Όπως υποστηρίζει ο Hopkins (υπάρχουν δυο στοιχεία στην ομορφιά της ομοιοκαταληξίας ... η ομοιότητα/ταυτότητα στους ήχους και η διαφορά ή η αντίθεση στις σημασίες). Τούτο σημαίνει ότι η εμπλοκή και των δυο επιπέδων, ήχου-σημασίας, είναι δεδομένη και αναπόφευκτη. Γενικά όλη η ηχητική μορφή του ποιήματος αποτελεί το υποκείμενο ρεύμα της σημασίας. Στο ποίημα του Χατζόπουλου «'Ηρθες» :

- 'Ηρθες
- αλλά τα φύλλα στα κλαδιά
- ήταν μαδημένα
- και ήταν τα σύννεφα σταχτιά
- και κρεμασμένα

η συνεχής εμφάνιση του πρόσθιου /α/ που επικρατεί και εναλλάσσεται με το

επίσης πρόσθιο / / περνά στο δέκτη τη διάχυτη μελαγχολία της φύσης, του συννεφιασμένου ουρανού και των απογυμνωμένων δέντρων, και δημιουργεί έτσι υποβλητική ατμόσφαιρα ταιριαστή με την εικόνα.

Σταθήκαμε στην Ποιητική Λειτουργία ως κύριας λειτουργίας στον ποιητικό λόγο και γενικά το λογοτεχνικό και παρουσιάσαμε τα κυριότερα δομικά σχήματα που παρεκκλίνουν από τη γλώσσα της κοινότητας αποτελώντας ένα γλωσσικό σύστημα αντιγραμματικών προτάσεων που αποτελούν τη λεγόμενη *Ποιητική Γραμματική*.

Το τελικό συμπέρασμα που μπορούμε να υπογραμμίσουμε είναι ότι η γλωσσική τέχνη δεν αποτελεί μόνο μια απόκλιση από το συμβατικό κώδικα της γλωσσικής κοινότητας, αλλά μια άλλη ανακατάταξη των αξιών της γλώσσας που καλύπτει όλα τα επίπεδά της.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗΣ Γ., «Η σημασιολογία στην ποίηση», στο: Πρακτικά Α' Συμποσίου Νεοελληνικής Ποίησης, 3-5/7/81, εκδ. Γνώση 1983, σελ. 51-63.
- ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗΣ Γ., Γλωσσολογία και Λογοτεχνία. Από την τεχνική στην τέχνη του λόγου, Αθήνα 1984.
- ΝΑΚΑΣ Θ., «Σχέσεις ποίησης και γλώσσας», στο: Πρακτικά Α' Συμποσίου Νεοελληνικής Ποίησης, 3-5/7/81, εκδ. Γνώση 1983, σελ. 65-83.
- ΣΕΦΕΡΗΣ Γ., Δοκίμες, τόμοι Α-Β, εκδ. Ίκαρος 1974.
- JAKOBSON R., «Linguistique et Poétique», in: Essais de Linguistique Générale. Les Fondations du Langage, éditions de Minuit 1963, p. 209-248.
- LYONS J., Semantics, vol. I, Cambridge University Press, 1978.
- MARTINET A., Grammaire Fonctionnelle du Français, CREDIF Didier, 1979 Paris.
- ΜΟΥΝΙΝ G., Κλειδιά για τη Γλωσσολογία, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τραπέζης 1988.

Ελένης Σκούρτου
Πανεπιστήμιο ΑΙΓΑΙΟΥ
Παιδαγωγικά Τμήματα Ρόδου

Η ΔΥΝΑΜΙΚΗ ΤΟΥ ΠΡΟΦΟΡΙΚΟΥ ΛΟΓΟΥ.
ΠΑΡΑΔΕΙΓΜΑ: «ΟΔΥΣΣΕΙΑ»

Αρχίζω με ένα περιορισμό: Ως αλφαβητισμένοι δεν είμαστε πλήρως σε θέση να ανακαλύψουμε εκ νέου τη δυναμική του προφορικού λόγου για τους μη-αλφαβητισμένους ανθρώπους.

Η δική μας εξοικείωση με το γραπτό λόγο μέσα από εκπαιδευτικούς θεσμούς (σχολείο) επιφορτισμένους με το καθήκον να μας εισάγουν σ' αυτόν, γίνεται βασικά σε βάρος του προφορικού λόγου. Ο προφορικός λόγος θεωρείται μεν ως προϋπόθεση για το γραπτό λόγο, από τη στιγμή όμως που εδραιωθεί ο δεύτερος, ο πρώτος αντιμετωπίζεται απλά ως επικουρικός. Η οργάνωση δόμησης και μετάδοσης γνώσης γίνεται σχεδόν αποκλειστικά μέσα από το γραπτό λόγο. Χαρακτηριστικό αυτής της οργάνωσης είναι ο τεμαχισμός των επιμέρους γνώσεων σε μικρές μονάδες κατ' αρχήν (σε αναλογία του τεμαχισμού του αλφαβητικού συστήματος γραφής σε γράμματα) και η σύνθεσή τους αργότερα σε ένα όλον.

Η δυναμική του γραπτού λόγου έγκειται στη δυνατότητά του στο επικοινωνιακό επίπεδο να καταργεί το επικοινωνιακό πλαίσιο αποκόπτοντας τη ζωντανή επικοινωνία από την οργανωμένη μετάδοση γνώσης και να επιβάλλει στην οργάνωση γνώσης τους δικούς του κανόνες δόμησης. Μαθαίνω μέσα από το γραπτό λόγο σημαίνει καταρχήν και συγχρόνως, μαθαίνω τους κανόνες του γραπτού λόγου.

Το πέρασμα από τον προφορικό στο γραπτό λόγο σηματοδοτεί το πέρασμα από την αμεσότητα της επικοινωνιακής εμπειρίας στην αποστασιοποίηση απ' αυτή και κατά συνέπεια στην αφαίρεση.

Τόσο στην περίπτωση του μη-αλφαβητισμένου ενήλικα στη μη-αλφαβητισμένη κοινωνία όσο και στην περίπτωση του προ-αλφαβητισμένου παιδιού της προσχολικής ηλικίας στην αλφαβητισμένη κοινωνία, η επικοινωνία μέσω του προφορικού λόγου είναι βαθιά εμπεδωμένη στο επικοινωνιακό πλαίσιο, στη

ζωντανή αντιπαράθεση ομιλητή/ακροατή. Ο γραπτός λόγος αντίθετα, προϋποθέτοντας τη γνώση της γραφής, απελευθερώνει την επικοινωνία από το πλαίσιο πραγμάτων της, από το συνομιλητή, από το χώρο και το χρόνο. Λειτουργώντας κατ' αυτό το τρόπο, ο γραπτός λόγος σηματοδοτεί επίσης και την απαρχή της πορείας εξατομίκευσης του ανθρώπου, ο οποίος υποκείμενο πλέον «υπογράφει» γραπτά κείμενα, κρίνει άλλα ως σωστά ή λανθασμένα και τοποθετεί έτσι εαυτόν σε θέση παρατηρητή απέναντι στην κοινωνική ομάδα στην οποία ανήκει, απέναντι στη «μοίρα», στη φύση, στον εαυτό του τον ίδιο. Λειτουργώντας έτσι ο γραπτός λόγος σηματοδοτεί τέλος το πέρασμα από τον Μύθο στην Ιστορία, από μια μη-διαιρεταία ενότητα μεταξύ ανθρώπου και σύμπαντος, χαρακτηριστική τόσο για τη μη-αλφαβητισμένη κοινωνία όσο και για τα πολύ μικρά παιδιά τώρα, στον τεμαχισμό ανάμεσα σε άτομο, φύση, θεό, ανάμεσα σε πίστη και επιστήμη, ανάμεσα στις επιμέρους επιστήμες.

Εξετάζοντας είδη προφορικού λόγου σε μη-αλφαβητισμένες κοινωνίες, στη μορφή που αυτά με την εμφάνιση της γραφής κατεγράφησαν, παρατηρούμε (έχοντας πάντα κατά νου τον περιορισμό που θέσαμε στην αρχή), ότι η οργάνωση του προφορικού λόγου υπακούει σε σαφείς κανόνες, που επιτρέπουν την επεξεργασία, την αποθήκευση στη μνήμη του ανθρώπου και τη μετάδοση στους μεταγενέστερους βασικών για τη διαιώνιση της αντίστοιχης κοινωνικής ομάδας γνώσεων. Προσεγγίζοντας τη δομή του προσεγγίζουμε τους βασικούς άξονες πάνω στους οποίους στηρίζεται η προς μεταφορά γνώση.

Αυτοί οι άξονες γνώσης είναι: Η έννοια της αλήθειας σαν συνισταμένη των σχέσεων του ανθρώπου με το «θείον», με τη φύση, με τους άλλους ανθρώπους, η έννοια δηλαδή του «σωστού» και του «κλάθους».

Η έννοια του χρόνου που βιώνεται βασικά ως παρελθόν χρόνος μέσα από το πρίσμα του εκάστοτε παρόντος και επιβάλλει μια συγκεκριμένη κοινωνική λειτουργία της μνήμης/λήθης.

Η έννοια του γεωγραφικού και μεταφυσικού χώρου.

Μας ενδιαφέρει να προσδιορίσουμε πώς αυτές οι έννοιες αναπτύσσονται και κατανοούνται μέσα στα πλαίσια της μη-διαιρετικότητας του Μύθου, χαρακτηριστικού στοιχείου της μη-αλφαβητισμένης κοινωνίας.

Τα Ομηρικά Έπη προσφέρονται για μια τέτοια εξέταση, γιατί και μόνο το γεγονός ότι κατεγράφησαν αμέσως μετά την τελειοποίηση του Αλφαβήτου (700 π.Χ.), και όχι μετά την εδραίωση του γραπτού λόγου στην κλασική αρχαιότητα, εγγυάται για τη διατήρηση σ' αυτά των δομών του προφορικού λόγου. Συγχρόνως το έπος ενσωματώνει με παραδειγματικό τρόπο εκτός από το Μύθο και τις γενεολογίες (Goody & Watt), την οργανωμένη δηλαδή αναφορά σε πρόσωπα τοποθετημένα στην πρόποσα θέση στην κλίμακα της εξουσίας με βάση τη γενιά τους. Όλα τα πρόσωπα που αναφέρονται στα Έπη, αναφέρονται κατ' επανάληψη ως υιοί ή κόρες άλλων (Finley). Το λεξιλόγιο τέλος που χρησιμοποιείται είναι τέτοιο, που να παραπέμπει άμεσα στις καθημερινές

ασχολίες των ανθρώπων. Οι αφηρημένες έννοιες αποδίδονται έμμεσα με συγκεκριμένες περιγραφικές αφηγήσεις καταστάσεων δράσης. Αυτό δεν θα μπορούσε να ήταν αλλιώς, αφού η αποστασιοποίηση από τα δρώμενα και η αφαιρετική επεξεργασία τους είναι χαρακτηριστικό του μεταγενέστερου γραπτού λόγου.

Το Έπος αντιπροσωπεύει ό,τι το σχολείο στο δικό μας πολιτισμό, επειδή μεταδίδει σύνολο γνώσεων και συμπεριφορών. Αντίθετα όμως με το θεσμό του σχολείου, το Έπος, ακριβώς επειδή είναι προφορικός λόγος, υπόκειται σε αέναν μεταπλάσεις χωρίς να αμφισβητείται η δομή του. Ολόκληρη η δομή του έπους αλλά και κάθε μέρος του ξεχωριστά υπακούει στους κανόνες σύνθεσης του προφορικού λόγου (ONG). Ύψιστος κανόνας: το μέτρο. Η επιλογή των λέξεων και των μερών του λόγου υπαγορεύεται από τις ανάγκες του μέτρου. Η χρήση ενός επιθέτου αντί κάποιου άλλου που εμάς θα μας φαινόταν ίσως περισσότερο ταιριαστό, έχει να κάνει λιγότερο με τον ακριβή προσδιορισμό του ουσιαστικού και περισσότερο με τις ανάγκες του μέτρου. Οι απαιτήσεις του μέτρου είναι τέτοιες, που ο ραψωδός πρέπει να έχει στη διάθεσή του ένα μεγάλο αριθμό επιθέτων που στηρίζουν το ουσιαστικό και ανάλογα με τις ανάγκες του μέτρου να διαλέγει το ένα ή το άλλο. Αποδεχόμενοι τα παραπάνω, στη βάση των αντίστοιχων απόψεων των Parry και μεταγενέστερα του Ong για τη λειτουργικότητα του Έπους, μπορούμε χωρίς υπερβολή να πούμε ότι όσον αφορά την οργανωμένη μετάδοση γνώσης, εν αρχή ήν ο έμμετρος λόγος.

Θα περιορισθώ στο παράδειγμα της Οδύσσειας για τους εξής λόγους: Το έπος αυτό μεταγενέστερο της «Ιλιάδας», εμπεριέχει ως γνώση την «Ιλιάδα». Διατηρεί όλα τα χαρακτηριστικά του επικού λόγου ως προς την οργάνωσή του, εν τούτοις έχει, κατά τη γνώμη μου, αυξημένο ενδιαφέρον, γιατί φθάνει, όπως θα δούμε, μέχρι τα όρια του Μύθου ως προς το περιεχόμενό του. Τέλος η Οδύσεια περισσότερο από κάθε άλλο έπος του δυτικού πολιτισμού, έχει δεχθεί πλήθος επαναγνώσεις και ο ήρωάς της και τα ταξίδια του έχουν μέσα από το πρίσμα ενός πολιτισμού του γραπτού λόγου λάβει πολλαπλές διαστάσεις, συγχρονικά αντιπαραβαλλόμενες, πράγμα που από μόνο του αντιφάσκει με τους κανόνες οργάνωσης και μετάδοσης γνώσης σε μη-αλφαβητισμένες κοινωνίες. Μια δυσκολία στη χρησιμοποίηση τόσο της Οδύσσειας όσο και της Ιλιάδας ως παραδείγματα, είναι το γεγονός ότι η πρόσβαση σ' αυτά γίνεται βασικά από μετάφραση. Το ίδιο το φαινόμενο της μετάφρασης όμως είναι καθαρά προϊόν του γραπτού λόγου. Απ' αυτή την άποψη η δυναμική του προφορικού λόγου γίνεται σ' εμάς κατανοητή αφού πρώτα περάσει μέσα από δύο φίλτρα: Απ' αυτό της ανάγνωσης της καταγραφής και από εκείνο της μετάφρασής του.

Η Οδύσεια αποτελείται από τρία μέρη: Το ταξίδι του Τηλέμαχου στην Πύλο και Σπάρτη για να μάθει για τη τύχη του πατέρα του. Το ταξίδι αυτό, που δεν έχει χειροπιαστά αποτελέσματα, αφού κανείς από τους ερωτώμενους δεν έχει πρόσφατες πληροφορίες για τον Οδυσσέα, ουσιαστικό σκοπό και αποτέλεσμα έχει την ενηλικίωση, του Τηλέμαχου. Το δεύτερο μέρος είναι το ταξίδι

του Οδυσσέα, το οποίο μόνο ως προς το τελευταίο στάδιο το παρακολουθούμε άμεσα. Το υπόλοιπο ταξίδι το διηγείται ο Οδυσσέας στο βασιλιά των Φαιάκων. Το τρίτο μέρος αρχίζει με την αντάμωση πατέρα και υιού για να κορυφωθεί στην πάταξη των μνηστήρων, στην τιμωρία των άπιστων δούλων του παλατιού και να κλείσει με την επανεδραίωση της εξουσίας του Οδυσσέα στην Ιθάκη.

Αυτό που μορφολογικά χαρακτηρίζει το έπος, άρα και την *Οδύσεια*, είναι η πληθώρα των επιθέτων και η συχνότητα επαναλήψεων αυτών των επιθέτων. Οι επαναλήψεις χαρακτηρίζουν την *Οδύσεια* και στο επίπεδο στίχων/φράσεων και σ' αυτό ομάδων/στροφών και σ' αυτό των θεμάτων και συντελούν στο να είναι τόσο για το ραψωδό όσο και για τον ακροατή η συνέχεια της απαγγελίας/αφήγησης προβλέψιμη με τη μορφή μιας αλυσίδας γνωστών επαναλαμβανόμενων «τύπων». Η πλειοψηφία των επιθέτων αναφέρεται στον Οδυσσέα, πράγμα που εγγυάται για το αδύνατο περιθωριοποίησης του ήρωα παρά τις όποιες εναλλαγές/προσαρμογές της αφήγησης. Όσον αφορά την επανάληψη στίχων ή ομάδων στίχων, παρατηρείται η στερεότυπη επανάληψη, κατ' αρχήν τρόπων προσφώνησης, αναφορών σε συγκεκριμένες συμπεριφορές και γενεολογικές σχέσεις. Τα θέματα τα οποία επαναλαμβάνονται είναι κατά βάση οι συνελεύσεις των θεών, οι θυσίες των θνητών προς τους θεούς και οι συνελεύσεις των θνητών.

Μελετώντας την «*Οδύσεια*» παρατηρούμε ότι μόνο ένα μικρό μέρος δεν εντάσσεται σ' αυτό το σχέδιο προβλεψιμότητας μέσω ομαδοποίησης.

Η Ομηρική ποίηση αναδεικνύει σε αρετή αυτό που σήμερα, λόγω της λειτουργίας της γραφής ως εξωτερικής μνήμης, θεωρείται απορριπτόν: την τυποποίηση και την επανάληψη, τις οποίες υπαγορεύει η οικονομία της ανθρώπινης μνήμης. Πράγματι, η τυποποίηση και η επανάληψη είναι αναγκαίες μνημοτεχνικές για την οργάνωση γνώσης σε μη-αλφαβητισμένες κοινωνίες, όπου ο μόνος τόπος αποθήκευσης γνώσεων είναι το μυαλό του ανθρώπου. Μόνο με την τυποποίηση και τη συνεχή βιωματική επανάληψη σε γνώριμα επικοινωνιακά πλαίσια, με τη συνεχή επαναπλαισίωση, προστατεύεται η γνώση από τη λήθη. Διότι λόγω έλλειψης ιδιαίτερου εκπαιδευτικού θεσμού η τυποποίηση και επανάληψη μόνο τότε είναι αποτελεσματικές, όταν είναι μέρη της πραγματικής επικοινωνίας των ανθρώπων. Πραγματική επικοινωνία συντελείται μέσω της δραματοποίησης, η οποία επιτρέπει στον ακροατή να παρεμβαίνει στο έπος μαθαίνοντας (συμμετοχή/μίμηση/επανάληψη/αποστήθιση) και διδάσκοντας (αναπροσαρμογή/μετάπλαση). Απ' αυτή την άποψη ο μεγάλος συνολικά αριθμός των στίχων της «*Οδύσειας*», δεν παρουσιάζει πρόβλημα αποστήθισης για τους συμμετέχοντες: Ο ρυθμός λειτουργεί σαν πλαίσιο και η ομαδοποίηση/επανάληψη σαν στήριγμα της όποιας πληροφορίας. Αν «σπάσει» ο ρυθμός, το έπος καταρρέει.

Σε μια μη-αλφαβητισμένη κοινωνία δεν έχει νόημα η μη-τυποποιημένη

διατύπωση ιδεών. Η δύναμη του έπους, η αποτελεσματικότητά του ως φορέα γνώσης, δεν στηρίζεται στην ποικιλία και πρωτοτυπία των αφηγήσεων, αλλά στην ικανότητά του να δημιουργεί μια ιδιαίτερη σχέση με το κοινό του, αυτή της συμμετοχής.

Με βάση τα παραπάνω ο «τύπος» στην Ομηρική Ποίηση ορίστηκε από τον Parry σαν «μια ομάδα λέξεων, που κάτω από όμοιες μετρικές ανάγκες εξυπηρετούν τη διατύπωση μιας προϋπάρχουσας δοσμένης ιδέας».

Για να αποκρυσταλλωθεί ένας ομηρικός «τύπος» είναι αναγκαία μια επίπονη, μακρόχρονη συνθετική διαδικασία. Η αντίστροφη, αναλυτική διαδικασία δεν είναι χαρακτηριστική του προφορικού λόγου και δεν συναντάται στο έπος. Η ανάλυση του «τύπου» στα μέρη που τον αποτελούν όχι μόνο δεν εξυπηρετεί τη δομή, αλλά θα ήταν και επικίνδυνη για τη συνοχή του (Ong).

Η συμμετοχή του ακροατή του έπους, στην οποία αναφέρθηκα παραπάνω, πραγματοποιείται όχι μόνο με τη δραματοποίηση αλλά και με την ικανότητα του έπους να επεξεργάζεται τις παραδόσεις των προγόνων πάντα μέσα από το πρίσμα του εκάστοτε παρόντος και να ενοποιεί τον έξω, μακρινό κόσμο με τον άμεσο γνωστό. Αυτό είναι δυνατό επειδή ο Μύθος ως βασικό πολιτισμικό πλαίσιο δεν επηρεάζεται από την ύπαρξη αντιφάσεων, αφού μπορεί όλες, ως μέρος ενός όλου, να τις ενσωματώσει, όσο διάστημα αυτές λειτουργούν ως παραδείγματα συμπεριφορών.

Ο Οδυσσεάς στο ταξίδι του δεν έρχεται μόνο αντιμέτωπος με τα στοιχεία της φύσης, με την οργή των θεών (προπάντων του Ποσειδώνα) ή με τη συμπαράστασή τους (της Αθηνάς), με τους σφετεριστές της εξουσίας (τους μνηστήρες), αλλά έρχεται σ' επαφή και με το παρελθόν της οικογένειάς του και της φυλής του που το βιώνει ως παρόν, όντας ο ίδιος μέρος του μύθου. (Π.χ. η κατάβαση στον Άδη, συνομιλία εκεί με τον Αγαμέμνονα, τη μητέρα του, τον Αχιλλέα). Σ' αυτό το σημείο, στη ραψωδία «Λ», συνυπάρχουν πολλές αντιφάσεις που δείχνουν το ευρύ φάσμα αντιφάσεων που μπορεί να ενσωματώσει ο Μύθος και τα ρευστά όρια, μάλιστα τη συνοχή μεταξύ της ζωής και του θανάτου, τη συνύπαρξη παρόντος και παρελθόντος, την προαγγελία μέσα από το παρελθόν (το νεκρό Τειρεσία) του μέλλοντος: 'Όντας ζωντανός, ο Οδυσσεάς κατεβαίνει στον Άδη για να συμβουλευθεί τον Τειρεσία, ο οποίος από τη μεριά του νεκρός διατηρεί τη σκέψη του ζωντανού, συναντιέται επίσης με τον Αγαμέμνονα, τον οποίο είχε αφήσει ζωντανό κι εκείνος νεκρός τώρα του διηγείται την δολοφονία του, συναντιέται με τον Αχιλλέα. Έχουμε έτσι τη σύνδεση με τον Τρωϊκό πόλεμο, μέσω των γεγονότων που ο Οδυσσεάς μπορεί να μη βίωσε ο ίδιος, πληροφορείται όμως τώρα. Τέλος η συνομιλία του Οδυσσεά με τη μητέρα του και η αδυναμία του να την αγκαλιάσει, μας δίνει την άπιαστη εικόνα των νεκρών σ' ένα κατά τα άλλα συγκεκριμένο «κάτω κόσμο». Συγκεκριμένος είναι ο «κάτω κόσμος» και ως χώρος προσβάσιμος, γεωγραφικά προσδιορισμένος. Ως προέκταση του «πάνω κόσμου». Μορφολογικά είναι χαρακτηριστικό, ότι αυτό

το κομμάτι, όπως άλλωστε και τα περισσότερα, δεν γίνονται σε απευθείας αφήγηση από το ραψωδό, αλλά εμφανίζεται ο Οδυσσεάς ο ίδιος δίκην ραψωδού να τα διηγείται στην αυλή του Αλκίνοου, βασιλιά των Φαιάκων. Η διήγηση στα βασικά της μέρη θα επαναληφθεί αργότερα από τον Οδυσσεά προς την Πηνελόπη.

Ο Οδυσσεάς έρχεται αντιμέτωπος με τη βία, ασκεί βία. Η βία είναι αναπόσπαστο συστατικό της ζωντανής επικοινωνίας, η συνεχής αντιπαράθεση αυτών που επικοινωνούν κρατά συμπάθεια ή ανταγωνισμό ζωντανά. Τόσο ο Κύκλωπας που καταβροχθίζει τους συντρόφους του, όσο και η τύφλωσή του από τον Οδυσσεά, περιγράφονται με κάθε λεπτομέρεια. Έτσι για να αποδοθεί το μέγεθος της τιμωρίας που επιβάλλει ο Οδυσσεάς σε μνηστήρες και άπιστους δούλους και δούλες, η ομαδική εκτέλεσή τους περιγράφεται με κάθε λεπτομέρεια με μεταφορές και παρομοιώσεις από σκηνές του κυνηγιού και του ψαρέματος (ραψ. Χ). Για κάθε πράξη όμως υπάρχει μια προϋπόθεση και μια συνέπεια. Και τις δύο τις ορίζουν οι θεοί. Οι ίδιοι αυτοί θεοί που με μορφή φίλου του Τηλέμαχου, είτε είτε μικρού αγοριού (η Αθηνά) αναμιγνύονται στην καθημερινότητα των ανθρώπων. Τα έπη αναδεικνύουν ήρωες/υποδείγματα συμπεριφορών στα πλαίσια αναμέτρησης ανάμεσα στο καλό και στο κακό.

Απ' αυτή τη σκοπιά η βία του Οδυσσεά είναι σαφώς δικαιωμένη σε σχέση με τη βία των εχθρών του (Finley).

Ο προφορικός λόγος χρειάζεται ήρωες που να είναι γνωστοί σε όλους και μνημειώδεις πράξεις που να αποτυπώνονται εύκολα στη μνήμη. Υποτονικές φιγούρες είναι άχρηστες για τη λειτουργία της μνημοτεχνικής του προφορικού λόγου. Στο έπος δεν υπάρχει η έννοια της υπερβολής.

Ο Οδυσσεάς, πρότυπο ήρωα, διατρέχει όχι μόνο τα όρια του γνωστού φυσικού κόσμου, αλλά και αυτά του υπερφυσικού. Οι δε σύντροφοί του, μεταμορφωμένοι για ένα διάστημα σε χοίρους από την Κίρκη, είναι καταδικασμένοι να βιώσουν τη σχιζοφρένεια, αφού η θεά, τους άλλαξε μεν την όψη και τη ψυχή, τους άφησε όμως το ανθρώπινο μυαλό για να συνειδητοποιούν την κατάντια τους. Και σ' αυτό το σημείο έχουμε μορφολογικά την αφηρημένη έννοια της σχιζοφρένειας μέσα από τη συγκεκριμένη περιγραφή των συντρόφων του Οδυσσεά ως χοίρων (ραψωδία Κ).

Η πιο ηρωική στιγμή του Οδυσσεά («ηρωική» με τα δικά μας δεδομένα, του υποκειμένου που τολμά), αλλά και τα όρια του Μύθου είναι ίσως η ακοή του τραγουδιού των σειρήνων: «Δεμένος» στο γνωστό κόσμο, εκτίθεται στο άγνωστο. Το τραγούδι των σειρήνων αντιπροσωπεύει για τον Ομηρικό κόσμο κάποιο Μύθο άγνωστο, χωρίς την εγγύηση της έκβασης, και γι' αυτό εχθρικό. Ο ήρωας που θα αφηνόταν σ' αυτόν, θα ήταν ένας αλλιώτικος ήρωας, ένας ήρωας του πολιτισμού του γραπτού λόγου και όχι ο επικός Οδυσσεάς.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Όμηρος: Οδύσσεια, μετ. Καζαντζάκη, Ν., Κακριδή, Ι., Αθήνα 1986.
Finley, MP.: The World of Odysseus, London, 1988 (Reprint).
Goody, J. & Watt, I.: Consequences of Literacy, in: Goody, J. (ed.): Literacy in Traditional Societies, Cambridge, Cambridge University Press, 1968.
Ong, W. J.: Oraltät und Literalität, Opladen, 1987 (Orig.: Orality and Literacy, London 1982).
Parry, M.: The Making of Homeric Verse, Oxford, 1971 (Ed. by Parry, A., Orig. 1928).

Αλκ. Χιδίρογλου-Ζαχαριάδη

ΔΙΑΦΗΜΙΣΗ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ΤΟΥ ΛΟΓΟΥ

0. Εισαγωγή

Από το χάσμα που συχνά παρατηρείται μεταξύ της «διαφημιστικής υπόσχεσης» και της πραγματικότητας, ανακύπτει το εξής ερώτημα: «Ποιοι χαρακτηριστικοί μηχανισμοί παίζουν ένα ρόλο τόσο θετικό κατά τη διαφημιστική διαδικασία;». Η απάντηση που δίνει το άρθρο αυτό στο ερώτημα θα μπορούσε να θεωρηθεί σαν ένα κλειδί του προβλήματος και όχι σαν μια ολοκληρωμένη λύση. Συγκεκριμένα, η παρούσα μελέτη ερευνά ορισμένες ιδιαιτερότητες του γλωσσικού μηχανισμού και διαφημιστικού μηνύματος και πιο συγκεκριμένα ορισμένες γλωσσικές «στρατηγικές έλξης»¹ στην κατανάλωση, χαρακτηριστικές του είδους αυτού του λόγου, μέσα από μια ανάλυση διαφημιστικών σλόγκαν² (δ.σ.). Διότι παρόλο που κάθε κειμενογράφος προσπαθεί να χρησιμοποιήσει ιδιαίτερες τακτικές στο μήνυμά του, διαπιστώθηκε ένας σημαντικός αριθμός κοινών στρατηγικών, που στόχο έχουν να προκαλέσουν ένα reflex αγοράς. Πρόκειται για μια ανάλυση του είδους αυτού του λόγου σε επίπεδο σημειογλωσσικό. Έτσι, στο πρώτο μέρος του άρθρου, θα επιχειρηθεί μια σύντομη παρουσίαση μεθόδων οργάνωσης του λόγου —κατά τα πρότυπα του P. Charaudeau (1983)— που στην περίπτωση του διαφημιστικού λόγου στοχεύουν στη δημιουργία επιθυμίας για την απόκτηση νέων αγαθών και στη συνέχεια μια ανάλυση δ.σ. σύμφωνα με τις μεθόδους αυτές. Τα συμπεράσματα στα οποία καταλήξαμε είναι το αποτέλεσμα της ανάλυσης ενός σημαντικού αριθμού δ.σ. που έχουν συναντηθεί σε περιοδικό τύπο στο διάστημα μεταξύ Σεπτεμβρίου 87 και Ιουλίου 88 και καλύπτουν κυρίως τα εξής θέματα: αισθητική, μόδα, διατροφή, σπουδές κ.ά.

0.1. Προηγούμενες μελέτες

Το διαφημιστικό κείμενο έχει συχνά ερευνηθεί και μελετηθεί στο επίπεδο σημασιολογίας, φωνολογίας, γραμματικο-συντακτικής δομής και λεξιλογίου.

Ως γνωστό, στο είδος αυτό του λόγου χρησιμοποιείται η εικόνα, ο ήχος και η λέξη που συνήθως συνδέονται ως εξής:

- λέξεις, εικόνες και μουσική: τηλεοπτική διαφήμιση
- λέξεις και εικόνες: διαφήμιση σε ημερήσιο και περιοδικό τύπο, αφίσσες, διαφημιστικά έντυπα κ.τ.λ.

- λέξεις και μουσική: ραδιοφωνική διαφήμιση.³

Οι μέχρι τώρα μελέτες που αναφέρονται στη διαφήμιση, διακρίνονται κυρίως σε:

- μελέτες με επίκεντρο την εικόνα.⁴
- μελέτες που έχουν σαν αντικείμενο το γλωσσικό μήνυμα⁵ και
- μελέτες που αναλύουν τις σχέσεις εικονικού και γλωσσικού μηνύματος.⁶

0.2. Παράγοντες της διαφημιστικής σύλληψης

Προτού προχωρήσουμε στη μελέτη, θα πρέπει να λάβουμε υπόψη ότι σε οποιοδήποτε διαφημιστικό μήνυμα τόσο το σλόγκαν όσο και η εικόνα και το κείμενο δεν κατασκευάζονται τυχαία: η διαφημιστική σύλληψη καθορίζεται από παράγοντες που λαμβάνει κάθε φορά υπόψη ο δημιουργός της και που ως επί το πλείστον είναι:

- ο ανταγωνισμός. Η έλλειψή του θα υπονόμει το ίδιο το διαφημιστικό γεγονός. Αντίθετα, η ύπαρξή του ωθεί τον κειμενογράφο να αξιοποιήσει το προϊόν τόσο, ώστε χάρη στη συγκεκριμένη εμπορική επωνυμία να το παρουσιάσει «μοναδικό» μεταξύ των ανταγωνιστικών προϊόντων.

- η δεοντολογία που αποκλείει κάθε σαφή σύγκριση με ανταγωνιστικό προϊόν μιας άλλης εταιρίας. Ο κειμενογράφος αξιοποιεί το προϊόν του σε αντίθεση με κάποιο άλλο χωρίς καμία αναφορά.⁷

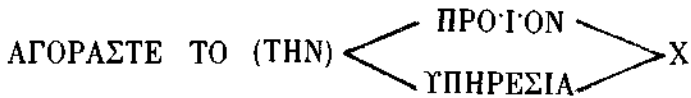
- η ύπαρξη κοινωνικών τάσεων που καθορίζουν τις εξής κατηγορίες καταναλωτών:

— τάση για διαφύλαξη του κεκτημένου που καθιστά τον καταναλωτή αντιδραστικό σε οποιαδήποτε καινοτομία. Συχνά το αγοραστικό κοινό είναι συντηρητικό και δεν τείνει ανεπιφύλακτα προς τα νέα προϊόντα, η πρωτότυπια δεν του είναι αρκετή ούτε καν η ποιότητα,

— τάση για ανανέωση, αλλαγή που δημιουργεί την επιθυμία απόκτησης νέων αγαθών και

— σε μια τρίτη κατηγορία κατατάσσεται ένας σημαντικός αριθμός καταναλωτών που συχνά διακατέχεται από μια πίεση μεταξύ επιθυμιών (ομορφιά, κουλτούρα, ασφάλεια κ.ά.) και φραγμών (κόστος προϊόντος, συνέπειες κ.ά.). Εδώ ο ρόλος της διαφήμισης είναι να προκαλεί μια ανισορροπία μεταξύ των μεν και των δε προς όφελος των κινήτρων: αυτονόητη είναι η αναγκαιότητα από την πλευρά του πομπού να ασκεί κάποια επιρροή, όσο μικρή κι αν είναι στο κοινό-αποδέκτη. Πρόκειται για την κυρίαρχη λειτουργία της γλώσσας στο συ-

γκεκριμένο είδος λόγου, τη «διαπροσωπική λειτουργία» (fonction connative) (R. Jakobson, 1978)⁸, να τραβήξει την προσοχή, να προκαλέσει ερεθίσματα, να δημιουργήσει την επιθυμία, να προκαλέσει την αγορά. Ο σκοπός της διαφήμισης δεν εκπληρώνεται παρά μόνο όταν πραγματοποιείται η αγορά. Έτσι, το μήνυμα διοχετεύεται με τέτοιο τρόπο ώστε να πείσει ή να έλξει, να επηρεάσει, να επιβάλλει ιδέες και σε γενικές γραμμές να ενθαρρύνει μια συγκεκριμένη κοινωνική συμπεριφορά: την απόκτηση αγαθού. Η κυρίαρχη σημασία της είναι:

I. Μέθοδοι οργάνωσης του λόγου

Η παρούσα μελέτη βασίζεται στην άποψη ότι η γλωσσική πράξη είναι το αποτέλεσμα μιας σκηνοθεσίας λόγου που κατασκευάζεται από δράστες και με τη βοήθεια σημασιολογικής γλωσσικής ύλης η οποία αποτελείται από διάφορες μεθόδους οργάνωσης όπως:

- η μέθοδος Εκφοράς του λόγου που οργανώνει τις θέσεις και τα status των πρωταγωνιστών (ΕΓΩ και ΕΣΥ): Σύστημα Εκφοράς (Appareil Enonciatif).

- η Επιχειρηματική μέθοδος που οργανώνει και περιγράφει τον κόσμο (ΑΥΤΟ) ως προς τις νοητικές γνωστικές διεργασίες: Σύστημα επιχειρηματικό (Appareil Argumentatif).

- η Αφηγηματική μέθοδος που οργανώνει και περιγράφει τον κόσμο (ΑΥΤΟ) ως προς τις ανθρώπινες πράξεις και χαρακτηρισμούς: Αφηγηματικό Σύστημα (Appareil Narratif).

- η Ρητορική μέθοδος που οργανώνει και περιγράφει την ίδια τη γλώσσα ως προς τις διεργασίες συσχετισμού μορφής και σημασίας: Ρητορικό Σύστημα (Appareil Rhétorique).

Παίρνοντας υπόψη τις παραπάνω μεθόδους, η ανάλυση των διαφορετικών σλόγκαν που ακολουθεί επιχειρείται τόσο στο επίπεδο Επιχειρηματικού Συστήματος όσο και στο επίπεδο Αφηγηματικού Συστήματος. Παράλληλα, λαμβάνεται υπόψη το Σύστημα Εκφοράς λόγου. Η ανάλυση των σλόγκαν στο επίπεδο του Ρητορικού Συστήματος —όπως αυτό ορίζεται από τον R. Charaudeau⁹— που απαιτεί διεξοδική επεξεργασία στοιχείων, θα μπορούσε να αποτελέσει αντικείμενο μιας ξεχωριστής μελέτης.

II. Διαφημιστικά σλόγκαν: ανάλυση

A. Επιχειρηματολογία και στρατηγικές λόγου

Είναι αναμφίβολο ότι υπάρχει μια επιχειρηματική λειτουργία στη γλώσσα, που στόχο έχει να πείθει, να δρα δηλ. πάνω σε έναν παρτεναίρ για να τον

κινητοποιήσει σε σχέση με ιδέες, προθέσεις και γενικότερα να κατευθύνει τον συνομιλητή στο να καταλήγει σ' αυτό ή σ' εκείνο το συμπέρασμα.¹⁰ Κατά τον D. Maingueneau, η επιχειρηματολογία ορίζεται ως «μια πολύπλοκη πράξη σκοπιμότητας: η σκοπιμότητα αυτή συμπίπτει με τη συναίνεση του ακροατήριου». (Maingueneau, 1976). Οπωσδήποτε, κάθε «σχέδιο πειθούς» προϋποθέτει μια προσεργασία. Ο αυτοσχεδιασμός δεν ισχύει ως μέθοδος: η επιχειρηματολογία κατασκευάζεται, οργανώνεται, επαληθεύεται σύμφωνα με κανόνες κοινούς σε κάθε είδος λόγου.

Όσον αφορά το είδος του λόγου που εξετάζουμε, την «πειστική διαφήμιση»¹¹ είναι γενικά παραδεκτό ότι ο στόχος επιρροής είναι τόσο στενά δεμένος με τη διαφημιστική διαδικασία ώστε μπορούμε να πούμε ότι είναι το κύριο μέλημα του είδους αυτού. Αναφερόμενος στην προώθηση ενός προϊόντος, ο διαφημιστικός στόχος σπάνια απομακρύνεται από την αποστολή του: να πείσει το δέκτη του μηνύματος χρησιμοποιώντας όλες τις τεχνικές συγγραφής.

Στη συνέχεια λοιπόν του άρθρου θα επιχειρηθεί μια παρουσίαση ορισμένων τύπων επιχειρηματικών διαδικασιών που χαρακτηρίζουν το δ.σ. αφού πρώτα αναφερθούν τα μέρη που περιλαμβάνει, ως επί το πλείστον, η Οργάνωση του Επιχειρηματικού Συστήματος, δηλαδή:

- την Πρόθεση, που δηλώνει σε τι ακριβώς αναφέρεται η επιχειρηματολογία: «Πρόκειται να επιχειρηματολογήσουμε για το συγκεκριμένο Προϊόν». Έτσι, παρουσιάζεται το Προϊόν (Π) της συγκεκριμένης φίρμας (Φ) που σε συνδυασμό με τους αναφερόμενους χαρακτηρισμούς (χ) έχει κάποια Αποτελέσματα (Α): $\Pi(\Phi) \times \chi \rightarrow A$.

- την Πρόταση, το πλαίσιο δηλ. του συλλογισμού που συνήθως είναι επαγωγικός: Εάν θέλετε Α τότε $\Pi(\Phi)$ εφόσον θεωρείται ότι $\Pi(\Phi) \rightarrow A$.

- την «πράξη της πειθούς» που δηλώνει την εγκυρότητα της Πρότασης και που συνίσταται σε γενικές γραμμές στο να δίνονται εκ των προτέρων απαντήσεις σε πιθανές αντιρρήσεις. Οι απαντήσεις αυτές μπορούν να είναι οι εξής:

- α. «Δεν είναι δυνατόν να μη θέλετε το Α» απαντώντας εκ των προτέρων στην πιθανή αντίρρηση «το Α δεν μ' ενδιαφέρει» (στην περίπτωση που ο δέκτης του μηνύματος δε θα είχε συνειδητοποιήσει την έλλειψη).

- β. «Μόνο το $\Pi(\Phi)$ θα σας επιτρέψει να έχετε αυτό το Α», ώστε — ακόμη κι αν η πρώτη αντίρρηση δεν είχε προκληθεί — να πειστεί ο δέκτης ότι δεν υπάρχει άλλος τρόπος για να έχει το Α παρά χρησιμοποιώντας το $\Pi(\Phi)$.

Οι παραπάνω απαντήσεις κατασκευάζονται βάσει των υποθέσεων αυτού που επιχειρηματολογεί σύμφωνα με την εικόνα που σχηματίζει για τον δέκτη του μηνύματος, παίρνοντας βέβαια υπόψη το γεγονός ότι η εικόνα είναι σύνολο πολιτισμικών δεδομένων με σταθερά και μεταβλητά στοιχεία. Διότι, από τη στιγμή που η επιχειρηματολογία στοχεύει στη συναίνεση του συνομιλητή ή του αναγνώστη, στην περίπτωση του γραπτού ή του προφορικού μονόλογου, ο πομπός του μηνύματος δεν μπορεί να προβλέψει ακριβώς τις αντιδράσεις του

δέκτη. Έτσι, ο πρώτος είναι υποχρεωμένος να κάνει υποθέσεις πάνω στις αντιδράσεις του δεύτερου, σύμφωνα με την εικόνα που έχει σχηματίσει γι' αυτόν, (H. Portine, 1983).

Για παράδειγμα το δ.σ. «CIS. Μια τεράστια πείρα στα κομπιούτερς» θα μπορούσε να περιγραφεί ως εξής:

- Πρόθεση Η CIS προσφέρει «εξαιρετικές ικανότητες στα κομπιούτερς»
- Πρόταση Εάν θέλετε να αποκτήσετε εξαιρετικές ικανότητες στα κομπιούτερς απευθυνθείτε στη σχολή CIS
- Πειθώ
 - α. Δεν είναι δυνατόν να μη θέλετε να αποκτήσετε εξαιρετικές ικανότητες στα κομπιούτερς
 - β. Μόνο η CIS θα σας επιτρέψει να αποκτήσετε εξαιρετικές ικανότητες στα κομπιούτερς.

Από την ανάλυση του corpus στον ελληνικό περιοδικό τύπο, διακρίθηκαν οι παρακάτω τύποι επιχειρηματικών διαδικασιών που χαρακτηρίζουν το δ.σ.:

1. Μοναδικοποίηση

Η διαδικασία αυτή συνίσταται στο να απαντά το δ.σ. εκ των προτέρων στην δεύτερη πιθανή αντίρρηση. Με τα κατάλληλα μέσα οδηγείται ο δέκτης του μηνύματος στην διάκριση του συγκεκριμένου Π(Φ) από όλα τα άλλα ανταγωνιστικά προϊόντα.

Η μοναδικοποίηση μπορεί να εκφράζεται:

α. άμεσα, μέσα από χαρακτηρισμούς. Από την παρατήρηση του corpus διαπιστώθηκε ότι η γλώσσα της διαφήμισης προτιμά κυρίως την οδό του χαρακτηρισμού που αποτελεί για τον χώρο αυτό τον «πρωταρχικό άξονα επικοινωνίας» (F. François, 1980). Πρόκειται θα μπορούσαμε, να πούμε για μια «επιχείρηση χαρακτηρισμών διαφόρων προϊόντων». Και συγκεκριμένα:

- με τον χαρακτηρισμό του «μοναδικού»: -...είναι η μόνη (σχολή) που μπορεί να ..., -...το μόνο ειδικό σαμπουάν για ..., -η μόνη (κρέμα για μωρά) που λέγεται ..., -...η μόνη ασφάλιση, -μια και μοναδική, -...ένα είναι το ..., κ.ά.
- με τον χαρακτηρισμό του «καλύτερου»: -...το καλύτερο στον κόσμο, -...καθένα καλύτερο, -...το καλύτερο κομμάτι της ζωής σας,
- με τον χαρακτηρισμό του «καινούριου»: -...νέα, λεπτό, ..., -...επολαύστε το νέο ..., η νέα έκφραση ... κ.ά.
- με τον χαρακτηρισμό του «πρώτου»: -...ο πρώτος αφρός ..., -...το πρώτο ..., -SEB η πρώτη ..., κ.ά.
- με τον χαρακτηρισμό του «άλλου»¹²: -...ένας άλλος καφές, -...η άλλη αντίληψη ..., κ.ά.

(Βλ. Πίνακα 1α).

β. έμμεσα, μέσα από «συνομιλιακές αρχές» (maxims). Στο παράδειγμα «Κανένας δεν μπορεί να συγκριθεί με τα ΣΙΚ στο γρήγορο αδυνάτισμα», η χρήση της αντωνυμίας «κανένας» —λέξη με σημασία αρνητική που εκφράζει

την «ανυπαρξία»— (A. Mirambel, Η άρνηση, 1978) σε συνδυασμό με την αρνητική πρόταση που εισάγεται με «δεν» (κανένας δεν μπορεί να συγκριθεί ... κανένας δεν μπορεί να σας προσφέρει ...) οδηγεί τον δέκτη του μηνύματος στο συλλογισμό της σύγκρισης: «είναι ανώτερο από τα άλλα».

Στο παράδειγμα: «D. PIAVE. Αξίζουν πολύ, κοστίζουν λίγο (γυαλιά ηλίου) η σημασιολογική αξία του κόμμα (,) σε παραθετική φράση είναι αντιθετική (A. Mirambel, Σχέσεις των προτάσεων, 1978). Ο συντάκτης στη θέση της πιθανής χρήσης του αντιθετικού συνδέσμου «αλλά» παραθέτει τις προτάσεις του υπονοώντας ότι «μόνο η D. PIAVE συνδυάζει αυτές τις δυο ιδιότητες: υψηλή ποιότητα με χαμηλή τιμή».

Στο παράδειγμα: «Οι περιζήτητοι σπουδάζουν στην PAN-SIK», η έννοια του συνόλου που εκφράζει το άρθρο «οι» οδηγεί στο συλλογισμό «η PAN-SIK ασκεί όλους τους περιζήτητους στην αγορά εργασίας και τους μόνους που χαρακτηρίζονται ως περιζήτητοι «άρα» μόνο η PAN-SIK ασκεί περιζήτητους».

(Βλ. Πίνακα 1β).

2. Προϋπόθεση

Η έννοια της προϋπόθεσης ξεκίνησε από τον G. Frege (1971) και διακρίνεται κυρίως σε «λεξιλογική προϋπόθεση» και σε «υπαρξιακή προϋπόθεση» (F. Kiefer, 1974). Το δ.σ. χαρακτηρίζεται ως επί το πλείστον για τη χρήση της λεξιλογικής προϋπόθεσης που προέρχεται από την ίδια τη σημασία της λέξης. Στο παράδειγμα: «BLANCO της PELICAN. Καλύπτει τα λάθη σας», η χρήση του «σας» προϋποθέτει «κάνετε λάθη», προϋποθέτει δηλ. μια ιδιότητα του καταναλωτή που ο ίδιος δεν μπορεί να αρνηθεί. Έτσι, στην κατηγορία αυτή κατατάσσεται κάθε δ.σ. που απαντά εκ των προτέρων στην πρώτη πιθανή αντίρρηση: «το Α δεν μ' ενδιαφέρει». Ο συντάκτης προσπαθεί να διαμορφώσει, μέσα από χαρακτηρισμούς που αποδεικνύει στον δέκτη, μια εικόνα τέτοια που ο τελευταίος να μην μπορεί να απορρίψει. (Βλ. Πίνακα 2).

Η μελέτη των παραπάνω τύπων απαντά κατά ένα μέρος στο αρχικό ερώτημα του άρθρου. Δε θα πρέπει όμως να αγνοηθεί και η συμβολή της Οργάνωσης εκφοράς λόγου στην επίτευξη του διαφημιστικού στόχου. Κρίθηκε έτσι σκόπιμο να μελετηθούν παράλληλα και οι ρόλοι που διαδραματίζουν οι πρωταγωνιστές στο συγκεκριμένο είδος λόγου.

B. Οργάνωση Εκφοράς και στρατηγικές λόγου

Είναι γνωστό ότι σε κάθε περίπτωση επικοινωνίας υπάρχει πάντοτε ένας πομπός και ένας δέκτης μηνύματος. Ενώ σε άλλες επικοινωνιακές περιστάσεις οι δυο αυτοί ρόλοι είναι εναλλάξιμοι και ο πομπός του μηνύματος κάποια στιγμή γίνεται δέκτης και το αντίθετο, (R. Jakobson, 1978), στη διαφήμιση —όπως και σε άλλα είδη λόγου— ο ρόλος των πρωταγωνιστών διαφέρει. Εάν η επικοινωνία πραγματοποιείται προς μια κατεύθυνση, ο ομιλητής παράγει λόγο

χωρίς να υπάρχει αντίλογος. Ο αντίλογος στη συγκεκριμένη περίπτωση, εκφράζεται με μια πράξη (αγορά προϊόντος) που ο δέκτης πραγματοποιεί ή αρνείται να πραγματοποιήσει. Πιο συγκεκριμένα, στο είδος του λόγου που μελετάται, οι πρωταγωνιστές μπορούν να περιγραφούν ως εξής:

Ο πομπός (expéditeur) που δεν αποκαλύπτεται ποτέ ως διαφημιστής αλλά παίζει το ρόλο του παρουσιαστή προϊόντος και που θα μπορούσε να ονομαστεί Αγγελιοδότης.

Ο δέκτης (destinataire) που δεν αποκαλύπτεται ποτέ ως καταναλωτής αλλά ως άτομο που ενδεχομένως θα ενδιαφερόταν για το διαφημιζόμενο προϊόν και που θα μπορούσε να ονομαστεί Ενδεχόμενος Χρήστης του Προϊόντος.

Ο τρίτος, το Προϊόν, που δεν παρουσιάζεται συχνά με την πραγματική του ονομασία. Π.χ. στα σλόγκαν «ZENITH. Η ελβετική άποψη της τελειότητας», «PACLIERI. Ολοκληρωμένη απόλαυση» κ.ά. τα προϊόντα «ρολόι», «άρωμα», δεν αναφέρονται αντίστοιχα.

Μέσα από την ανάλυση του corpus, διακρίθηκαν οι εξής περιπτώσεις:

α. Ενώ ο Αγγελιοδότης είναι παρών, ο δέκτης δεν εμπλέκεται εμφανώς. Ο Αγγελιοδότης εμφανίζεται σαν ένας παρουσιαστής θεάματος, και πιο συγκεκριμένα του Προϊόντος, εκφράζοντας κάποια θετική εκτίμηση.

Π.χ. Αυτός είναι ένας άλλος καφές, διάσημος. FILCAFE. (ΕΝΑ, 12/11/87).

MINION. Το μεγαλύτερο μεγάλο κατάστημα. (ΠΑΝ., 20/10/87).

Εδώ ο δέκτης δεν εμπλέκεται εμφανώς παρά παίρνει τη θέση ενός θεατή-μάρτυρα, που καλείται να συμμεριστεί την ευφορία του Αγγελιοδότη. Αποτέλεσμα της συμπεριφοράς αυτής είναι η παρότρυνση του ατόμου που ερμηνεύει το μήνυμα στο να ταυτιστεί με την εικόνα ενός τρίτου που αυτή τη φορά είναι κατασκευασμένη πάνω στο μοντέλο της εικόνας ευφορίας του Αγγελιοδότη (Βλ. Πίνακα 3α).

Στην κατηγορία αυτή των σλόγκαν διαπιστώνεται κάποια υπεροχή ονοματικών φράσεων που χαρακτηρίζουν — με τη χρήση επιθέτων και ουσιαστικών — θετικά το προϊόν. Ο χαρακτηρισμός αυτός στηρίζεται στην προσπάθεια διάκρισης ενός προϊόντος από τα ανταγωνιστικά προϊόντα από τα οποία δε διαφέρει αισθητά. Έτσι, επιβάλλεται η χρήση ενός τεχνητού σημαινόμενου, βασισμένο σε αξίες και κίνητρα που θεωρούνται ευνοϊκά για την αγορά.

β. Τόσο ο Αγγελιοδότης όσο και ο δέκτης είναι παρόντες σε ένα σημαντικό αριθμό δ.σ. Ο Αγγελιοδότης παρουσιάζεται ως σύμβουλος, ενώ η γλωσσική εμπλοκή του δέκτη είναι αναμφισβήτητη τόσο από τη συχνή χρήση του 2ου πληθ. προστακτικής¹³ («συνθέστε», «απολαύστε» κ.ά.) όσο και από τη χρήση του κτητικού «σας» («...ζωή σας», «...δικό σας» κ.ά.).

Π.χ. «Πάρτε καθαρό αέρα στο σπίτι και στο γραφείο PHILIPS».

(Βλ. ακόμη και Πίνακα 3β).

Γ. Αφήγηση και στρατηγικές λόγου

Η αφήγηση δεν χαρακτηρίζει μόνο την ιστορία και το μυθιστόρημα, όπως συνήθως πιστεύεται, αλλά και άλλα είδη λόγου μη λογοτεχνικά. (D. Maingueneau, 1976). Σε ένα οποιοδήποτε κείμενο επιχειρηματολογίας είναι συχνή η χρήση της αφήγησης ως επιχειρήματος: διαφορετικά θα λέγαμε ότι τα ίδια τα αποσπάσματα του κειμένου λειτουργούν συγχρόνως σε δύο πλάνα: επιχειρηματικό και αφηγηματικό όπου το ένα υπόκειται στο άλλο. Το διαφημιστικό κείμενο χαρακτηρίζεται εκτός από την επιχειρηματική και για την αφηγηματική του οργάνωση που ορίζεται ως εξής: α) κατάσταση 'Ελλειψης, β) συνειδητοποίηση του δέκτη για τη συγκεκριμένη 'Ελλειψη και προτροπή για 'Ερευνα, γ) 'Ερευνα για την προσπάθεια κάλυψης της 'Ελλειψης που καταλήγει σε ένα Αποτέλεσμα. 'Έτσι, ο δέκτης οδηγείται από μια κατάσταση μειονεκτική που μπορεί να ονομαστεί «έλλειψη», «ανεπάρκεια», «ανικανότητα» στην αντίθετη ακριβώς κατάσταση.

Για παράδειγμα, στο δ.σ. «ΟΙ ΠΕΡΙΖΗΤΗΤΟΙ ΣΠΟΥΔΑΖΟΥΝ ΣΤΗΝ PAN-SIK», «ΟΙ ΠΕΡΙΖΗΤΗΤΟΙ» θα εκπροσωπούσε το Αντικείμενο 'Ερευνας για αυτόν που δε θα είχε αυτή την ικανότητα (έλλειψη). Και καθότι ο δέκτης θεωρείται Ενδεχόμενος Χρήστης Προϊόντος, το δ.σ. σκηνοθετείται έτσι ώστε αυτός να παίζει το ρόλο του προσώπου που παρουσιάζει κάποια 'Ελλειψη [A(-)]. Η συνειδητοποίηση της 'Ελλειψής του τον ωθεί να γίνει Δράστης μιας 'Ερευνας, Αντικείμενο της οποίας είναι το ίδιο το Προϊόν [A(+)]. Το προϊόν [Π(Φ)] παίζει έτσι το ρόλο του «εργαλείου» (βοηθήματος) εφόσον εθωρήθηκε ότι Π(Φ) X χ → A.

Περίληπτικά, θα μπορούσαμε να περιγράψουμε την οργάνωση αυτή ως εξής:

- Έχετε μια 'Ελλειψη ['Ελλειψη = A (-)]
- Θέλετε να καλύψετε αυτή την 'Ελλειψη ['Ερευνα]
- το A εκπροσωπεί την 'Ελλειψη που έχει καλυφθεί [Αντικ. 'Ερευνας]
- Π(Φ) X χ αποτελεί τον συντελεστή κάλυψης της 'Ελλειψής [Εργαλείο 'Ερευνας].

Από την ανάλυση του corpus, διακρίθηκαν οι παρακάτω αφηγηματικοί τύποι:

1. Το Προϊόν εκπροσωπεί το Αντικείμενο 'Ερευνας.

Κατά τη διαδικασία αυτή — που ο G. Répinou ονομάζει «βελτιωτική διαδικασία» (procés mélioratif) ο δέκτης συλλαμβάνεται σε μια ελλειμματική κατάσταση και οδηγείται έως την εκ διαμέτρου αντίθετη με τη βοήθεια ενός «κατάλληλου χειριστή» που είναι το ίδιο το διαφημιζόμενο Προϊόν. Ο δέκτης, παίρνοντας υπόψη τις ιδιότητες, (χαρακτηρισμούς) του Προϊόντος, θεωρεί ότι μόνο από τη στιγμή που θα γίνει κάτοχός του, θα πετύχει το θετικό αποτέλε-

σμα. Συχνή στην περίπτωση αυτή είναι η χρήση επιθέτων ή ακόμη και ουσιαστικών σε παράταξη.

Π.χ. «MANZAVINO. Αναντικατάστατη γεύση». (ΕΝΑ 3/3/88).

«R1 "Slim Line"»: Νέο, λεπτό, γευστικό». (ΕΠΙΑ. Ιουλ. 88).

«Fa. άρωμα, φρεσκάδα, ομορφιά» (ΚΑΙ, 20/9/87)

(Βλ. Πίνακα 4α).

2. Το Προϊόν αποτελεί το Αποτελεσματικό μέσο.

Εδώ το Π παρουσιάζεται σαν ένα αποτελεσματικό βοήθημα που παρέχει στον δράστη της έρευνας μια «τεχνική ισχύ». Το αποτελεσματικό βοήθημα εκφράζεται κυρίως με την Ονομασία του Προϊόντος που εισάγεται συχνά με το σύνδεσμο «με» αφού προαναφερθεί το θετικό αποτέλεσμα.

Π.χ. «Μαλλιά πλούσια γεμάτα δύναμη με Lovely Hair» (ΚΑΙ 20/9/87).

«μαυρίστε αμέσως με φυσική βιταμίνη Α. PHARMA-DI. (COSM. Ιουλ. 88).
ή ακόμα

«Για γρήγορο αδυνάτισμα που διαρκεί Vichy Amincissantes». (ΜΙΑ 21/6/88).

«VITAPLUS και η ζωή σας αλλάζει». (ΠΑΝΘΕΟΝ, τ. 909).

(Βλ. Πίνακα 4β).

3. Το Προϊόν παρουσιάζεται ως δράστης αποτελεσματικής έρευνας. Στόχος του δ.σ. είναι να παρουσιάσει το Π σαν το δράστη μιας Έρευνας που καταλήγει σε θετικά αποτελέσματα. Στην περίπτωση αυτή συχνή είναι η χρήση ρημάτων που δηλώνουν το θετικό αποτέλεσμα της Έρευνας. Π.χ. «CHIC. Σας κάνουν Σικ στο κορμί και στο πρόσωπο». (ΠΑΝ. 22/9/87).

Η περιγραφή των παραπάνω τύπων σε επίπεδο σημειογλωσσικό μας έδωσε ένα δείγμα του τρόπου προσέλευσης του καταναλωτικού κοινού. Η ποικιλία των «στρατηγικών έλξης» που διαπιστώθηκε, υπόκειται παρόλ' αυτά στον μοναδικό στόχο του είδους αυτού του λόγου που είναι η πρόκληση πρόκληση στην αγορά και στην κατανάλωση. Έτσι, η μελέτη αυτή, που όπως έχει ήδη αναφερθεί δεν καλύπτει το σύνολο των διαδικασιών, συμβάλλει στην ευαισθητοποίηση του αναγνώστη, σε τεχνικές λόγου που υπαγορεύουν ασυνείδητες επιλογές.

Ακόμη, στην περίπτωση του αναγνώστη-εκπαιδευτικού, ανοίγονται ορίζοντες που του παρέχουν τη δυνατότητα συστηματικής εκμετάλλευσης του συγκεκριμένου είδους λόγου. Η συνειδητοποίηση από τον μαθητή-καταναλωτή της ύπαρξης διαδικασιών — τόσο στη μητρική του γλώσσα, όσο και στην ξένη— που χαρακτηρίζουν το διαφ. μήνυμα μέσα από τη μελέτη και ανάλυσή τους, πρέπει να θεωρείται αναγκαία, δεδομένου ότι το διαφ. κείμενο παρουσιάζει το πλεονέκτημα να αγγίζει την καθημερινή ζωή του καθενός.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΜΟΝΑΔΙΚΟΠΟΙΗΣΗΣ

α. ΑΜΕΣΑ	χαρακτηρισμός	Διαφημιστικό σλόγκαν
	"μοναδικό"	<ol style="list-style-type: none"> 1. Σπαγγετίνη σπέσιαλ είναι μόνο ... Stella (Ταχ. 4.7.88) 2. Ένα είναι το Pick (Ταχ. 4.7.88) 3. Moulinex. Μία και μελλοντική (Ταχ. 4.7.88) 4. Φορνίξ. Η μόνη ασφάλιση (ΕΝΑ, 12.11.87) 5. Farine Lactée Νουνού. Η μόνη που λέγεται ΝΟΥΝΟΥ (ΜΙΑ, 2.3.88) 6. Affinity. Το μόνο σαμπουάν ειδικό για περμανάντ (ΠΑΝΘ., 20.10.87) 7. Είναι η μόνη που μπορεί να σας διδάξει την εμπειρία της. CIS. (ΜΙΑ, 16.9.87) 8. Στον ήλιο μια είναι η λύση. Lancaster. (ΜΙΑ, 22.6.88) 9. Magic Water. Η μόνη μαλακτική κρέμα σε μορφή νερού (ΚΑΙ, 22.6.88) 10. Vichy Aminocissantes. Δύο μοναδικά όπλα για πραγματικό αδυνάτισμα (ΜΙΑ, 22.6.88) 11. Η λύση είναι μία. Clarins (ΜΙΑ, 16.9.87) 12. Αντιηλιακές κρέμες L'YMOΛΑ΄ ... οι μόνες μοναδικές για το δικό σας τύπο επιδερμίδας (ΠΑΝΘ. Τ. 909)
	"καλύτερο"	<ol style="list-style-type: none"> 13. Το καλύτερο είναι αυτό που σ' αρέσει. Oorper (ΕΠΙΛ. Ιουλ. 88) 14. BRAIN LOCK ALARM. Το καλύτερο στον κόσμο (ΕΝΑ, 15.10.87) 15. Το καλύτερο κομμάτι της ζωής σας. Cote d'Or (ΜΙΑ, 16.3.88) 16. Μακιγιάζ CARREAU. Κανένα καλύτερο (ΠΑΝΘ., 20.10.87) 17. Το γρήσιο είναι πάντα το καλύτερο. Edam Ολλανδίας (ΓΥΝ., 16.3.88)
	"καινούργιο"	<ol style="list-style-type: none"> 18. Απολαύστε το νέο Camel Lights (ΕΠΙΛ., Ιουλ. 88) 19. R1 "Slim Line" Νέο, λεπτό, γευστικό (ΕΠΙΛ., Ιουλ. 88) 20. Golf. Η νέα έκφραση στην οδήγηση (ΓΥΝ., 6.1.88) 21. Ultrex. Νέα σύνθεση (ΠΑΝΘΕΟΝ, 22.9.87)

	<p>" Π Ρ Ω Τ Ο "</p> <p>" Δ Α Λ Ο "</p> <p>"Μεγαλύτερο"</p>	<p>22. Το πρώτο eau de toilette περιποίησης. Clarins (ΜΙΑ, 22.6.88)</p> <p>23. Πρώτο σε πωλήσεις ούισκου στον κόσμο. Johnie Walker (ΕΝΑ, 15.10.81)</p> <p>24. Generali Life . Πρώτη φορά τέτοια ασφάλεια (ΓΥΝ., 6.1.88)</p> <p>25. RILKEN STYLING MOUSSE. Ο πρώτος αφρός κτενίσματος στην Ελλάδα (ΚΑΙ, 20.9.87)</p> <p>26. PELICAN. Ο πρώτος μαρκαδόρος με ορατό δείκτη ασφαλείας (ΕΝΑ, 15.10.87)</p> <p>27. SEB η πρώτη ... SENSOR ... και η τελευταία λέξη στην κουζίνα (ΤΑΧ. 4.7.88)</p> <p>28. Άλλο μήκος κύματος. WEEKENDER (ΕΝΑ, 15.10.87)</p> <p>29. WALKMAN. Με άλλον αέρα (ΕΝΑ, 12.11.87)</p> <p>30. Αυτός είναι ένας άλλος καφές. Διάσιμος Filcafé (ΕΝΑ, 12.11.87)</p> <p>31. NEOSET. Η άλλη αντίληψη στο έπιπλο (ΕΝΑ, 12.11.87)</p> <p>32. PAN-SIK. Ο μεγαλύτερος Οίκος σπουδών μόδας (ΚΑΙ, 20.9.87)</p> <p>33. MINION. Το μεγαλύτερο μεγάλο κατάστημα (ΠΑΝΘΕΟΝ, 20.10.87)</p>
β. ΕΜΜΕΣΑ	<p>σύγκριση</p> <p>συνδυασμός θετικών ιδιοτήτων</p>	<p>1. Κανένας δεν μπορεί να συγκριθεί με τα ΣΙΚ στο γρήγορο, αδυνάτισμα (ΠΑΝΘ. 22.9.88)</p> <p>2. Κανένας δεν μπορεί να σας προσφέρει τόσα όσα το Ε.Ε.Σ.Ν. Αυγερινοπούλου (ΜΙΑ, 16.9.87)</p> <p>3. Casuelle. Όλες οι άλλες ζουν στη σκιά της. (COSM. Μαρτ. 88)</p> <p>4. D. ΡΙΑΒΕ. Αξίζουν πολύ, κοστίζουν λίγο (ΓΥΝ., 16.3.88)</p> <p>5. Travel Plan. Καλύτερα ταξίδια, φθηνότερες τιμές (ΠΑΝΘ., 22.9.87)</p> <p>6. Λιγότερη ηλιοθεραπεία. Περισσότερο μαύρισμα. Estée Lauder Sun (ΜΙΑ, 22.6.88)</p> <p>7. Οργανισμός Δημητρέλη. Σίγουρες σπουδές. Σίγουρο μέλλον (ΚΑΙ, 20.9.87)</p> <p>8. Home Video. Τιμή και ποιότητα (TV Video, Σεπτ. 87)</p> <p>9. "bona"... για γρήγορα κι όμορφα κέρδη (ΠΑΝΘ. 22.9.87)</p>

ΠΙΝΑΚΑΣ 3

α. Αγγελιοδότης: παρών (θετικός εκτιμητής προϊόντος)	
τύποι φράσεων	Διαφημιστικό σλόγκαν
υπεροχή ονομαστικών φράσεων	<ol style="list-style-type: none"> 1. Nescafe. Ο μαγικός κόσμος της μύδας (COSM. Ιουλ. 88) 2. Δράση, έρωτος, περιπέτεια, γέλιο, τρυφερότητα, πιστολίδι, ξιφομαχία, κατασκοπεία, δυναμισμός, πάθος, χορός, μουσική, δάκρυ, συγκίνηση, δύναμη, φαντασία ... Γέυση M.T.C. VIDEO (ΕΝΑ, 18.10.87) 3. Γευστικός, αρωματικός, αυθεντικός, απολαυστικός, παραδοσιακός, πρωτοποριακός, ατομικός, ομοδικός, μοναχικός, νεανικός, εκκεντρικός, κοσμικός, περιθωριακός, εκρηκτικός, διεθνικός, μοναδικός δηλ. φρέσκος ... καφές ελληνικός ΠΕΣΚΑΦΕ (ΤΑΧ., 31.12.87) 5. GENERALI LIFE. Πρώτη φορά τέτοια ασφάλεια (ΓΥΝ., 6.1.88) 6. VANTAGE. Ελαφρύ, γευστικό, απολαυστικό, εισαγόμενο (ΓΥΝ., 6.1.88) 7. Fa. Άρωμα, φρεσκάδα, απαλότητα (ΚΑΙ, 20.9.87) 8. EPILADY. Η σύγχρονη μέθοδος αποτρίχωσης (ΤΑΧ., 4.7.88) 9. SEVENTEEN. Υπεύθυνη φροντίδα αμορφιάς (ΓΥΝ., 16.3.88) 10. EQUALIA 2000. Η ενισχυμένη ευυδάτιση (ΓΥΝ., 16.3.88) 11. VITAPLUS. Η επιστημονική εξέλιξη στο αδυνάτισμα (ΕΝΑ, 12.11.87) 12. KINGSMEN. Η γέυση μιας "άλλης" εποχής (ΕΝΑ, 3.3.88) 13. Αισθητικός με μέλλον. Rockman's (ΕΠΙΛ. Ιουλ. 88) 14. KIENZLE. Υψηλή ποιότητα, Γερμανική τεχνολογία (ΤΑΧ. 31.12.87)
β. Αγγελιοδότης παρών (σύμβουλος)	
υπεροχή ρημάτων φράσεων	<ol style="list-style-type: none"> 1. Ζήστε μια στέλεωτη στιγμή ονείρου ... CAROLANS (COSM., Ιουλ. 88) 2. Μαυρίστε αμέσως με φυσική βιταμίνη Α καρδου PHARMA-DI (COSM., Ιουλ. 88) 3. Απολαύστε τη γέυση με τις λιγότερες θερμίδες SYLPHIDE (ΜΙΑ, 22.1.88) 4. Κάντε τη ζωή σας πιο εύκολη με ατμοσφαιρο Moulipex (ΜΙΑ, 20.1.88) 5. Συνθέστε το χώρο σας στο δικό σας ρυθμό ΝΕΟSET (ΠΑΝΘ. 20.10.87)

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΠΡΟΫΠΟΘΕΣΗΣ

Προϋπόθεση	Διαφημιστικό σλόγκαν
1. (έχετε ασημικά)	1. Δίνει νέα ζωή στα ασημικά σας (ΓΥΝ., 6.1.88)
2. (έχεις ορίσει στόχους)	2. Selectika. Για να πετύχεις τους στόχους σου (ΚΑΙ, 20.9.87)
3. (αντιμετωπίζετε πρόβλημα μολυσμένης ατμόσφαιρας)	3. Πάρτε καθαρό αέρα στο σπίτι και στο γραφείο. Philips (ΠΑΝΘ., 20.10.87)
4. (το δέρμα σας παρουσιάζει πρόβλημα αφυδάτωσης)	4. Lactacyd. Το ζητάει το δέρμα σας (ΚΑΙ, 20.9.87)
5. (έχετε απαιτήσεις από την κουζίνα)	5. Dano. Ζητήστε ό,τι θέλετε απ' αυτή την κουζίνα (ΕΝΑ, 15.10.87)
6. (θέλεις να διακρίνεσαι αισθητικά)	6. Για να ξεχωρίζεις, Stendhal Paris (ΓΥΝ., 16.3.88)
7. (κάνετε λάθη)	7. Bianco της PELICAN. Καλύπτει τα λάθη σας (ΜΙΑ, 16.9.87)

6. ΙΟΝΟΚΑΡΤΑ. Βγείτε μαζί της ... στα ψώνια (ΓΥΝ., 16.3.88)
7. Travel Plan. Μην ξεχνάτε τις ευκαιρίες μας (ΤΑΧ., 4.7.88)
8. Αν παντρευόσαστε ή παντρεύονται τα παιδιά σας, μην ξεχνάτε το έξιτο τεύχος ΠΑΝΘΕΟΝ-ΓΑΜΟΣ (ΠΑΝΘ., 20.10.87)
9. Απολαύστε το νέο Camel Lights (ΕΠΙΛ. Ιουλ. 88)
10. Ξεκουράσου στο Export (ΚΑΙ, 20.9.87)
11. Αυτό το καλοκαίρι, αδυνατίστε μεταβολικά. METABOLISM (ΜΙΑ, 22.6.88)
12. Αδυνατίστε σε 7 ημέρες TRIPLE ACTION της L'YMOLO (ΠΑΝΘ., Τ. 909)
13. Ήρθαν. Γνωρίστε τα INNOXA (ΠΑΝΘ., Τ. 909)
14. Ήλιος. Ενδώστε αλλά με δρους! Προστασία Marie Forel (ΠΑΝΘ., Τ. 909)

ΠΙΝΑΚΑΣ 4

α. Το Προϊόν εκπροσωπεί το Αντικείμενο Έρευνας		
<p style="text-align: center;">υ π ε ρ ο χ ή ε π ι θ έ τ ω ν</p> <p style="text-align: center;">υ π ε ρ ο χ ή ε π ι θ έ τ ω ν</p> <p style="text-align: center;">υ π ε ρ ο χ ή ε π ι θ έ τ ω ν</p>	<p>1. R1 "Slim Line": Νέο, λεπτό, γευστικό (ΕΠΙΛ, Ιουλ, 88)</p> <p>2. VANTAGE. Ελαφρύ, γευστικό, απολαυστικό, εισαγόμενο (ΓΥΝ., 6.1.88)</p> <p>3. Γευστικός, αρωματικός, αυθεντικός, απολαυστικός, παροδοσιακός, πρωτοποριακός, ατομικός, ομαδικός, μοναχικός, νεανικός, εκκεντρικός, κοσμικός, περιθωριακός, εκρηκτικός, διεθνικός, μοναδικός, δηλ. φρέσκος ... καφές ελληνικός ΠΕΣΚΑΦΕ (ΤΑΧ., 31.12.87)</p> <p>4. KAPELIA LIGHTS. Απαλή απόλαυση (ΜΙΑ, 16.9.87)</p> <p>5. PAGLIERI. Ολοκληρωμένη απόλαυση (ΜΙΑ, 22.6.88)</p> <p>6. MILUPA. Υγιεινή διατροφή απ' την αρχή (COSM., Μαρτ. 88)</p> <p>7. Manzavino. Αναντικατάστατη γεύση (ΕΝΑ, 3.3.88)</p> <p>8. Quaker 100% φυσική τροφή (ΓΥΝ., 6.1.88)</p> <p>9. Coca-Cola light. Απίθανη γεύση. Μια θερμίδα μονάχα (ΕΝΑ, 15.10.87)</p> <p>10. KIENZLE. Υψηλή ποιότητα. Γερμανική τεχνολογία (ΤΑΧ., 31.12.87)</p> <p>11. MEMPHIS. Η αυθεντική γεύση του Τενεσί</p> <p>12. EQUALIA 2000. Η ενισχυμένη ενυδάτωση (ΓΥΝ., 16.3.88)</p> <p>13. Côte d' Or. Η δυνατή γεύση της αληθινής σοκολάτας (ΜΙΑ, 16.3.88)</p>	
	<p>14. FA. Άρωμα, φρεσκάδα, απαλότητα (ΚΑΙ, 20.9.87)</p> <p>15. Sheila M. Ομορφιά, περιποίηση, εγγύηση (ΠΑΝΘ., 20.10.87)</p>	
	<p>16. CHAMP ΓΥΜΝΑΣΤΗΡΙΑ. Ασύγκριτα μπροστά (ΕΝΑ, 3.3.88)</p> <p>17. CAROLANS. Εντελώς ξεχωριστό (COSM. Ιουλ. 88)</p>	
	β. Προϊόν = Αποτελεσματικό βοήθημα	
	<p style="text-align: center;">α π ο σ τ ε λ ε σ ι μ α + "μ ε" + π ρ ο ϊ ο ν</p>	<p>1. Μαυρίστε αμέσως με φυσική βιταμίνη Α καρδου. Προϊόντα PHARMA-DI (COSM., Ιουλ. 88)</p> <p>2. Κάντε τη ζωή σας πιο εύκολη με ατμοσφαιρο Moulinox (ΜΙΑ, 20.1.88)</p> <p>3. Αδυνατίστε σε 7 ημέρες. Με τη νέα θερμοδυναμική κρέμα TRIPLE ACTION της L'YMOLO (ΠΑΝΘ., Τ. 909)</p> <p>4. Μαλλιά πλούσια γεμάτα δύναμη με Lony Hair (ΚΑΙ, 20.9.87)</p>

"γισ" + αποτέ- προϊόν + "κα" + αποτελεσμα λείωμα + προϊόν	5. Για τέλειο στυλ ... Coca-Cola light (ΕΝΑ, 15.10.87) 6. Για γρήγορο αδυνάτισμα που διαρκεί. Vichy Amincissantes (ΜΙΑ, 21.6.88)
	8. VITAPLUS και η ζωή σας αλλάζει (ΠΑΝΘΕΟΝ, Τ. 909) 9. FILOSKIN SCRUB CREAM και το δέρμα σας ξαναγεννιέται κάθε μέρα (ΠΑΝΘ., Τ.909)
γ. Προϊόν = Δράστης Έρευνας	
χρήση ρημάτων με θετική σημασία	1. CHIC. Σας κάνουν Σικ στο κορμί και στο πρόσωπο (ΠΑΝΘ., 22.9.87) 2. SLOGGI. Στέλνει τα συνηθισμένα σλιπ στο συρτάρι (ΓΥΝ., 16.3.88) 3. Texter ... φέρνουν τη μόδα ... που θάρθει (ΕΝΑ, 12.11.87) 4. Πλυντήριο πιάτων PHILIPS. Εκμεταλλεύεται το χώρο σύμφωνα με τις ανάγκες σας (ΕΝΑ, 12.11.87)

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Η έννοια της «στρατηγικής» βασίζεται στην υπόθεση ότι ο πομπός του μηνύματος συλλαμβάνει, οργανώνει και σκηνοθετεί τις προθέσεις του με σκοπό να προκαλέσει κίνητρα αγοράς στον δέκτη του μηνύματος.
2. Η έννοια του όρου «σλόγκαν» θα μπορούσε να γεννήσει ερωτήματα ως προς τη σημασία και τον ορισμό της. Ωστόσο, στο άρθρο αυτό, δεν προτίθεται να προβεί σε διευκρινίσεις διότι θεωρώ αυτονόητη τη σημασία του όρου «διαφημιστικό σλόγκαν» για τις παρούσες ερευνητικές ανάγκες.
3. Έτσι κατά μια σημειωτική προσέγγιση, το διαφ. μήνυμα, σαν «μεικτό μήνυμα», συνδέει ποικίλα συστήματα «σημείων». Υπενθυμίζουμε εδώ ότι η σημειωτική πρεσβεύει πως το άτομο περιβάλλεται από «σημεία» τα οποία αποτελούν συστήματα όπως ο λόγος, η εικόνα, η μουσική, η χειρονομία κ.ά. Κατά τον C. Peirce (1955) ένα «σημείο» ή representamen είναι κάτι που αντικαθιστά κάτι άλλο για κάποιον άνθρωπο μέσω κάποιας σχέσης ή ικανότητας. Απευθύνεται σε κάποιον, δηλαδή δημιουργεί στο νου αυτού του ατόμου, ένα ιδιοσύνταγμα σημείο. Αυτό το σημείο που δημιουργεί ονομάζεται «ερμηνευτής» (interpretant) του 1ου σημείου. Το σημείο παίρνει τη θέση κάποιου, του «αντικειμένου» του. Ένα «σημείο» είναι είτε «ομοίωμα» (icon), είτε «αδεικτής» (index), είτε «σύμβολο» (symbol). Στο χώρο της διαφήμισης για παράδειγμα, και πιο συγκεκριμένα στο οπτικό πεδίο, οι διαφημιστικές φωτογραφίες διακρίνονται σε:
 - αυτές που αναπαριστούν αυτό ακριβώς το προϊόν που διαφημίζεται επισημαίνοντας μέσα στην ίδια την εικόνα του προϊόντος, την ποιότητά του: «εικονικό σημείο».
 - αυτές που συνδέουν έναν «αδεικτη» για να τονίσουν την ποιότητα του προϊόντος. Π.χ. ένας αναπτήρας πολυτελείας —αδεικτικό σημείο— για τη διαφήμιση τσιγάρων πολυτελείας.

- αυτές που δημιουργούν ασύμβολο». Για παράδειγμα μια αεροπορική εταιρεία διαφημίζει τρεις φωτογραφίες διαφορετικά χρωματισμένες όπου κάθε χρώμα συνδέεται με μια κατηγορία πτήσεων — χρώμα μπλε για πτήσεις πολύ φορτωμένες, κόκκινο για πολύ συχνές κ.λ.π.
- 4. Ενδεικτικά αναφέρονται:
F. Enel, (1971). J.P. Gourevitch, (1975 και 1981).
G. Peninou, (1972). D. Victoroff, (1978). L. Porcher (1976) J. Durand, (1970).
- 5. Ενδεικτικά αναφέρονται:
J.M. Adam, (1974). N. Bachala, A. Bentolila, V. Carvalho (1977). S. Fischer, E. Verron, (1973).
A. Niel, (1973). G. Péninou (1981). M. Corbellari (1975).
- 6. Ενδεικτικά αναφέρονται:
L. Porcher, (1975). R. Barthes (1964).
- 7. Ο παράγων αυτός ισχύει στην Ελλάδα, αλλά και σε ένα μεγάλο αριθμό άλλων κοινοτήτων. Σε ορισμένες μόνο κοινότητες, όπως π.χ. στις Η.Π.Α., η σύγκριση με προϊόντα άλλων εταιρειών πραγματοποιείται επώνυμα.
- 8. Το μοντέλο του Jakobson έχει ήδη κριτικαριστεί από ορισμένους από πολλές σκοπιές όπως π.χ. το ότι ενίσχυσε το λεγόμενο αυτόνομο επίπεδο της ποιητικής γλώσσας που και μέσα απ' τον ρωσικό φορμαλισμό συντέλεσε σε μια διάκριση λογοτεχνικών και μη λογοτεχνικών (γλωσσών) που σήμερα δεν γίνεται αποδεκτή. (Βλ. R. Fowler, 1981, M.L. Pratt, 1977). Φυσικά από τη σκοπιά της σύγχρονης πραγματολογίας θα μπορούσε η «διαπροσωπική λειτουργία» να θεωρηθεί σαν περίπτωση κατευθυντικής λεκτικής πράξης με την προϋπόθεση ότι σε κάθε περίπτωση ισχύουν οι συνθήκες ευτυχούς συγκυρίας για να θεωρηθεί η πράξη επιτελεσμένη επιτυχώς. (J. R. Searle, 1976).
- 9. Κατά του P. Charaudeau, το Ρητορικό Σύστημα, είναι ο χώρος όπου οργανώνονται διεργασίες συσχετισμού μορφής και σημασίας. Ως διεργασίες ο συγγραφέας αναφέρει την «υποκατάσταση» (substitution), τη «συνάφεια» (connexion) και τον μετασχηματισμό (transformation). Ο όρος «μετασχηματισμός» νοείται σαν το σύνολο άλλων κατηγοριών που τον συναποτελούν. Επομένως δε δίνεται εδώ σαν αντίστοιχος στην έννοια που έχει στην μετασχηματιστική γραμματική.
- 10. Θα πρέπει να τονισθεί εδώ ότι σε άλλες παραδόσεις ανάλυσης, η περιγραφή αυτή αποτελεί το ρητορικό μέρος της γλώσσας (όπως π.χ. στον K. Burke, 1966).
- 11. Είναι δυνατόν να διακριθούν δέκα ειδικές κατηγορίες διαφήμισης: πειστική, πληροφοριακή, θεσμολογική, οικονομική, μικρές αγγελίες, λιανικής, συνεταιριστική, βιομηχανική, κρατική, εμπορική. (Βλ. F. Jenkins, 1978).
- 12. Οι τρεις χαρακτηρισμοί του «καινούριου», «πρώτου» και «άλλου» όπως φαίνεται και από τα συμφραζόμενα έχουν τη σημασία της μοναδικότητας.
- 13. Είναι σαφές ότι σε οποιοδήποτε δ.σ. περιλαμβάνεται είτε εμφανώς είτε μη το ρήμα στην προστακτική. Η συχνή εμφανής επιλογή της προστακτικής δικαιολογείται από το γεγονός ότι ο κατασκευαστής του δ.σ. στοχεύει στην προβολή της αναγκαιότητας του διαφημιζόμενου προϊόντος.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- (Αναφέρονται μόνο τα βιβλία και δημοσιεύματα που μνημονεύονται στην εργασία).
- Adam (J.-M.), 1974, «Vers une typologie des discours: l' exemple du texte publicitaire», *Le Français aujourd'hui*, Supplément au n° 26, mai 1974.
- Bachala (N.), Bentolila (A.), Carvalho (V.), 1977: «Structures syntaxiques des textes publicitaires», *Langue française*, n° 35, sept. 1977.

- Barthes (R.), 1964: «Rhétorique de l'image», *Communications*, n° 4, 1964.
- Burke (K.), 1966: *Language as Symbolic Action*, University of California Press, Berkeley, Los Angeles, London, England 1966.
- Charaudeau (P.), 1983: *Language et discours, Éléments de sémiolinguistique*, Hachette Université, 1983.
- Corbellari (M.), 1975: «Procédés de langage dans la publicité», *Langue Française* n° 28, déc. 1975.
- Durand (J.), 1970: «Rhétorique de l'image publicitaire», *Communications*, n° 15, 1970.
- Enel (F.), 1971: *L' affiche, Fonction langage rhétorique*, Tours, Mame, 1971.
- Fischer (S.), Verron (E.), 1973: «Baranne est une crème», *Communications*, n° 20, 1973.
- Fowler (R.), 1981: *Literature as Social Discourse, The Practice of Linguistic criticism*, Batsford Academic on Educational LTD, London, 1981.
- Francois (F.), 1988: *Linguistique, (les langages de la publicité et de la propagande, par V. Carvalho)*, P.U.F., 1978.
- Frege (G.), 1971: *Sens et dénotation, Ecrits logiques et philosophiques*, Seuil, 1971.
- Gourevitch (J.-P.) 1975: *Comprendre la publicité*, Paris, L' Ecole, 1975.
- Gourevitch (J.-P.), 1981: «Publicité: le souk aux images» *Français dans le Monde*, N° 163, Sept. 1981.
- Jakobson (R.), 1978: «Closing Statement: Linguistics and Poetics», in *Style in Language*, Edited by Thomas A. Sebeoh, the M.I.T. Press, 1978, p. 353-7.
- Jenkins (F.), 1978: *Advertising (μετ. ελλ. Διαφήμιση, Εκδ. Τυροβολά, Αθήνα, 1980)*.
- Kiefer (F.), 1974: *Essais de sémantique générale, trad. française*, Mame 1974.
- Mangueneau (D.), 1976: *L' analyse du discours, A propos de la grammaire de texte*, Hachette Université, 1976.
- Mirambel (A.), 1978: «Η νέα ελληνική γλώσσα», *Ίδρυμα Μ. Τριανταφυλλίδη, Θεσσαλονίκη 1978*.
- Niel (A.), 1973: *L' analyse structurale des textes, Littérature presse publicité*, Tours, Mame, 1973.
- Peirce (C.), 1955: *Logic as Semiotic: the theory of signs, Philosophical Writings of Peirce*, Dover publications, inc, New York, 1955.
- Peninou (C.), 1972: *Intelligence de la publicité. Etude sémiotique*, Paris, Laffont, 1972.
- Peninou (C.), 1981: «Narration et argumentation en publicité» *Français dans le Monde*, N° 163, Sept. 1981.
- Porcher (L.), 1976: *Introduction à une sémiotique des images. Sur quelques exemples d'images publicitaires*, Paris, Didier, CREDIF, 1976.
- Porcher (L.), 1975: «Un langage de la publicité» *CREDIF, Langue Française*, N° 28, Dec. 1975.
- Portine (H.), 1983: *L' argumentation écrite*, Hachette expression et communication, Larousse 1983.
- Pratt (M.L.), 1977: *Toward a speech act theory of Literary discourse*, Indiana University Press, Bloomington, London, 1977.
- Searle (J.R.), 1976: «A classification of illocutionary acts» *Language in Society* 5, 1-23, 1976.
- Victoroff (D.), 1978: *La publicité et l'image. L'image de la publicité*, Paris, Denoël/Gonthier, 1978.

Η γλώσσα έχει ως στόχο της την ευρύτερη, αλλά πιο πολύ τη σχολική γλωσσική παιδεία.

ΕΝΔΕΙΚΤΙΚΟ ΘΕΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

- Συγχρονία-διαχρονία
- Φωνητική-φωνολογία-μορφολογία-σύνταξη-σημασιολογία.
- Κοινωνιογλωσσολογία. Διαφοροποίηση γλωσσικών επιπέδων σύμφωνα με την κοινωνική διαστρωμάτωση.
- Οριζόντια γλωσσική διαφοροποίηση. Κοινή και διάλεκτοι της νέας ελληνικής.
- Γλωσσικός κώδικας, νόρμα, χρήση. Λειτουργία. Δομή.
- Νεότερες απόψεις για την περιγραφή και ανάλυση της γλώσσας. Διδακτική αξιοποίηση και εφαρμογή τους στη σχολική πράξη.
- Διδασκαλία της γλώσσας (έρευνα και μεθοδολογία) σε όλες τις σχολικές βαθμίδες: προσχολική αγωγή, δημοτικό, γυμνάσιο, λύκειο, μεταλυκειακή εκπαίδευση κλπ.

Και η ΓΛΩΣΣΑ βασίζεται κυρίως στην υποστήριξη των εκπαιδευτικών

Το επόμενο τεύχος θα κυκλοφορήσει τον Μάιο 1991

Φωτοσύνθεση: «Πορεία» Μαυρομιχάλη 57 τηλ. 3631622

685.91.25

Κεντρική διάθεση:
Βιβλιοπωλείο Γρηγόρη
Σόλωνος 71
τηλ. 3629684

δρχ. 350